

DANSK ORNITOLOGISK FORENINGS TIDSSKRIFT

98. årgang · 2004 nr 2

Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift

Redaktør: Kaj Kampp, Sindshvilevej 8, 3. th, 2000 Frederiksberg (kkampp@mail.dk)

I redaktionen: Johannes Erritzøe, Knud Falk, Jon Fjeldså, Christian Glahder, Hans Meltofte, Poul Reib, Anders Tøttrup.

Udgivet med støtte fra Undervisningsministeriets tips- og lottomidler samt Skov- og Naturstyrelsens jagttegnsmidler.

Sats og tryk: Litotryk Svendborg A/s

ISSN 0011-6394

Dansk Ornitologisk Forening

Landsforeningen for fuglebeskyttelse og fugleinteresserede.
Stiftet 15. oktober 1906.

Adresse: Vesterbrogade 138-140, 1620 København V

Telefon 33 31 44 04; **telex** 33 31 24 35; **e-mail** dof@dof.dk; **homepage** www.dof.dk

Kontortid mandag-torsdag 10:00-16:00, fredag 10:00-15:00

Foreningens formål er at fremme kendskabet til og interessen for vilde fugle og naturbeskyttelse samt at arbejde for beskyttelse af fugle og forbedring af deres levevilkår nationalt og internationalt.

Struktur: Foreningen ledes af et repræsentantskab og en hovedbestyrelse. Til varetagelse af foreningens formål på lokalt plan findes der lokalforeninger (svarende til amtskommunerne). Hovedbestyrelsens formand er foreningens formand. Lokalafdelingerne arrangerer bl.a. møder og ekskursioner m.v.

Publikationer: Foreningens regelmæssige publikationer er *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* (foreningens videnskabelige tidsskrift), *Fugle og Natur* samt *Fugle i Felten*, alle med 4 numre pr år.

Kontingent: Ordinære medlemmer kr. 355 pr år. Juniormedlemmer (under 18 år) kr. 175 pr år. Støttemedlemmer (modtager alene *Fugle og Natur*) mindst kr. 235 pr år. Husstande kr. 475 pr år.

Indmeldelse sker ved at indbetale beløbet på giro 7 00 08 39, DOF, Vesterbrogade 138-140, 1620 København V.

For foreign readers (outside Scandinavia) an optional subscription at reduced rates (Dansk Orn. Foren. Tidsskr. alone) is offered. Inquiries for further details may be sent to DOF, Vesterbrogade 138-140, 1620 København V, Denmark.

Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 1998-2003

Midtvejsrapport fra Dansk Ornitologisk Forenings Arbejdsgruppe for Truede og Sjældne Ynglefugle (DATSY)

Udarbejdet af DATSY under redaktion af

MICHAEL BORCH GRELL, HENNING HELDBJERG, BIRGITTE RASMUSSEN, MICHAEL STABELL, JESPER TOFFT og THOMAS VIKSTRØM

(With a summary in English: Rare and threatened breeding birds in Denmark, status 1998-2003)

Foto: Erik Thomsen.

I undersøgelsesperioden 1998-2003 har vi været vidne til nogle forholdsvis markante ændringer i den danske fuglefauna. Nogle fuglearter er gået meget tilbage eller er helt forsvundet. Andre er genindvandret eller har haft voksende bestande.

To gammelkendte danske ynglefugle, Urfugl og Høgesanger, er forsvundet, og Hvid Stork, Hjejle, Sandterne og Toplærke er på nippet til at følge efter. Det samme kan på lidt længere sigt gælde Kirkeugle, Markpiber og Pirol, der alle har haft en negativ bestandsudvikling i lang tid. Mosehornuglen har længe ligget på et meget lavt niveau, og det er usikkert om arten har faste danske ynglelokaliteter.

Med undtagelse af Pirol er de mest akut truede danske fuglearter knyttet til åbne habitater af forskellige typer, som eng, overdrev, hede og klit. Den primære årsag til, at disse arter ikke i øjeblikket kan opretholde deres bestande, er en generel forringelse af habitatkvaliteten. Ekstensiv udnyttelse som f.eks. græsning er ikke længere en naturlig del af den landbrugsdriften, og de åbne habitater truer med at gro til. Tendensen forstærkes af stigende kvælstoftilførsel fra luften. De kulturbetingede naturtyper kan kun opretholdes ved at landmænd gennem særlige tilskudsordninger motiveres til at opretholde en ekstensiv landbrugsmæssig udnyttelse med græsning og høslæt. De seneste års kritiske udvikling for de omtalte fuglearter viser, at behovet for en bedre beskyttelse og forvaltning af disse naturtyper er stigende.

Fiskeørn, Blå Kærhøg og Malleuk har ynglet eller gjort yngleforsøg med nogle få par i hele perioden. Hvad angår Sort Stork, må Danmark betragtes som liggende inden for dens naturlige udbredelsesområde, men alligevel er den slet ikke fundet ynglende i perioden. Formentlig er populationstrykket fra nabobestandene utilstrækkeligt til at understøtte en succesfuld indvandring og etablering i landet.

En række sjældne og ny- eller genindvandrede arter er gået frem i antal eller har bredt sig til flere landsdele. Dette gælder f.eks. Bramgås, Hvinand, Havørn, Trane, Slørugle, Sorthovedet Måge, Sydlig Blåhals, Sortstrubet Bynkefugl og Fyrremejse. I en helt særlig kategori findes Engsnarre og Vagtler, der begge optrådte meget fåtalligt frem til omkring 1997, men siden har udvist en bemærkelsesværdig fremgang. I forbindelse med en meget betydelig registreringsindsats i undersøgelsesperioden, med natlige kortlægninger især i Nord- og Sønderjylland, er der de seneste år rapporteret rekordstore forekomster på op til 600 spillende Vagtler og 500 spillende Engsnarrer pr sæson. Pludseligheden og omfanget af denne udvikling illustreres af, at Engsnarren for bare 6 år siden blev erklæret for forsvundet fra den danske fauna i den officielle Rødliste (Stoltze & Pihl 1998). Desværre gælder det for begge arter, at det er næsten umuligt at udrede i hvilket omfang fuglene yngler.

Eksempler på arter, som er genindvandret i undersøgelsesperioden, er Skestork, der sidst ynglede i 1969, og som nu har etableret sig i to små kolonier i Jylland, samt Vandrefalk med foreløbig et enkelt ynglepar på Møns Klint, hvor arten sidst ynglede i 1972. Også Rødhovedet And, der forsvandt som fast ynglefugl i 1972, synes at være ved at få fodfæste på Langeland og Lolland i disse år.

De indtil videre regelmæssige forekomster af Biæder (siden 1998, op til 5-7 par) og Kongeørn (siden 1999, fra 2003 med to ynglepar) repræsenterer et overraskende tilskud til den danske fauna. I 2002-2003 har der endvidere ynglet et par Sangsvaner i Nordjylland. Nordisk Lappedykker, Pibeand, Dværghmåge, Perleugle, Lundsanger og Nøddekrieger kan næppe opfattes som regelmæssige ynglefugle – det er nordiske og østlige arter, der lejlighedsvis kan yngle i Danmark.

Vi ved generelt alt for lidt om, hvad der konkret skal til for at tilfredsstille de truede ynglefugles habitatkraav. Der er behov for systematiske undersøgelser af de mest truede ynglefugles biologi, adfærd og udnyttelse af ynglehabitatet. Resultaterne vil udgøre det faglige grundlag for en rationel naturforvaltning og for den rigtige prioritering af ressourcerne. Specielt for Rød Glente er en sådan undersøgelse på vej i form af et 2-årigt specialeprojekt påbegyndt på Zoologisk Museum i 2004; samtidig er Skov- og Naturstyrelsen begyndt at arbejde på en national handlingsplan for arten med udgangspunkt i DOFs forvaltningsplan.

Europakommissionen har udarbejdet forvaltningsplaner for en række akut truede fuglearter i EU (Heredia et al. 1996, Schäffer & Gallo-Orsi 2001). Tilsvarende danske handlingsplaner kunne med fordel udarbejdes på nationalt og regionalt plan for i hvert fald Sort Stork, Fiskeørn, Sortterne, Kirkeugle, Mosehornugle, Markpiber og Stor Tornskade, samt for de habitater, disse arter er tilknyttet. For Urfugl, Sandterne og Høgesanger er den aktuelle status nok så kritisk, at der ikke rigtig kan gøres noget for at redde dem. For at undgå, at andre fuglearter med gammel indfødsret i Danmark skal forsvinde, opfordrer DOF de relevante danske myndigheder til at implementere de forvaltningsplaner, DOF allerede har udgivet, i den offentlige naturforvaltning.

Indledning

Denne rapport gør status over yngleføremkomster og bestandsudvikling for 57 truede og/eller sjældne danske ynglefugle. Formålet med rapporten er at samle op på de erfaringer, DATSY (DOFs arbejdsgruppe for truede og sjældne ynglefugle) har gjort under overvågningen af de truede og sjældne ynglefugle i perioden 1998-2003.

Rapportens hovedindhold er en gennemgang af de overvågede arter. Her redegøres der desuden for den opnåede viden om arternes krav til biotop og beskyttelse. Bidragene er med enkelte undtagelser leveret af artskoordinatorene. Der er i arts gennemgangen fokuseret på de bedst overvågede arter og på de arter, der har en lang forhistorie som danske ynglefugle.

Denne statusrapport fra DATSY kunne ikke være udarbejdet uden artskoordinatorenes engagerede indsats i projektet gennem de seneste 6 år. I perioden har der naturligvis været visse udskiftninger, men mange arts koordinatorene har holdt ved siden starten i 1998. For deres store frivillige indsats i projektet takkes samtlige arts koordinatorene varmt. En stor tak videregives ligeledes til de mange observatører, der har leveret vigtige data om yngleføremkomster. Også en stor tak til de fotografer, der har stillet deres fotos til rådighed for rapporten. Studerende Kristoffer Hansen og Annebeth Hoffmann takkes for hjælp med indtastningen af data i databaser og anden bistand. Christian Hjorth, Benny Génsbøl, My Størup og Knud N. Flensted takkes for deres deltagelse i projektets styringsgruppe. En varm tak rettes til Aage V. Jensens Fonde, der med en generøs bevilling sikrede projektet økonomisk i perioden 1999-2003 og hvis støtte også har muliggjort udgivelsen af nærværende rapport.

Baggrund

Der er tidligere gjort status over landets truede og sjældne ynglefugle i Dansk Ornitologisk Forenings (DOFs) Projekt Status 1982-84, der omhandlede 14 arter på EFs fuglebeskyttelsesdirektiv (Sørensen & Dybbro 1985). Den blev fulgt op af en statusopgørelse baseret på rapportgruppernes materiale og dækkende perioden 1976-1991 (Sørensen 1995); den omfattede 54 arter på den daværende danske rødliste. Udviklingen frem til 1996 er behandlet i værket *Fuglenes Danmark* (Grell 1998), der gennemgår udbredelsen og bestandsudviklingen for alle danske ynglefugle, i hovedsagen baseret på resultaterne af DOFs to atlasprojekter (1971-74 hhv. 1993-96).

DOFs aktuelle overvågning af de truede og sjældne ynglefugle påbegyndtes i 1998. Efter et

indledende pilotår blev overvågningen formaliseret som et 5-årigt projekt under navnet *Projekt overvågning af Danmarks truede og sjældne ynglefugle*. Projektet har haft som formål at

- indsamle kvalificerede data om de truede og sjældne ynglefugle, der muliggør en årlig eller næsten årlig statusopgørelse,
- øge offentlighedens opmærksomhed om vort fælles ansvar for at sikre dansk natur af tilstrækkelig kvalitet som levested for sjældne fuglearter,
- udgive en årlig rapport om resultaterne af dataindsamlingen, samt at
- aktivere de fagligt interesserede amatørornitologer i et vigtigt landsdækkende projekt.

De fuglearter, der indgik i projektet, var udvalgt efter følgende kriterier: 1) det skulle være en dansk rødlisteart, og 2) ynglebestanden skulle være mindre end 100-150 par, eller arten skulle yngle på færre end 10 lokaliteter. Planen var at få etableret en målrettet, årlig indsamling af data om disse arter. Dataindsamlingen skulle først og fremmest muliggøre en årlig bestandsopgørelse, men såvidt muligt var det også hensigten at belyse f.eks. ynglesucces og beskyttelses- og biotopforhold. Herudover var det planen, at der skulle udarbejdes detaljerede forvaltningsplaner for de mest truede arter. Resultaterne er offentliggjort i årlige statusrapporter i DOFT (se listen bagest i artiklen).

Organisering og metode

Indsamling af yngledata er udført af et netværk af arts koordinatorene. Disse har enten selv overvåget den pågældende art eller har indsamlet oplysninger om yngleføremkomster gennem et netværk af frivillige observatører og ved hjælp af diverse trykte og elektroniske kilder. Arts koordinatorene er organiseret i DOFs arbejdsgruppe for truede og sjældne ynglefugle (i daglig tale DATSY).

Der er primært indsamlet oplysninger om territoriehævdende fugle, ynglepar med rede eller unger, ynglelokaliteter og ynglesucces. Opgørelsen af den årligt vurderede ynglebestand er baseret på de data, der har været til rådighed. Negative registreringer er kun indsamlet for meget fåtallige arter med relativt faste ynglelokaliteter fra år til år. Oplysninger om ynglebiotoper, trusler og andre forvaltningsmæssige forhold er ikke indsamlet systematisk, men er tilgængeligt i det omfang, observatørerne har rapporteret om disse forhold. I forbindelse med de arter, der er lavet forvalt-

ningsplaner for (Hvid Stork, Rød Glente, Hjejle, Brushane, Alm. Ryle, Stor Kobbersneppe, Toplærke) er der dog foretaget en systematisk indsamling af data om ynglebiotoper og trusler.

Efter ynglesæsonen har artskoordinatoren sammenstillet materialet og indsendt opgørelsen til den centrale koordinator. For at systematisere dataindsamlingen er to forskellige skemaer anvendt til rapporteringen. For de mest fåtallige ynglefugle er benyttet et skema til hvert ynglefund, mens de mere udbredte ynglefugle har kunnet afrapporteres på et samleskema omfattende flere yngleforekomster.

Da der efter seks år er indsamlet et betydeligt datamateriale, er en elektronisk database under opbygning for at lette bearbejdningen. Data lagres i DOFs fugledatabase – DOFbasen – hvor følsomme data er sikret mod uautoriseret brug.

Vurdering af materialet og erfaringer med dataindsamlingen

Erfaringen har vist, at det ikke er muligt at dække alle projektets fuglearter lige effektivt. For de arter, som kun har små bestande, eller hvis ynglebestand er koncentreret på nogle få lokaliteter, må DATSY formodes at have fået kendskab til alle danske ynglepar. De fåtallige hedeugle Hjejle, Tinksmed og til dels også Mosehornugle er dog kun overvåget i fuldt omfang i de år, hvor Thy Statsskovdistrikt har gennemført en optælling af ynglefuglene på klithederne i Thy, hvilket p.t. vil sige hvert andet år (de ulige år); dette vil det kommende Caretaker-projekt forhåbentlig råde bod på. For de fleste af disse arter foreligger der også detaljerede oplysninger om ynglesucces samt biotops- og beskyttelsesforhold. Arterne i denne gruppe er i Tabel 1 angivet som godt dækkede (3 plusser).

De fugle, der yngler spredt og i vanskeligt overskuelige biotoper, eller som er natakive, har vist sig vanskelige at dække i fuldt omfang. Erfaringen er, at en overvågning af disse arter kræver organisering af målrettede og intensive specialundersøgelser og kortlægninger. DATSYs materiale baserer sig typisk på registreringer af territoriehævdende hanner, og der vides kun lidt om hvor mange af disse hanner, der var udparrede og ynglede. Dette gælder f.eks. arter som Vagtlet, Engsnarre, Turteldue, Lille Flagspætte, Vende-hals, Rødtoppet Fuglekonge, Fyrremejse og Gulirisk, og i nogen grad også Hedehøg og Stor Hornugle. En specialmonitoring af Hedehøgen udført gennem et samarbejde mellem Foreningen til Dyrenes Beskyttelse og DOF har dog sikret, at denne art

blev godt dækket i de fleste af undersøgelsesårene.

For mange arter har DATSYs overvågning givet mange hidtil ukendte oplysninger om forekomst og ynglebiologi. Det gælder naturligvis især nyindvandrede arter som Skestork, Bramgås, Havørn, Kongeørn, Biæder og Sortstrubet Bynkefugl. Men også for gammelkendte arter har DATSYs overvågning og målrettede undersøgelser givet ny viden, bl.a. om yngleforhold og ungeproduktion. Ud over de syv arter, der er lavet forvaltningsplan for, gælder det f.eks. Lærkefalk, Vagtlet, Plettet Rørvagtlet, Engsnarre, Trane og Slørugle.

Næsten alle artskoordinatorene i projektet har følt, at det var en stor opgave at indsamle oplysninger om "deres" art. Til trods for, at projektet nu har været i gang i 6 år, er interessen blandt feltornitologer for af egen drift at indsende oplysninger temmelig begrænset. Det har derfor vist sig nødvendigt for artskoordinatorene selv at kontakte potentielle observatører rundt om i landet efter hver ynglesæson, men selv om de gennem årene får opbygget et kontaktnet, kan de langtfra regne med at få kendskab til alle fund. Med DOFbasens øgede anvendelse i feltornitologiske kredse de seneste år er det dog blevet nemmere at indsamle registreringer af de overvågede arter, selv om dette materiale primært består af mere eller mindre tilfældige enkeltobservationer og ikke en egentlig overvågning af ynglepar eller lokaliteter. Ad den vej er der således indgået et betydeligt antal observationer af territoriehævdende og spillende individer af Plettet Rørvagtlet, Engsnarre og Vagtlet samt en række småfuglearter. For andre arter som Trane, Stor Hornugle, Slørugle, Kirkeugle og flere skovlevende rovfuglearter er der opnået adgang til vigtige informationer gennem kontakter uden for DOF-kredse, f.eks. private lodsejere, skovfolk og jægere.

Forvaltningsplanerne

I projektet har det været en vigtig målsætning at udarbejde faglige forvaltningsplaner for de mest truede arter. Sådanne forvaltningsplaner er udgivet for Hvid Stork, Rød Glente, Hjejle og Toplærke, og senest er tilkommet en samlet forvaltningsplan for Brushane, Alm. Ryle og Stor Kobbersneppe (se liste bagest i rapporten). De sidste tre arter har ikke været overvåget i projektet, men i forbindelse med et særskilt projekt blev der i 2003 foretaget en statusopgørelse. Af den grund optræder disse tre vadefugle ikke i artsgennemgangen. Forvaltningsplanerne har sat fokus på nogle væsentlige problemstillinger. Den ønskede beskyttelse af de

truede arter opnås dog først, når forvaltningsforslagene føres ud i livet. Derfor vil foreningen fremover anvende flere ressourcer på at sikre, at de udgivne forvaltningsplaner fører til reelle forbedringer for de prioriterede arter. Denne strategi har foreløbigt ført til en aftale mellem DOF og Miljøministeren om, at foreningen og ministeriet i perioden 2004-2006 samarbejder om at forbedre levedygtigheden for Rød Glente, Hedehøg og Hjejle samt de mest truede engfugle.

Projektets fase 2, 2004-2008

DOF har planlagt at videreføre overvågningen af Danmarks truede og sjældne ynglefugle i en fase 2 i perioden 2004-2008. Det vil i hovedtrækkene ske efter samme model, der er anvendt i fase 1, men der vil ske visse justeringer. Bl.a. vil der ske en mindre reduktion i antallet af overvågede arter, idet udgangspunktet vil være arterne nævnt i fuglebeskyttelsesdirektivets bilag 1, men herudover medtages nogle få andre arter af særlig interesse. Derimod udgår en række arter, som det aldrig er lykkedes at opnå en tilfredsstillende overvågning af under projektet. Andre nyskabelser vedrører udarbejdelsen af monitoringsplaner for hver enkelt art, muligheden for at artscoordinatorerne kan bestyre egne artshjemmesider, indrapporteringen via DOF-basen, prioriteringen af opfølgning på allerede publicerede forvaltningsplaner over udarbejdelsen af nye, samt etableringen af en faglig referencegruppe for projektet.

Artsgennemgang

I Tabel 1 er opsummeret resultaterne af overvågningen i undersøgelsesperioden. Af hensyn til overskueligheden er resultaterne opgjort som antallet af ynglear, selv om dette estimeret i visse tilfælde overvejende er baseret på registreringer af territoriehævdende individer eller anden yngleadfærd. Vedr. dækningen af arterne ("pluskoden") betyder +++, at arten vurderes godt dækket (dvs. at alle eller de fleste ynglear eller registreret), ++ angiver en middelmåd dækning (dvs. med visse mangler), og + en dårlig dækning (dvs. at kun tilfældige yngleforekomster er kendt). Der er generelt tale om minimumstal. De oplyste resultater bør altid vurderes i relation til den vurderede dækningsgrad.

Det skal bemærkes, at de bestandstal, der er oplyst i denne midtvejsrapport, ikke i alle tilfælde stemmer overens med de tal, der tidligere er offentliggjort i DATSYS årsrapporter. Årsagen er, at nogle artscoordinatorer har modtaget supplerende oplysninger efter publiceringstidspunktet.

For at undgå for mange gentagelser er der i artsgennemgangen ikke refereret til DATSYS tidligere årsrapporter, men disse er anført i en liste bagest i artiklen sammen med andre publikationer, der er udgivet som et led i projektet. Referencer i øvrigt er anvendt efter behov, med hovedvægt på danske kilder.

Storkeparret på det gamle rådhus i Ribe, her fotograferet 11. juli 1999. Foto: Hans Skov.

Tabel 1. Oversigt over registrerede ynglepar af de truede og sjældne ynglefugle i Danmark i 1998-2003. Første tal er summen af sikre og sandsynlige ynglepar, mens det andet tal inkluderer de mulige ynglepar. *Threatened and rare breeding birds in Denmark 1998-2003; summary of the monitoring results.*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Dækning 1998-2003
Nordisk Lappedykker <i>Podiceps auritus</i>	-	0	0-2	0-1	0	0	+++
Mallemuk <i>Fulmarus glacialis</i>	2	0	2	2	3	0-1	+++
Sort Stork <i>Ciconia nigra</i>	0	0	2	0-1	0	0	++
Hvid Stork <i>Ciconia ciconia</i>	3	2	3	1	1	1	+++
Skkestork <i>Platalea leucorodia</i>	3	3	6-7	6	12	16	+++
Sangsvane <i>Cygnus cygnus</i>	0	0	0	0	1	1	+++
Bramgås <i>Branta bernicla</i>	29	62	49	107	163	256	+++
Pibeand <i>Anas penelope</i>	2	2	0	0	0-1	2	++
Rødhovedet And <i>Netta rufina</i>	0	0	1	0-2	0-2	3	+++
Hvinand <i>Bucephala clangula</i>	66-71	62-67	67-70	73-76	87-90	80-91	+++
Stor Skallesluger <i>Mergus merganser</i>	34	30	31	34	44	45	+++
Rød Glente <i>Milvus milvus</i>	21	22-29	15-20	17-22	18-22	38	+++
Havørn <i>Haliaeetus albicilla</i>	5	6	5-7	7	8	10	+++
Blå Kærhøg <i>Circus cyaneus</i>	2	0	0	0	1	0	+++
Hedehøg <i>Circus pygargus</i>	35-?	35-45	41-49	36-?	42-?	18-?	+++
Kongeørn <i>Aquila chrysaetos</i>	0	1	1	1	1	2	+++
Fiskeørn <i>Pandion haliaetus</i>	10	6-8	6-13	1	1-4	1-3	++
Lærkefalk <i>Falco subbuteo</i>	4-7	6-9	6-8	7-9	7-10	10-13	++
Vandrefalk <i>Falco peregrinus</i>	0	0	0	1	1	1	+++
Urfugl <i>Tetrao tetrix</i>	0-3	0-3	0-2	0	0	0	+++
Vagtel <i>Coturnix coturnix</i>	144	182	654	463	532	638	++
Plettet Rørvagtel <i>Porzana porzana</i>	?	117-121	90	106	201-206	174-177	++
Engsnarre <i>Crex crex</i>	80	200	278	150	312	508	++
Trane <i>Grus grus</i>	13	17	21	27	31-32	41-43	+++
Hvidbr. Præstekrave <i>Charadrius alexandrinus</i>	58	95-105	115	87	92-110	61-80	+++
Hjæle <i>Pluvialis apricaria</i>	7-8	4-6	2-5	4-5	?	3-5	++
Svaleklire <i>Tringa ochropus</i>	-	-	-	6-11	11-20	16-22	++
Tinksmed <i>Tringa glareola</i>	71-72	81	9	93	5-6	81-83	+++
Stenvender <i>Arenaria interpres</i>	?	?	37-41	?	?	50-52	+++
Sorthovedet Måge <i>Larus melanocephalus</i>	0	0	2	6	4	3	+++
Dværgmåge <i>Larus minutus</i>	0	1	1	0-3	2-3	4-5	+++
Sandterne <i>Gelochelidon nilotica</i>	8	7-8	1	1-2	0	1	++
Dværgterne <i>Sterna albifrons</i>	337-433	450	470-500	464-500	381-?	298-?	++
Sortterne <i>Chlidonias niger</i>	36-41	49-55	37	58-60	58-60	68-69	+++
Turteldue <i>Streptopelia turtur</i>	>20	>18-19	-	-	udgået	udgået	+
Slørugle <i>Tyto alba</i>	25-38	56	67-70	104	147	214	+++
Kirkeugle <i>Athene noctua</i>	-	-	-	-	-	ca. 70	++
Stor Hornugle <i>Bubo bubo</i>	23-24	22-24	20	22	23	22	++
Mosehornugle <i>Asio flammeus</i>	6-8	10	3	5-6	5	11	++
Perleugle <i>Aegolius funereus</i>	0	0-4	0-4	0-1	0-3	0-1	++
Biæder <i>Merops apiaster</i>	3-7	3	4-6	4	5	3-6	+++
Vendehals <i>Jynx torquilla</i>	-	-	-	4-15	10-14	7-25	+
Lille Flagspætte <i>Dendrocopos minor</i>	33-35	(12-26)	6-16	?	8-47	16-49	+
Toplærke <i>Galerida cristata</i>	15-19	15-17	4-13	6	2	4	+++
Mårpiber <i>Anthus campestris</i>	18-24	18-24	13-14	10-12	13-15	11?	+++
Vandstær <i>Cinclus cinclus</i>	5-8	6-7	4-6	4-7	5-8	4-7	+++
Blåhals <i>Luscinia svecica</i>	7	7-9	9-17	22	23-24	?	++
Sortstrubet Bynkefugl <i>Saxicola torquata</i>	13-16	24-25	31	24	18	28-30	+++
Savisanger <i>Locustella luscinioides</i>	2-9	12-28	3-23	6-11	15-20	8-20	+++
Drosselrørsanger <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	1-6	0-5	5-7	6-14	1-13	5-9	+++
Høgesanger <i>Sylvia nisoria</i>	1-3	0-1	0-1	0	0-2	0-1	+++
Lundsanger <i>Phylloscopus trochiloides</i>	0	0	0	0	2-2	1-2	+++
Rødtoppet Fuglekonge <i>Regulus ignicapillus</i>	1-18	27-36	-	14-16	-	-	++
Fyrremejse <i>Parus montanus</i>	>5	>38-45	>15-21	>19	>20	-	+
Pirol <i>Oriolus oriolus</i>	-	13-19	17-20	3-8	2-9	4-11	++
Stor Tornskade <i>Lanius excubitor</i>	13-17	10-15	20-30	20-25	20-25	25-30	+++
Nøddekrige <i>Nucifraga caryocatactes</i>	1-7	3-4	4-7	1-2	1-3	0	++
Gulirisk <i>Serinus serinus</i>	3-8	1-11	4-5	4-11	5-7	8	++

Nordisk Lappedykker *Podiceps auritus* Af redaktionen.

Næsten hvert år i DATSY-perioden er der i det tidlige forår set enkelte Nordisk Lappedykkere med yngleadfærd, men fuglene er typisk forsvundet fra lokaliteterne i begyndelsen af maj. Der har desuden været enkelte sommeriagttagelser. Arten må opfattes som en tilfældig og uregelmæssig dansk ynglefugl.

Mallemuk *Fulmarus glacialis*

Af Henrik Haaning Nielsen.

I 2003 sås de første to Mallemukker på Bulbjergs klint allerede 21. marts. Gennem april sås maksimalt op til tre fugle, mens der i maj og juni sås op til syv. Grundet begrænset adgang til udsigtspunkter var det i 2003 umuligt at overvåge eventuelle redehylder optimalt. Fuglene opførte sig som alle andre år, med langvarige siddepauser, lidt slåskampe og "næbben", men der konstateredes ingen adfærd, der pegede direkte i retning af ynglen. En enkelt fugl var dog mere interessant end de øvrige, idet den havde fundet sig til rette på den øverste del af klinten, højst 1/2 meter fra græskanten, og ved to kontrolbesøg i juli sås ligge samme sted. Bl.a. så to observatører, at den var inde og "rode med noget" under maven. Var det et æg – eller pudsede den blot bugfjerene? Meget tydede på det sidste, da fuglen var væk 29. juli. Sidste observation fandt sted 22. juli (to fugle).

Allerede i 1988 slog den første Mallemuk sig ned på Bulbjerg, som er artens eneste ynglelokalitet i Danmark. Siden da har fugle hvert år udført kurtisering og opretholdt territorier i yngletiden. Æglægning blev dog først konstateret ti år senere, i 1998, hvor to par rugede. Både æggene og de rugende fugle forsvandt imidlertid pludseligt inden klækningen. Da arten ruger meget fast og i øvrigt sammen med Riderne har en aggressiv adfærd over for vingede prædatorer som f.eks. Krager, er det ikke usandsynligt, at ægsamlere har været involveret.

Først 23. juli 2000 lykkedes det at finde en dununge på Bulbjergs. Det vakte glæde, og nyheden blev dagen efter bragt i TV2 Midt-Vest! Mens kameramanden var i gang med at lave optagelser til udsendelsen, blev der fundet endnu en dununge 4-5 meter fra den første. Ud fra deres størrelse blev det vurderet, at den første unge var ca ti dage gammel, og den anden blot 4-5 dage gammel. Den yngste unge havde stadig selskab af en forældrefugl, mens den anden lå alene. Siden sås forældrefuglene kun sjældent, da de var ude til havs efter føde. Det var spændende at følge forvandlingen fra en tromlefed, gråhvid dunklump til en færdig Mallemuk. Først udvikledes hale- og svingfjer, dernæst begyndte kropsfjerene at dukke op i de tætte dun. 30. august var den ældste unge færdigudviklet og lignede en adult fugl. Den lidt yngre unge havde endnu enkelte dun i den ellers færdige fjerdragt. Den ældste unge forlod reden 1. eller 2. september, mens den anden blev til engang mellem 10. og 15. september.

I perioden 1998-2003 er Mallemukkens ankomst til Bulbjergs stejle skrænter typisk sket i perioden ultimo marts til medio april (Tabel 2). Antallet varierer fra år til år, men topper typisk i maj. Alle år (undtagen 2000) har sidste observation været medio/ultimo juli. Fuglene ses typisk liggende allerøverst på skrænten eller i græsset lige over; her udfører de kurtisering med løftede hoveder og højlydt "grynten", eller gnider hinandens næb. Denne adfærd er også iagttaget, mens fuglene har ligget på havoverfladen ud for. De bedste redehylder tages i brug straks efter ankomsten; disse er placeret øverst på skrænten og er forsynet med et udhæng, der danner tag. Mallemukkerne yngler altid på den vestlige del af Bulbjerg i en hulling, hvor der er læ for vestenvinden.

Bulbjerg besøges årligt af flere tusinde gæster. Mallemukkerne påvirkes som hovedregel ikke af de besøgende, da redepladserne findes på meget ufremkommelige afsatser, som kun kan nås med lange stiger eller med stor fare for liv og lemmer.

Tabel 2. Ankomstdato, maksimale antal og ungeproduktion af Mallemuk *Fulmarus glacialis* på Bulbjerg 1999-2003. Arrival date, maximum number and chick production of Fulmars on Bulbjerg 1999-2003.

	1999	2000	2001	2002	2003
Ankomst	28. marts	15. april	15. marts	17. april	21. marts
Max. antal	10	17	16	7	7
Udføjne unger	0	2	0	0	0

Imidlertid har der været eksempler på paragliding, der uden tvivl har virket stærkt forstyrrende, og som nu er blevet forbudt. Det er også jævnlige set, at børn har kastet sten ud fra toppen, hvilket i uheldigste fald kan ramme fuglene. I 2001 sås desuden et par unge mænd, der skød Rider med riffel, og samme år fandtes neden for klinten flere Rider, hvis hoveder tilsyneladende var knust med sten! En sådan destruktiv adfærd udgør selvfølgelig en alvorlig trussel mod fuglenes trivsel i området, men på grund af det store antal besøgende er det vanskeligt helt at dæmme op for den salgs. For at fremme beskyttelsen etablerede Han Herred Statsskovdistrikt i 2001 en vold langs den øvre kant af Bulbjerg, og skiltning bekendtgør, at al færdsel neden for volden er forbudt. Dette respekteres ikke af alle, men færdslen på de yderste kanter (hvorfra stenkastningen oftest fandt sted) er blevet begrænset. Der er fortsat adgang til stranden neden for Bulbjerg, hvor de ynglende Rider kan opleves på klos hold, kun få meter over hovedet.

I sæsonen 2004 er mulighederne for at tjekke ynglesuccesen forbedret, idet artskoordinatoren af Skov- og Naturstyrelsens har fået tilladelse til at forcere den nyanlagte vold, så eventuelle redepladser kan konstateres med sikkerhed. Det må dog højst ske 3-4 gange i løbet af ynglesæsonen, og kun tidligt om morgenen, inden turisterne dukker op.

Sort Stork *Ciconia nigra*

Af Jørgen Jensen.

Der er ikke registreret sikre vidnesbyrd om ynglende Sorte Storke i Danmark i undersøgelsesperioden. For så sjældent en ynglefugls vedkommende må der kræves relativt håndfaste beviser før oplysninger om yngleforekomst kan anerkendes. Der foreligger imidlertid ingen meddelelser om hverken redefund eller territorieflyvning, der kunne angive yngleforsøg i Danmark. Derimod har der været en række observationer af periodevis stedfaste, adulte fugle, som kan tolkes som mulige yngleforsøg, men som også kan have været trækfugle eller oversomrende individer fra sydligere bestande. Navnlig i 2000 var der mange sådanne observationer, ikke mindst på Sydbyn, hvor to adulte fugle sås 26. marts ved Dyreborg, og enkeltfugle lejlighedsvis blev observeret ved de store søer sommeren over. I Vejle Ådal blev der ligeledes observeret Sorte Storke forår og sommer 2000. Fra 1999 foreligger der en interessant iagttagelse af en adult Sort Stork sammen med en 1K fugl ved Lindenberg i Nordjylland. I Sydøst-

Jylland blev der registreret to adulte storke fra starten af juni til medio august 2001.

Der har flere gange i projektperioden været rygter om ynglefund af Sort Stork både i Midtjylland og på Sjælland, men ingen af dem er verificeret, og indtil der indløber sikre oplysninger, betragtes disse rygter som forhastede konklusioner baseret på tilfældige iagttagelser. Det kan selvfølgelig ikke helt udelukkes, at relevante oplysninger tilbageholdes af hensyn til fuglene. DATSY modtager meget gerne sådanne oplysninger, der vil blive behandlet med fortrolighed. Også ældre oplysninger har interesse.

Den Sorte Stork er uhyre vanskelig at registrere i yngletiden. Den er følsom over for forstyrrelse og skræmmes let væk fra territoriet. Som observatør bør man derfor være meget forsigtig, når man leder efter ynglende fugle og deres reder.

I Sverige har Sort Stork ynglet med mindst ét par de senere år. I Mecklenburg-Vorpommern er bestanden steget fra 10 par i 2000 til 16 i 2003 (C. Rohde, pers. medd.). Til gengæld er der sket en markant tilbagegang i Letland. Her har kraftig skovning uden hensyn til fuglene på få år reduceret bestanden fra 1200 til 750 par (M. Strazds, pers. medd.). I Slesvig-Holsten er bestanden faldet fra 10 par i 2000 til 7 i 2003 (G. Janssen, pers. medd.). Men som helhed er den europæiske bestand stigende, særligt i Tyskland og Spanien.

I 1980'erne var der tegn på, at den Sorte Stork var under genindvandring i Danmark, og der foreligger mindst ét bekræftet redefund (fra det sydlige Jylland). Resultaterne af DATSYs overvågning de seneste seks år viser imidlertid en stagnerende tendens med færre observationer i sommerhalvåret. At den begyndende indvandring er gået i stå, hænger formentlig sammen med den vigende tendens i Slesvig-Holsten. Selvom bestanden i det centrale Tyskland er voksende, går ekspansionen meget langsomt i den nordlige del af udbredelsesområdet. Men måske giver den positive udvikling i Mecklenburg-Vorpommern håb om, at en dansk genindvandring er i vente.

Hvid Stork *Ciconia ciconia*

Af Hans Skov.

Heller ikke i 2003 blev der udklækket vilde storkeunger i Danmark, men tre storkereder (Vegger, Ribe, Rudbøl) havde fastboende storke. På det gamle rådhus i Ribe ankom hannen allerede 27. marts, mens hunnen først dukkede op 11. maj. Hannen blev udruget i Rudbøl i 1996 og har været i Ribe siden 1999; hunnen var ikke ringmærket og var i starten ikke fortrolig med hannen eller om-

Tabel 3. Yngleforekomst og ungeproduktion af Hvid Stork *Ciconia ciconia* i Danmark 1998-2003. Desuden angives, om der optrådte enlige fugle på lokaliteterne. *Status of White Stork nests in Denmark 1998-2003 ('par' = pair present; 'enlig' = unpaired bird; 'ubeboet' = not occupied; 'unge(r)' = young).*

Lokalitet	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Skårup			Enlig	Ubeboet		
Vesløs	Par; 4 unger	Enlig	Enlig	Enlig	Enlig	Ubeboet
Vegger	Par; 1 unge	Par; 2 unger	Par; 2 unger	Enlig	Enlig	Enlig
Fovslet	Enlig	Ubeboet				
Jedsted				Par; 0 unger	Ubeboet	
Ribe, Rådhus	Par; 4 unger	Par; 2 unger	Par; 3 unger	Enlig Par;	0 unger	Par; 0 unger
Ribe, Pæl		Enlig	Ubeboet			
Rudbøl	Ubeboet	Enlig	Par; 0 unger	Enlig	Ubeboet	Enlig

givelserne, så årsagen til den udeblevne æglægning kan være, at hunnen var for ung. Parret forlod Ribe 24. august, men en af storkene kom tilbage og blev i Ribe i dagene 1-4. september. I Vegger i Himmerland holdt en enlig, umærket hanstork stand fra 14. april til 11. september; dens hjemmевante adfærd tydede på, at den var identisk med den fugl, der har været i Vegger de sidste mange år. Rudbøl havde en enlig Stork på reden fra 22. april til ca 3. juni. Storkereden i Vesløs stod tom for første gang siden 1978.

Antallet af strejffugle i 2003 var moderat og oversteg næppe 200. Pga. det skånske storkeprojekt kan der nu ses storke året rundt i Danmark, hvor iagttagelser mellem midten af september og midten af marts tidligere var ekstremt sjældne. Den allerseneste udvikling er, at et skånsk storkepar har slået sig ned i Hvedstrup ved Roskilde, hvor det første gang viste sig 30. oktober, og hvor det har overnattet siden en rede blev opsat 2. november. Parret fodres og vil sandsynligvis forsøge at yngle i 2004. Set i det lys, og med tanke på miljøministerens positive syn på storkefarme, kan året 2003 derfor meget vel blive det sidste år med en vild og autentisk bestand af Hvid Stork i Danmark.

I årene 1998-2003 ændrede Hvid Stork status fra at være en sjælden, men regelmæssig ynglefugl til at være en ikke længere årligt ynglende sommergæst. Som det fremgår af Tabel 3 er der ikke siden 2000 udruget unger af Hvid Stork i Danmark, så fra at have ynglet med skønsvist 8000-10000 par omkring 1850 er storken praktisk taget forsvundet fra landet. Det er en af de mest markante nedture, der kendes for en dansk ynglefugl. Den primære årsag er ødelagte levesteder, herunder afvanding og dræning af vand-

lidende områder, og mere generelt overgangen fra en ekstensiv udnyttelse af det åbne land til nutidens intensive udnyttelse af landbrugslandet.

Afviklingen af den danske bestand er sket på trods af, at tilstødende storkebestande i Tyskland og Polen er gået markant frem siden 1980'erne, med 21-34%. I Slesvig-Holsten har bestanden efter en tilbagegang stabiliseret sig på 200-250 par siden 1984. Egnede og forholdsvis intakte storkebiotoper i Danmark kan formentlig tælles på et par hænder, og kun to steder (Vejlernes og Skjern Å) synes at have et virkeligt potentiale som storke-lokaliteter, også på langt sigt. Disse steder vil måske i fremtiden få spontane og isolerede yngleforekomster, men uden en egentlig kursændring fra politisk side får vi aldrig Hvid Stork tilbage til Danmark som en naturligt forekommende og udbredt ynglefugl.

Skestork *Platalea leucorodia*

Af Jan Skriver.

I 2003 talte den danske ynglebestand af Skestork 16 par fordelt på tre lokaliteter. Kolonien i Limfjorden, hvor Skestorken genindvandrede som dansk ynglefugl i 1996 efter knap 30 års fravær, husede 11 par. I Ringkøbing Fjord var der to lokaliteter med ynglende Skestorke. På den ene, der blev grundlagt i 2002, var der fire par, mens et enkelt par etablerede sig på en ny lokalitet, en klassisk Skestorke-ø, hvor arten også tidligere har ynglet. Det er vanskeligt at opgøre yngleresultatet præcist, fordi Skestorkene tidsmæssigt yngler i to-tre faser, bl.a. afhængigt af ynglefuglens alder og erfaring. Optællingen finder sted en bestemt dag og gennemføres hurtigt for ikke at skabe unødige forstyrrelser. Når der tælles i slutningen af maj, er rørskovene tæt. De store unger skjuler sig

Tabel 4. Ynglende Skestørke *Platalea leucorodia* i Limfjordskolonien.
Number of breeding pairs and chick production of Spoonbills in the Limfjord-colony.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antal ynglepar	1	2	3	3	6	6	6	11
Antal unger	1	7	9	15	9 ¹	14 ²	9 ³	19 ⁴
Gennemsnitlig ungeproduktion	1,0	3,5	3,0	5,0	1,5	2,3	1,5	1,7

¹ Desuden 4 døde unger

² Desuden 2 døde unger i det ene kuld samt 4 friske æg, der formodes klækket

³ Desuden 11 æg, formentlig klækkede mindst 7 af disse

⁴ Desuden 4 æg, der sandsynligvis klækkede

fantastisk godt, og derfor er det i praksis vanskeligt at optælle koloniens kuld-størrelser eksakt. Med denne usikkerhed vurderes optællingsresultaterne i Tabel 4 dog at være ganske dækkende. Efter en god ynglesæson med et stort antal udføjne unger var der i sensommeren 2003 rekordforekomster af Skestørke på Bygholm Vejle, hvor den hidtil største ansamling af danske Skestørke noteredes i august, mindst 56 fugle.

I juni 2003 blev seks unger fra de sene kuld i kolonien i Limfjorden ringmærket med farveringe. Det skete som led i et hollandsk ledet projekt, der dækker alle europæiske Skestørke-lande. De seks ringmærkede unger blev alle aflæst på Bygholm Vejle i sensommeren, og i september blev tre af dem set i Hauke-Haien-Koog i Slesvig-Holsten. I den tyske del af Vadehavet har Skestorken siden 1999 etableret to kolonier, der i 2003 talte henholdsvis 8-10 par og 6 par.

Den danske bestand af Skestork, der er verdens nordligste, er hvert år siden genindvandringen i 1996 vokset lidt. Ynglestederne er flade øer med tæt vegetation af tagrør, hvor Skestorkene har deres reder ganske tæt på kysten, ofte i selskab med Sølvmåger, der formentlig yder beskyttelse mod prædatorer. Skestørke og Skarver yngler ofte på samme øer, og deres reder ligner til forveksling hinanden. Derfor bør man holde et særlig vågent øje med Skestorken på de vest- og nordjyske lokaliteter, hvor Skarven bliver reguleret. Ellers risikerer man, at Skestorkenes æg bliver penslet med olie sammen med Skarvernes. Skestorken kræver yngleøer fri for ræve, mink og menneskelige forstyrrelser. På lokaliteten i Limfjorden forsvandt to gamle ræve og seks hvalpe efter en rævejagt i marts 2003, og uden denne jagt ville kolonien have forladt stedet. Det er altafgørende

at regulere ræve på de øer, hvor Skestorken skal yngle.

Skestorken søger næsten udelukkende sin føde af krebsdyr, muslinger, småfisk og vandinsekter i fersk- og brakvand. Måske hænger det sammen med artens jagtteknik. Skestorken skal helst have mulighed for at genne sit bytte, f.eks. småfisk, op i en krog. Og det kan den lettest gøre i en grøft, i en rende på en våd eng eller i et hjørne af en lavvandet lagune. I Limfjordens koloni er det karakteristisk, at Skestorkene ofte flyver 30-40 kilometer mellem ynglepladsen og de optimale fourageringssteder. De etablerede ynglelokaliteter har alle potentiale til væsentligt flere par Skestørke, da føden tilsyneladende er rigelig i en passende radius omkring kolonierne.

Skestorken er siden 2000 observeret på en lang række lokaliteter, der ligger uden for de klassiske ynglesteder i Nord- og Vestjylland. Der synes dermed at være udsigt til, at Danmark i de kommende år kan få flere ynglelokaliteter. Arten er jævnlige konstateret i Nyord-området og på den nordlige del af Møn, og det er næppe urealistisk at den skulle kunne etablere sig som ynglefugl her eller andre steder i Østdanmark. Også på Fyn er der set flere Skestørke de seneste par år.

Sangsvane *Cygnus cygnus*

Af Bjarke Laubek.

I sommeren 2002 ynglede et vildt par af Sangsvane i Danmark. Yngleforekomsten anses for at være den første i Danmark i historisk tid, men i lyset af de sidste knap 50 års stadige ekspansion af artens yngleudbredelse mod syd og vest har indvandringen dog være ventet.

Ynglelokaliteten er en afsides beliggende, mindre, eutrof tørvegrav – en søtype som tradi-

tionelt tiltrækker arten – beliggende i det nordlige Jylland. Søen domineres af dyndpadderok med indslag af store star-arter (kærstar og topstar). Fuglene satte i foråret 2002 det herværende ynglepar af Knopsvane på porten og overtog søen som yngleplads. Allerede det første år fik de tre unger på vingerne. I foråret 2003 vendte parret tilbage og fik 3-4 unger på vingerne. I løbet af 4-5 år kan ungerne forventes at indgå i en kommende dansk ynglebestand. Antallet af ynglesøer af høj kvalitet er ganske vist ret begrænset i Danmark, men der findes formentlig et tocifret antal egnede ynglelokaliteter, og det nordjyske par kan dermed komme til at danne grundstammen i en jysk ynglebestand af Sangsvane.

Der findes også egnede ynglelokaliteter på Sjælland, så også her kan en etablering af ynglende Sangsvaner forventes engang, sandsynligvis med udspring i den skånske bestand. En dansk Sangsvane-bestand vil sandsynligvis betyde, at Knopsvanen bliver fordrevet fra en del lokaliteter, hvilket dog næppe vil føre til færre Knopsvaner i betragtning af de mange nye ynglepladser for Knopsvane, som vil opstå de nærmeste år ved gennemførelsen af Vandmiljøplan II, ved anlæggelse af motorvejsbassiner, o.a.

I årene fremover er det planen gennem farvemærkning af de nordjyske unger at indsamle populationsbiologiske data samt at beskrive trækforhold og rekruttering til den forventede fremtidige bestand af Sangsvane i Danmark.

Bramgås *Branta leucopsis*

Af Christian Ebbe Mortensen.

Bramgåsen yngler traditionelt i arktiske områder på Grønland, Svalbard og Novaja Zemlja og overvintrer i Nordvesteuropa. Det var derfor lidt af en sensation, da et par slog sig ned og ynglede på nogle småøer ud for Gotland i 1971. Allerede 20 år efter var den nye bestand i Østersøen vokset til ca 1750 ynglepar (Forsslund & Larson 1991, Bentz & Wirdheim 1993). Der verserer forskellige teorier om årsagen til artens uventede ekspansion langt syd for dens hidtidige udbredelsesområde, lige fra formodninger om undslupne tamfugle til artens generobring af et område, hvorfra den engang var blevet fordrevet af mennesket.

Den første danske yngleforekomst er fra 1989, hvor et par ynglede i Sydvestsjælland (Olsen 1992). I 1992 ynglede et par på Svaneklapperne ved Saltholms sydøstlige kyst, og siden har bestanden på Saltholm udviklet sig eksplosivt (Fig. 1). Samtidig med ynglebestandens vækst, er

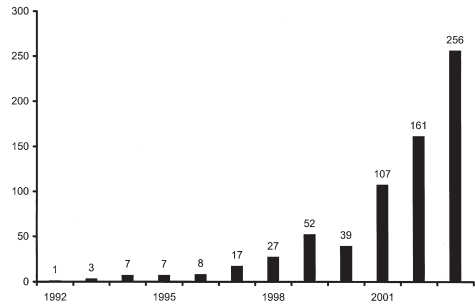

Fig. 1. Bramgåsens bestandsudvikling på Saltholm siden indvandringen i 1992. I 2000 udvidede arten sit yngleområde langt ind på selve øen.

Development of the Barnacle Goose population on Saltholm since the colonization in 1992. The species expanded its breeding range far inland on the island in 2000.

der observeret et stigende antal af ikke-ynglende fugle, og desuden opholder der sig nu op til 2000 trækfugle på øen til langt ind i maj. Denne blanding af ynglende og ikke-ynglende fugle besværliggør i nogen grad optællingen af Saltholms ynglebestand. Ud over Saltholm er der også indrapporteret sikre ynglefund fra Fiilsø (1996; Bakken & Nielsen 1999) og Bornholm (2002, to par med i alt seks unger). Der er også set andre par forskellige steder i landet, bl.a. Møn og Bornholm, men disse har ikke været ynglefugle. Det kan tilføjes, at der yngler nogle få par i Richelsbüller Koog få meter fra den dansk-tyske grænse, i marsken ved Siltoft.

Meget tyder på, at Bramgåsen i de senere år har ændret adfærd, således at det fremover bliver almindeligt at registrere trækfugle langt ind i maj, ligesom arten i de kommende år sandsynligvis vil etablere sig som ynglefugl på flere egnede lokaliteter. På kernelokaliteten Saltholm ser det i øjeblikket ud til, at bestanden har næsten ubegrænsede vækstmuligheder, så længe rotter og ræve ikke har adgang til øen. I de første år, hvor Bramgåsen ynglede på Svaneklapperne, foretrak den at placere reden i sivtuer nær kysten eller helt åbent på tætgræsset strandeng. Efter at arten har bredt sig langt ind på selve Saltholm, yngler den nu lige så gerne midt i øens udbredte bevoksninger af høje græsser, ligesom Grågåsen. Dog er der muligvis en tendens til, at Bramgåsens reder placeres nærmere øens lo-systemer.

Pibeand *Anas penelope*

Af redaktionen.

I Vejlerne var der i perioden 2000-2002 ingen tegn på ynglen, men i 2003 blev der gjort to sikre ynglefund, idet observatørerne på Vejlernes Feltstation så to ungekuld i Vesløs Vejle: et kuld på fem nyklækkede ællinger 25. juni, og et kuld på otte ællinger 8. juli. Sidstnævnte kuld sås igen 24. juli (H.H. Nielsen & P.A.F. Rasmussen, pers. medd.).

Gennem hele DATSY-perioden har antallet af ynglepar svinget mellem nul og to, og de fleste er registreret i Vejlerne. Enkelte par kan være overset på andre lokaliteter, bl.a. på Saltholm og i Tøndermarsken, som begge er tidligere ynglelokaliteter. Dertil kommer, at ynglebestanden er ret vanskelig at opgøre, dels fordi der optræder en del oversommende fugle, dels pga. Pibeandens forholdsvis sene yngleperiode. Arten må betegnes som en perifer og tilfældig ynglefugl i Danmark, og der er ingen tegn på en egentlig indvandring.

Rødhovedet And *Netta rufina*

Af Hans Erik Jørgensen.

Der blev i 2003 registreret tre ynglepar, alle med ynglesucces. I Maribo Sønderø var der to par (med hhv. fem og to unger) og i Fredmosen på Langeland ét par (med fire unger).

I Maribosøerne er der i de senere år jævnligt iagttaget par af Rødhovedet And i yngletiden, op til tre hanner og to hunner i 1997, 2001 og 2002. Fuglene har udvist yngleadfærd, men der er ikke iagttaget ællingekuld trods intensiv overvågning (Jørgensen 1991, 1996, 2001). I Tryggelev Nor blev der registreret et ynglepar i 2000.

De danske yngleføremønstre skal ses i relation til artens lille, isolerede forekomst i det østlige Slesvig-Holsten (Femern og de holstenske søer), hvor den nuværende bestand på 40-55 ynglepar har været svagt stigende i de senere år (Berndt et al. 2002). En anden og noget større tysk forekomst findes ved Bodensee (ca 300 par), og her er bestanden i fremgang (Sudfeldt et al. 2003). Ynglepladserne på Lolland og Langeland ligger inden for en afstand af 40-100 km fra ynglelokaliteterne i Slesvig-Holsten, og såfremt bestanden dér bliver styrket, vil der antagelig være mulighed for yderligere indvandring til Danmark. En afgørende forudsætning for forekomsten i Maribosøerne er antagelig den markante forbedring af søernes vandkvalitet, der har fundet sted i de seneste år. Disse søer har nu igen en udbredd bundvegetation, hvorved fødemulighederne er forbedret for en række vandfugle.

Hvinand *Bucephala clangula*

Af Johannes Bang.

I 2003 var bestandens størrelse på samme niveau som året før på trods af en mindre tilbagegang på Frederiksborg Statsskovdistrikt i Nordsjælland, hvor bestanden kun var på 66-71 par. På nær et enkelt par, som ynglede i et naturligt redehul, ynglede alle distriktets par i opsatte redekasser. I tilknytning til hvinandebestanden på Frederiksborg Statsskovdistrikt ynglede der i 2003 desuden to par på østsiden af Esum Sø og seks par i kasser opsat i private haver i Nødebo.

Ud over Frederiksborg Statsskovdistrikt ynglede Hvinanden i 2003 med 10-14 par ved Furesøen samt med 1-2 par ved Strødam Engsø, Sjølsø og Bagsværd Sø samt den nærliggende Nydam. Også ved disse søer har de ynglende Hvinænder udelukkende benyttet sig af opsatte redekasser, bortset fra et enkelt par ved Furesøen samt et på Strødam-reservatet, hvor der også i 2002 ynglede et par i et naturligt redehul.

Hvinandens etablering som ynglefugl i Danmark er resultatet af en langvarig ekspansion. I den sidste halvdel af 1800-tallet havde arten bredt sig mod vest langs den sydlige del af Østersøen og etableret sig som ynglefugl i Mecklenburg. Bestanden voksede og bredte sig i løbet af 1900-tallet i nordvestlig retning. Bestanden i Mecklenburg er senest opgjort til 200-250 ynglepar (Klafs & Stübs 1987). I Slesvig-Holsten udviklede bestanden sig først langsomt og var omkring 1960 på under 100 par, men voksede herefter kraftigt, parallelt med at man begyndte at opsætte redekasser; i 1969-81 angives bestanden at have været på 140 par fordelt på 71 lokaliteter, og i 1990 blev bestanden anslået til 400 ynglepar. Det vigtigste yngleområde er ved de store holstenske søer omkring Plön, mens arten er fåtallig i Slesvig (Berndt et al. 2002).

Det første danske ynglefund blev konstateret ved Gråsten i 1972. I de følgende år var der enkelte mere eller mindre sikre ynglefund spredt over landet. Den store ændring skete i 1984, hvor skovrider S. Gravsholt så en hun med ællinger i Esum Sø og opfordrede undertegnede til at sætte redekasser op. Allerede i 1986 ynglede den første danske Hvinand i en opsat kasse. Siden er udviklingen gået stærkt, og bestanden nåede i 2002 op på 87-90 ynglepar, heraf de 77-79 på Frederiksborg Statsskovdistrikt (Fig. 2). Bestandsudviklingen har nøje fulgt antallet af opsatte hvinandekasser, og uden dem ville den danske bestand formodentlig kun være på 1-2 ynglepar.

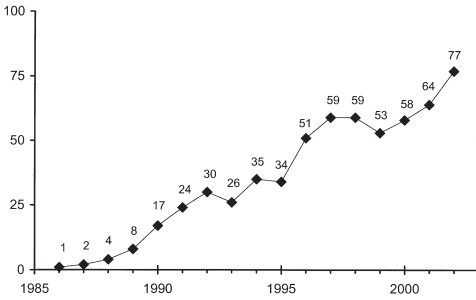

Fig. 2. Hvinandens bestandsudvikling på Frederiksborg Statsskovdistrikt i Nordsjælland 1986-2002. *Development of the Goldeneye population in the State Forest District of Frederiksborg in Zealand during 1986-2002.*

Ud over Nordsjælland har Hvinanden enkelte år ynglet ved søerne på Bregentved og Gisselfeld godser i Sydsjælland samt i 1998 på Als. I 1999 blev der desuden angivet et ungekuld fra Mossø i Midtjylland.

Hvinanden ser ud til at foretrække store søer som Esrum Sø, Sjælsø, Furesø, Farum Sø og Bagsværd Sø, men også mindre søer helt ned til små vandhuller kan benyttes. I Gribskov er der opsat kasser ved tørvegrave, mindre skovsøer og mindre vandhuller. Overalt er kasserne taget i brug, men i nogle tilfælde er der set Hvinænder på vandring fra de mindre lokaliteter til Esrum Sø, så måske udnyttes de mindre lokaliteter kun i forbindelse med en større sø. De anvendte søer har en meget forskellig miljøtilstand; f.eks. har Store Gribsø så lav en surhedsgrad, at fisk ikke kan formere sig i søen, mens Strødam Engsø er stærkt eutrofieret. Begge steder lykkes det Hvinandens ællinger at vokse op og blive flyvefærdige.

Hvinanden synes ikke at være synderlig påvirkelig af menneskelig aktivitet i yngleområdet. Hele vejen rundt langs bredden af Store Gribsø går der f.eks. en stærkt befærdet sti få meter fra de opsatte kasser, uden at Hvinænderne forlader kasserne af den grund. Det skal dog bemærkes, at kasserne hænger mindst tre meter oppe, så folk ikke umiddelbart kan nå dem.

Stor Skallesluger *Mergus merganser*

Af Jan Blichert-Hansen.

Landsbestanden har de seneste par år været svagt stigende, og i 2003 ser det ud til, at det samlede antal ynglepar var ca 45 (Tabel 5). Bestanden i Sønderjylland er ikke steget i de sidste 10-15 år, hvorimod bestanden i Slesvig-Holsten i de sidste 20 år er vokset til ca 170 par (Berndt et al. 2002, Fahlberg 2001).

I Danmark yngler Stor Skallesluger primært langs skovklædte kyster ved Østersøen. Opsætning af redekasser på velegnede lokaliteter i 1980'erne og 1990'erne har givet gode resultater, således at ca 90% af den danske bestand nu yngler i redekasser. Der er desuden i de senere år sat kasser op ved indlandssøer og åløb, og nu er enkelte ynglepar også konstateret her. Der er ophængt i alt ca. 200 kasser, heraf ca 160 i Storstrøms amt og de andre hovedsagelig i Sønderjyllands og Bornholms amter. Et samarbejdsprojekt mellem DOF-Storstrøm og amtets natur- og plankontor om overvågning af Stor Skallesluger giver en god kontakt til de involverede lodsejere. Arbejdsgruppen opsætter og vedligeholder redekasser, men beskyttelsen af bestanden bør dog tage udgangspunkt i sikring af dens naturlige biotop. Ved skovklædte kyster, søer og åløb bør gamle træer få lov at blive stående.

De største trusler mod arten er forstyrrelser fra mennesker, der færdes langs kysterne, samt mangel på gamle hule træer. I midten af 1990'erne var prædation fra mår et stort problem, især i Storstrøms Amt, men dette problem synes at være aftaget de senere år. Gedehamse, eger og især Natugle kan overtage de opsatte redekasser, men dette vurderes ikke at udgøre nogen større trussel mod artens ynglemuligheder. Færdselsbegrænsning og information til besøgende på udsatte kyststrækninger kunne hjælpe til at beskytte arten mod forstyrrelser, især hvor rederne er placeret ved badestrande. Det kan også overvejes at flytte redekasser fra de steder, hvor fuglene forstyrres.

Det vurderes, at DATSYs overvågning dækker den faktiske ynglebestand, da næsten alle ynglelokaliteter er kendt, og arten hovedsageligt yngler

Tabel 5. Antal ynglepar af Stor Skallesluger *Mergus merganser* 1998-2003 fordelt på amter. *Breeding pairs of Merganser 1998-2003 – by county.*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Storstrøm	30	23	23	24	35	ca 35
Sønderjylland	3	5-7	5-7	5-7	5-7	5-7
Bornholm	1	1-2	2	4	3	2-3
I alt	34	30	31	34	44	ca 45

i redekasser, der kontrolleres årligt. Storstrøms Amts overvågningsprojekt og kontakter med observatører i de berørte amter giver en dækkende opgørelse i artens primære yngleområder. I takt med, at DOF-basen anvendes af flere, vil også denne blive en god kilde.

Rød Glente *Milvus milvus*

Af Per Bomholt.

Artens aktuelle såvel som historiske forekomst og udbredelse i Danmark er grundigt belyst i den foreslåede forvaltningsplan, der blev udgivet af DOF i marts 2003 (Grell 2003). Det til grund liggende datamateriale var tilvejebragt gennem en målrettet monitorering i 2001 og 2002 samt ved bearbejdning af et stort historisk materiale.

Gennem et netværk af lokale glente-koordinatører er det lykkedes at opretholde en god dækning af de jyske yngleområder i 2003, mens dækningen har været mere sporadisk på Øerne. Ynglesæsonen i 2003 blev den hidtil bedste for arten i undersøgselsesperioden, i alt er der registreret 33 sikre og sandsynlige ynglepar, heraf mindst 19 med ynglesucces. Hele 30 udføjne unger er registreret (Tabel 6). Hertil kommer, at der har været fugle på mindst fire af de lokaliteter, hvor glenten ynglede i 2001 og 2002, men uden at ynglen er konstateret med sikkerhed. Den tætteste bestand var som tidligere i Sydøstjylland mellem Åbenrå og Ejer Bavnehøj, hvor der var i alt tolv sikre og seks sandsynlige ynglepar. I Nordjylland nord for Limfjorden registreredes fire par, hvoraf de tre hver fik tre unger – et overordentlig flot resultat. I Århus amt var der fire sandsynlige par; redestederne på to nye lokaliteter (Rosenholm Slot, Hyllested) blev aldrig lokaliseret, og her kan unger være fløjet fra rederne i al ubemærkethed. Et par på Midtdjursland, der havde produceret unger de to foregående sæsoner, fik ikke ynglesucces i 2003. Hannen i et par nær Hadsten omkom under fouragering ved

Forslag til en forvaltningsplan for bevarelsen af Rød Glente i Danmark blev udgivet af DOF i 2003. Foto: Erik Thomsen.

motorvejen. På Fyn registreredes et nyt ynglepar med udføjne unger samt to mulige par. Vestsjællands Amt husede tre sikre ynglepar, der alle fik unger på vingerne. I Storstrøms Amt er der oplysninger om to sandsynlige par, og på Bornholm 1-2 sandsynlige par. Der blev desværre atter

Tabel 6. Ynglepar af Rød Glente *Milvus milvus* i 2003. *Breeding pairs of Red Kite in 2003.*

	Nordjylland	Sydjylland ¹	Østjylland ²	Sjælland	Bornholm	Storstrøm	I alt
Ynglepar i alt	4	18	4	6	2	2	36
Sikre par	4	12	0	3	0	0	19
Mulige par	0	6	4	3	1-2	2	16
Par med ynglesucces	4	11	0	3	0	?	18
Udføjne unger	9	16	0	4	0	(1?)	29-30
Unger / ynglepar	2,25	0,89	0	0,67	0	?	0,80
Unger /succesfuldt par	2,25	1,45	0	1,33	0	?	1,61

¹ Sydjylland = Åbenrå-Ry

² Østjylland = Århus Amt

i 2003 registreret et tilfælde af ulovlig bekæmpelse, idet hunnen i et ynglepar i den statslige Fovslet Skov blev skudt og dræbt. Det lykkedes for hannen at opfostre de to unger.

Efter genindvandringen i 1970'erne har Rød Glente ynglet mest stabilt i kerneområdet i Sydøstjylland, selvom bestanden også her er stagneret efter 1995. På Øerne har arten derimod haft en meget ustabil og fluktuerende yngleforekomst, og den var næsten forsvundet i årene 1999-2002. Efter en periode med langsom vækst registreredes der allerede i 1994 mindst 35 ynglende par glenter i Danmark (Bomholt 1997), og det var derfor naturligt at forvente en yderligere vækst i bestanden. En sådan stigning udeblev imidlertid, og i stedet skete en stagnation eller direkte tilbagegang frem til 2002. Dette tilbageslag kan muligvis have sammenhæng med udviklingen i Nord- og Østtyskland, hvor bestandene gik tilbage i 1990'erne, særlig mærkbart i området nord for Kielerkanalen, en udvikling der er blevet sat i forbindelse med anvendelse af stærke rodenticider og med udsættningen af Stor Hornugle (Peters et al. 2002). Også i flere østtyske delstater er glentebestanden faldet, formentlig som følge af forringede fødemuligheder efter de omlægninger i landbruget, der fulgte efter DDRs optagelse i Den Tyske Forbundsrepublik i 1990 (Peters et al. 2002). En spansk undersøgelse peger imidlertid på, at den tyske (og danske) tilbagegang kan forklares med en stigende bekæmpelse af overvintrende glenter i artens primære vinteropholdssted i Spanien (Viñuela & Villafuente in press). Genmeldinger af dansk ringmærkede fugle i såvel Tyskland som Spanien tyder på en vis udveksling af fugle mellem den tyske og den danske bestand og verificerer, at danske glenter overvintrer i Spanien.

DOFs forslag til forvaltningsplan for glenten udpeger et højt antal af mislykkede yngleforsøg, en lav ungeproduktion og en markant overdødelighed blandt adulte, yngledygtige glenter som hovedårsagerne til, at artens ekspansion er gået i stå. Ud over den bekæmpelse, der finder sted i yngletiden herhjemme, er det sandsynligt, at mange danske glenter også falder som ofre for bekæmpelse i vinterkvarteret og under trækket (Grell 2003). Derfor foreslår forvaltningsplanen bl.a., at reproduktionsraten forøges gennem fodring i og uden for yngletiden, hvilket også kunne tilskynde flere fugle til at overvinde her i landet og derigennem mindske mortaliteten. Vigtigheden af at fortsætte den målrettede overvågning og erfaringsindsamling understreges også.

I 2003 var bestanden af Rød Glente oppe på

niveauet fra 1994. Men artens grundlæggende problemer her i landet, med overdødelighed blandt de adulte fugle, mange mislykkede yngleforsøg (35%) og en lav ungeproduktion, er desværre fortsat et problem for artens rekolonisering. Det positive resultat i 2003 giver dog visse forhåbninger om, at de forvaltningsinitiativer, der lokalt er påbegyndt af DOFs frivillige, nu er ved at give resultater (Grell 2003). En af de væsentlige forbedringer er, at DOFs glenteobservatører nu har opnået en positiv kontakt til en række af de lods ejere, der huser ynglende glenter. Det har resulteret i øget opmærksomhed om glenternes tilstedeværelse og frivillige aftaler om beskyttelse af redestederne, så forstyrrelser i månederne april til juni er formindsket.

Havørn *Haliaeetus albicilla*

Af Benny Génsbøl.

Siden Havørnen genindvandrede til Danmark i 1995, er det bare gået fremad for arten. Fra 1995 til 2003 er den danske bestand vokset fra ét til ti kendte par (Tabel 7). Fugle observeret på lokaliteter i Storstrøms amt 2003 tyder på, at bestanden kan være lidt større endnu, men ingen af disse steder er der fundet beviser for, at der var tale om territoriehævdende par. Den positive bestandsudvikling er et klart signal om, at Havørnen har gode levevilkår i Danmark. Af de ti kendte par har fem bosat sig ved søer inde i landet og de resterende fem på lokaliteter nær lavvandede kyster. Begge steder må ernæringsforholdene være gode for arten; det tyder ungeproduktionen i hvert fald på. Samtlige ti par yngler i private skove, hvor adgangsforholdene er mere begrænsede end i statsskove, og det har uden tvivl været en fordel for artens etablering her i landet. Det skal dog tilføjes, at specielt på de dele af Sjælland, hvor arten har slået sig ned, er skovene overvejende private og andelen af statsejede skove meget lille.

Alt tyder på, at den danske havørnebestand de kommende år vil blive endnu større. Indtil nu er den vokset med cirka et par om året, og efterhånden som det stigende antal dansk klækkede unger bliver kønsmodne, kan vi forvente, at bestanden vil vokse endnu hurtigere. Hvor mange par Havørne, Danmark kan huse, er det naturligvis ikke muligt at forudse. I midten af 1800-tallet – inden danske jægere for alvor satte udryddelsen i system – var der ca 50 par, og det må landet også kunne rumme i dag. En forudsætning for at nå dette tal er, at danskerne (og ikke mindst jægerne) fortsat vil betragte det som noget positivt, at vi har fået en så fornem del af naturen tilbage.

Tabel 7. Fordeling og ynglesucces for par af Havørn *Haliaeetus albicilla* 1995-2003.
Distribution and breeding success of White-tailed Eagle 1995-2003.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Maribo / Storstrøm	0	-	1	1	2	2	2	1	3
Bankel / Sønderjylland		1	1	2	2	1	1	1	0
Hostrup / Sønderjylland		1	0	1	1	2	1	2	2
Arreskov / Fyn			-	2	1	-	2	2	2
Even / Storstrøm				-	1	0	2	0	2
Gavnø / Storstrøm						0	-	0	2
Tystrup-Bavelse / Vestsjælland & Storstrøm					2	-	1	-	1
Roden Skov / Sønderjylland						1	-	1	0
Skarresø / Vestsjælland								-	0
Vestsønderjylland									0
Totale antal unger	0	2	2	6	7	5	11	6	13
Antal territoriehævdende par m. rede	1	2-3	4	5	6	5	7	8	10
Antal par med yngleforsøg	1	2	3	4	6	4	7	6	10
Antal par med ynglesucces	0	2	2	4	5	3	7	4	7
Antal unger per ynglende par	0	1,0	0,7	1,5	1,2	0,8	1,6	0,8	1,3
Antal unger per succesfuldt par	0	1,0	1,0	1,5	1,4	1,3	1,6	1,5	1,9

Blå Kærhøg *Circus cyaneus*

Af Keld Bakken.

Resultatet af DATSYs overvågning gennem de sidste seks år er hurtigt gjort op: 2 par i 1998 og 1 par i 2002, og ellers ingen. Da Blå Kærhøg gerne yngler på lokaliteter, hvor få mennesker færdes, kan enkelte ynglepar være blevet overset i perioden, men der er ingen tvivl om, at den danske bestand er overordentlig lille. Arten har tydeligvis svært ved at få fodfæste. Først i 1990'erne etablerede en lille ynglebestand på op til fem par sig i det syd- og sønderjyske område, men forstyrrelse af forskellig art, så som ægsamling og militær aktivitet, forhindrede at arten etablerede en egentlig bestand. Siden er der bl.a. registreret et ynglepar i Lille Vildmose i Nordjylland. Blå Kærhøg ynder at yngle i store uforstyrrede mose- og søområder, hvor den benytter arealer med uhøstede rørskov. De danske ynglepar må formodes at stamme fra overskuddet fra de små bestande i Slesvig-Holsten (ca fem par), Niedersachsen (ca 60 par) og Holland (knap 100 par) (Berndt et al. 2002, Versluys 2002).

Arten er svær at registrere, da den har en meget forsigtig adfærd på ynglelokaliteten. Registreringen af yngleparrene vanskeliggøres også af de mange trækkende og overvintrende Blå Kærhøge, der optræder på potentielle ynglelokaliteter helt hen til slutningen af maj. Kvaliteten af en statusopgørelse er derfor helt afhængig af oplysninger fra ornitologer, så det er vigtigt at alle meddeler deres observationer til DOF.

Hedehøg *Circus pygargus*

Af Erik Ehmsen.

Denne statusopgørelse bygger på data fra såvel DATSY som projekt *Red Hedehøgen*. Under dette samarbejdsprojekt mellem Dyrenes Beskyttelse og DOF er der indsamlet oplysninger om arten i årene 1995-1998 og 2000-2002 (Fig. 3).

Hedehøgen indvandrede som ynglefugl i Danmark i slutningen af 1800-tallet og blev en almindelig ynglefugl i de opvoksende nåletræsplantager i Jylland. Arten nåede et maksimum på flere hundrede par i 1930'erne, hvorefter bestanden langsomt forsvandt fra de midtjyske områder (Jørgensen 1989). I dag yngler arten fortrinsvis i

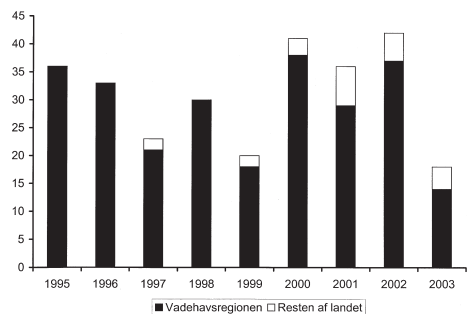

Fig. 3. Antallet af de sikre ynglepar af Hedehøg, der er registreret henholdsvis under projekt *Red Hedehøgen* og DATSY. Den øverste del af graferne viser de par, der har ynglet uden for vadehavetsregionen.

Breeding pairs of Montagu's Harrier recorded by a special monitoring project and by DATSY, respectively. The upper part of the graphs shows the pairs that bred outside the Wadden Sea region.

engområder nær den sydvestjyske vadehavskyst. Her anlægger Hedehøgen reden, hvor vegetationen er ret høj i begyndelsen af maj, f.eks. i rørsump, græs eller vinterafgrøder som hvede og raps. De få par, der uregelmæssigt findes andre steder i landet, vælger store åbne områder som hedeområderne syd for Skagen, store moser som f.eks. Frøslev Mose, eller store engområder som omkring Ulvedybet. Alle nuværende ynglepar findes således i forbindelse med store åbne områder.

Om end udviklingen i DATSY-perioden har været stabil, ser fremtiden for arten i Danmark ret dystert ud, hvilket skyldes mange forhold. Danmark er artens nordvestligste forpost, hvorfor klimatiske forhold kan have stor indflydelse på artens ynglesucces. Antallet af producerede unger i den danske bestand er sandsynligvis for lavt, så det er et spørgsmål om bestanden kan reproducere sig selv, eller om den er afhængig af tilskud udefra. En stor del af Hedehøgene yngler nu på højproduktive landbrugsarealer, hvor ungerne risikerer at gå til under høsten.

Gennem de syv år, projekt *Red Hedehøgen* forløb, har forskellige projektmedarbejdere været ansat til bl.a. at finde reder af Hedehøg i dyrkede marker. Ejerne af parceller med ynglende Hedehøg er blevet kontaktet for at beskytte reden i forbindelse med markarbejde. Endvidere er de erfaringer, som er opsamlet, givet videre, og erfaringer fra andre lande er efterhånden inddraget i arbejdet. Bestandstallene for de enkelte år er imidlertid ikke direkte sammenlignelige; eksempelvis byggede antallet af registrerede ynglende

Hedehøge i 1997 på par med ynglesucces, mens optællerne i andre år har medtaget alle par, der begyndte at yngle. I 2002 sættes der ekstra fokus på par i enge med høslæt, hvilket ikke tidligere har været gjort. Græsset slås i maj-juni, mens der er æg eller unger i Hedehøgens reder, hvorimod ungerne i kornmarker i år med normal kornhøst vil være fløjet fra reden før høsten indledes i august.

På trods af Hedehøgens størrelse og jagtmetode er den svær at registrere som ynglefugl, hvilket skyldes forskellige faktorer: hannen fouragerer op til 20 km fra reden; parret kan slå sig ned i en hvilken som helst græs-, raps- eller kornmark; arten kan yngle næsten koloniagtigt, og i så fald er det svært at registrere det præcise antal par; efter at det første æg er lagt og indtil ungerne er ret store, er fuglene meget sky omkring reden, og hannen fodrer kun hunnen på reden med meget lange mellemrum; arten yngler i mennesketomme områder.

Alle disse faktorer gør arten vanskelig at optælle, hvilket også klart fremgår af tallene for 1999 og 2003, dvs. årene uden særlig indsats i forbindelse med projekt *Red Hedehøgen*. Det vil derfor være nødvendigt at fortsætte projektets optællinger, hvis man ønsker en god dækning af arten, idet bestandsregistreringen i DATSY ikke er fyldestgørende. På baggrund af optællingerne fra *Red Hedehøgen* vurderes den nuværende danske bestand at være på 35-45 par.

De store fluktuationer i det danske materiale er så meget mere bemærkelsesværdige, som der i en slesvig-holstensk undersøgelse fra 1997-2002 ikke blev konstateret tilsvarende svingninger (Anon. 2002).

Da Hedehøg indvandrede til Danmark i 1800-tallet, ynglede den i nyanlagte hedeplantager. I dag yngler den fortrinsvis på landbrugsarealer samt i hede- og engområder. Foto: Erik Thomsen.

Kongeørn *Aquila chrysaetos*

Af Tscherning Clausen.

Kongeørnene i Lille Vildmose fik igen i 2003 en unge på vingerne. Det var imidlertid ikke det par, som siden 1996 har holdt til i Tofte Skov, der præsterede det resultat, men derimod et par, som i de seneste par år har været etableret i Høstemark Skov i den nordlige del af mosen. Tofte Skov-parret plejer at have deres unge ude på længere flyveture inden 1. september, men i 2003 blev der kigget forgæves efter den. I stedet kom der så 6. september melding om, at der med stor sikkerhed var set en unge i Høstemark Skov. Dette blev bekræftet 10. september, hvor ungen og den ene forældrefugl blev set fra det nye tårn ved Høstemark Skov. Det var længe den almindelige opfattelse, at parret i Høstemark var afkom fra Tofte-parret og ikke gamle nok til at yngle, men ved hjælp af fotos og eksperthjælp blev det fastslået, at parret bestod af en 5K-fugl og en ældre fugl, måske 7K. Den yngste – og formentlig hunnen – kan udmærket være en af ungerne fra første kuld i Tofte Skov, mens den ældre fugl må være kommet til udefra, formentlig i foråret 2002, hvor man begyndte at observere to Kongeørne på lokaliteten.

Indvandringen af Kongeørn som dansk ynglefugl blev en realitet i 1999, hvor parret i Tofte Skov fik to unger på vingerne. Denne hændelse og optakten dertil er beskrevet af Knudsen et al. (2000). Parret har siden fået en unge på vingerne i hvert af årene 2000, 2001 og 2002, men altså ikke i 2003. I de seneste år er parret blevet observeret meget intenst fra fugletårnet ved Tofte Sø, og der er bemærket en tydelig ændring i deres adfærd, idet de ikke har anvendt nær så megen tid på territoriemarkering som i perioden under parrets og revirets etablering og de første år derefter.

Der foreligger ikke meget om, hvad der sker med ungfuglene efter at de forlader yngleområdet, bortset fra at en af ungerne fra første kuld i 1999 som sagt ser ud til at indgå i det par, der har etableret sig i Høstemark Skov. Den anden unge fra 1999 var sandsynligvis identisk med en fugl, der i perioden 18. december 1999 – 28. marts 2000 opholdt sig på Try-Bolle Enge i Vendsyssel. Også andre områder har dog haft én eller flere Kongeørne i længere perioder. I Skagen-området har der årligt opholdt sig en eller flere immature fugle, som oftest fra februar/marts til medio juni/august, og i Thy/Hanherred var der i 2002 en del iagttagelser af en 2K-fugl i perioden 29. august – 30. december. Derudover er der i et midtjysk område iagttaget en stationær 2-4K Kongeørn

i de seneste år (N.P. Brøgger, pers. medd.). Den aktuelle ynglebestand synes således at bestå af de to par, der har etableret sig i Lille Vildmose, men potentialet for en ekspansion synes absolut at være til stede.

Fiskeørn *Pandion haliaetus*

Af Per Bomholt & Leif Novrup.

Betegnelsen "sikre ynglepar" er kun anvendt, hvis der er konstateret reder, hvor mindst ét æg er lagt, hvilket svarer til de internationale anbefalinger (Odsjö & Sondell 2001). Antallet af succesfulde reder – reder hvor mindst én unge opnår en alder af 4-5 uger – har aldrig oversteget én i undersøgelsesperioden. Betegnelsen "mulige ynglepar" dækker over et rapporteret observationsmønster, der kunne indicere, at der på den pågældende lokalitet var et ynglepar.

Ringmærkning har vist, at både ét- og toårige svenske Fiskeørne kan optræde som strejffugle i Nordeuropa om sommeren (Fransson & Petterson 2001), og ikke altid som tidligere antaget bliver i Afrika. En intensiv eftersøgning efter ynglende Fiskeørne i bl.a. Nordsjælland gennem de seneste tre år har givet observatørerne den erfaring, at det er vanskeligt at aldersbestemme oversomrende Fiskeørne korrekt, selv under optimale betingelser (B. Johansen & S. Kryger, pers. medd.). Udenlandske forskere med betydelig erfaring i monitoring af Fiskeørne har oplyst, at det er et ganske almindeligt fænomen at Fiskeørne optræder i grupper, hvor nogle individer kan finde på at tigge føde af andre, selv om der ikke er tale om familiegupper (K. Thorup, pers. medd.). En svensk undersøgelse har vist, at svenske unger allerede trækker sydpå fra begyndelsen af august (Sondell 2001). På grundlag af disse erfaringer kan observationer af Fiskeørne, der tilsyneladende optræder som familiegupper på danske lokaliteter i højsommeren, ikke bruges som sikkert indicium på en lokal yngleforekomst.

Der er gennem hele DATSY-perioden kun registreret en enkelt aktiv rede. Den findes på en hemmeligholdt lokalitet i Nordjylland og er blevet fulgt i ti år siden 1994, hvor parret fik to unger på vingerne (Tabel 8). Reden var anlagt i toppen af en skovfyr, der stak flere meter op over den omgivende bevoksning. I den tiårige periode er der kun fløjet unger fra reden i fire af årene, i alt syv. Inden for DATSY-perioden er kun to unger med sikkerhed fløjet fra reden.

Ud over denne sikre ynglelokalitet er der kendskab til to mulige ynglelokaliteter. Fælles for disse er imidlertid, at yngleparrenes tilstedeværelse først

Tabel 8. Ungeproduktion hos Fiskeørn *Pandion haliaetus* 1994-2003.
The production of chicks of Osprey in Denmark 1994-2003.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antal unger	2	0	3	0	0	0	1	2	3	0
Antal flyvefærdige unger	2	0	3	0	0	0	1	1	0	0

er meddelt DATSY efter at Fiskeørnene er ophørt med at yngle på stedet. Det har altså ikke været muligt at få verificeret yngleforekomsterne. Ved Viborg skal et fiskeørnepar således have ynglet i et 15-17 m højt lærketræ. Ejeren af stedet har fulgt Fiskeørnene, og lokale ornitologer har også set yngleparret med unger ved søen. Nu bagefter er reden besat af en lokal ornitolog; den skal være bygget i 1998 og beboet indtil den faldt ned i det tidlige forår 2002. Det er oplyst, at to unger fløj fra reden i 2000. Ved Ove Sø i Thy har Fiskeørnen ifølge en lokal ornitolog ynglet i 1999-2001. Det konkrete kendskab til reden bygger imidlertid på andenhåndsoplysninger. Det er oplyst, at der allerede i 1998 blev set et fiskeørnepar med mulige unger ved den nærliggende Ørum Sø, og i 1999 skal tre flyvefærdige unger være set på pæle ved Ove Sø, mens der var én i 2000. Reden angives at have været i et læhegn nær søen, men da den blev eftersøgt i 2003, var den ikke at finde, måske fordi træet er fældet.

I årene 1996-2000 er der årligt set territoriehævdende hanner på 5-10 jyske lokaliteter, fra Hostrup i syd til Rold Skov i nord, og fra både jyske og sjællandske søer foreligger fra alle årene iagttagelser, der kunne antyde yngleforekomst. Imidlertid er fiskeørnere der i udlandet altid placeret meget åbent og synligt, hvilket gør det usandsynligt, at flere end eventuelt ganske få par kan være overset i Danmark. Man må opfordre fremtidige observatører til at give sig til kende på et langt tidligere tidspunkt i forløbet, så der kan komme mere sikker viden om nye yngleforsøg.

Vi mangler konkret viden om, hvad det er for faktorer, der begrænser Fiskeørnens ynglemuligheder her i landet. Erfaringer fra bl.a. Sydsverige peger på mangel på optimale redeplaceringsteder samt forstyrrelser under æglægningen og i rugetiden som sandsynlige årsager. Jf. at det føromtalt, overvågede fiskeørnepar havde en forholdsvis ringe ynglesucces. Hvis de nævnte faktorer er afgørende, kan Fiskeørnen næppe få bedre fodfæste i Danmark uden en aktiv indats, f.eks. med opsætning af redeplatforme og etablering af beskyttelseszoner omkring rederne. 60-70% af de tyske reder på elmast er kunstige

(D. Schmidt, pers. medd.). Der er ganske vist opsat kunstige reder på en halv snes lokaliteter i Jylland og på Sjælland, uden at der er registreret yngleforsøg af Fiskeørn i dem, måske fordi de, iflg. udenlandske erfaringer, skal opsættes med udgangspunkt i en allerede etableret ynglebestand (R. Dennis, pers. medd.). Det ser ud til, at Fiskeørnen foretrækker at yngle nær andre par – nogle steder findes ligefrem løse kolonier – og som de skotske erfaringer viser, spreder arten sig langsomt (4 km/år; R. Dennis, pers. medd.); lignende forhold er kendt i Frankrig (R. Wahl, pers. medd.). Et målrettet dansk projekt burde derfor tage udgangspunkt i den kendte nordjyske ynglelokalitet. Med passende beskyttelsesforanstaltninger er de udenlandske erfaringer desuden, at ynglesuccesen er større i kunstige reder end i naturlige.

Lærkefalk *Falco subbuteo*

Af Jesper Tofft.

Fra 2003 foreligger der oplysninger om ti sikre og tre mulige par, næsten alle på de efterhånden traditionelle ynglepladser i den sydligste del af landet: fem sikre og to mulige par på Als/Sundevad, ét muligt par på Langeland, ét par på Lolland og tre par på Bornholm. Eneste uden for dette område var et par i Lille Vildmose. Der var ingen sikre oplysninger fra Sjælland. Af de ti par er fire noteret med ynglesucces, ét uden ynglesucces, og fem med ukendt yngleresultat.

Dermed er det kendte mønster fra de seneste år bekræftet. Kun i Sønderjylland overvåges de kendte par nøje, og der har hvert år siden 2000 været 4-5 sikre par samt flere mulige par, hvilket gør en reel bestand i området på 6-8 par sandsynligt. Oplysningerne fra det øvrige land peger på én yngleplads på Lolland, nogle få på Midt- og Sydsjælland, samt 1-3 på Bornholm. Kun undtagelsesvist har der været ynglefund længere mod nord i Jylland, og Fyn synes også at mangle regelmæssigt ynglende Lærkefalke. Der har i DATSY-perioden været et stigende antal rapporterede par (Fig. 4), men bortset fra Sønderjylland, hvor bestanden tilsyneladende kun var 1-2 par

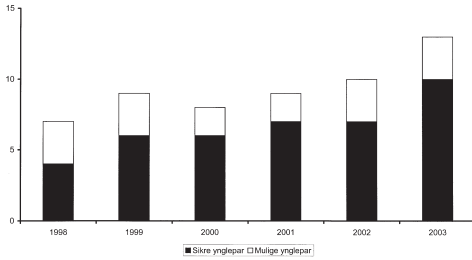

Fig. 4. Den danske bestand af Lærkefalk 1998-2003 fordelt på sikre og mulige ynglepar.

The Danish population of Hobby 1998-2003. Certain and possible breeding pairs.

midt i 1990'erne, synes denne stigning at skyldes en øget opmærksomhed om arten. Der er dog ingen tvivl om, at Lærkefalken ofte overses, i betragtning af dens valg af ynglelokaliteter – der ofte er af en art, som ikke tiltrækker ornitologer – og den skjulte levevis i yngletiden. Det vurderes, at landsbestanden i årene 2000-2003 har ligget på mindst 20 par, langt de fleste syd for en linje Esbjerg-København. Der er ikke i undersøgelsen konstateret særlige menneskelige trusler mod arten.

Lærkefalken er meget vanskelig at registrere som ynglefugl, da den lever meget skjult på ynglepladsen og kun hævder territorium i en snæver radius omkring redestedet. Til gengæld er den trofast over for ynglestedet, og når det først én gang er fundet, kan man ofte finde arten på stedet år efter år. En forbedret overvågning bør derfor bestå i en nøje eftersøgning af arten på potentielle ynglesteder med iagttagelser i maj-juni, med henblik på at finde frem til redeområdet (men ikke nødvendigvis reden). Det vil især være ønskeligt at få kendskab til flere ynglepladser på øerne (Fyn/Langeland, Lolland-Falster, Sjælland og Bornholm), og siden at få lokale folk til at overvåge ynglepladserne regelmæssigt gennem ynglesæsonen, som strækker sig helt frem til slutningen af september.

Under DATSY-projektet er der indgået en række nye oplysninger om bl.a. ynglebiologien, som ikke tidligere har været undersøgt i Danmark. Det forventes, at der senere kan publiceres en større artikel herom.

Vandrefalk *Falco peregrinus*

Af Niels Peter Andreasen.

Arten forsvandt som dansk ynglefugl i starten af 1970'erne, hvor det sidste par holdt til på Møns

klint. Op gennem 1990'erne steg antallet af observationer på træksteder og overvintringslokaliteter, og på Møn blev der sidst i årtiet set både hanner og hunner ved klinten om foråret. Men først i 2001 etablerede et par sig på Storeklint. Hannen var en 2K fugl fra Kullen i Sverige, mens hunnen – der også var ringmærket – ikke kunne identificeres med sikkerhed, men antagelig ikke er skandinavisk. Æggene var ubefrugtede og blev efter ynglesæsonen indsamlet til undersøgelse. Efter alt at dømme var hannen for ung. De følgende år gennemførte samme par rugningen og fik i 2002 og 2003 henholdsvis to og tre unger på vingerne.

Da vandrefalkebestanden er i stigning i både Tyskland og Sverige, må det formodes, at flere par vil etablere sig i Danmark i de kommende år. De mest oplagte områder er nok Øresundsregionen, Sydsjælland og Vadehavet. I det slesvig-holstenske vadehav var der i 2003 otte par, heraf fem med ynglesucces (Anon. 2004).

Urfugl *Tetrao tetrix*

Af redaktionen.

På intet tidspunkt under DATSYs fase I er der konstateret ynglende Urfugl i Danmark. Trods gentagne eftersøgninger på artens sidste bastioner på Vind Hede, Kongenshus Hede og Flyvestation Karup er det ikke lykkedes at finde arten. Frem til 2001 var der spredte rygter om observationer, men ingen dokumenteret forekomst, og som følge heraf blev arten også i DATSY-sammenhæng erklæret uddød i Danmark i 2001.

Vagtel *Coturnix coturnix*

Af Knud Fredsøe.

2003 blev et overraskende godt år for Vagtelen. Frem til ult. juni lå forekomsten under niveauet fra 2002 (jf. www.doffyn.dk eller www.netfugl.dk), men herefter steg antallet kraftigt. Måske var forekomstmønsteret præget af, at vejret havde været vådt og regnfuldt først på sæsonen, men så blev tørt og varmt. Årsresultatet blev 638 spillende Vagtlere. Over halvdelen optrådte i Nord- og Sønderjylland, mens tallene i de øvrige landsdele ikke afveg væsentligt fra de foregående års, bortset fra at Vejle amt havde bundrekord med kun fire spillende. Se Tabel 9.

Mellem 1998-1999 og 2000-2003 er der sket en markant stigning fra omkring 150 til 450-650 spillende Vagtlere. Denne stigning markerer tilsyneladende den foreløbige kulmination på en udvikling, der startede først i 1990'erne, idet antallet

Tabel 9. Antallet af spillende Vagtel *Coturnix coturnix* 1998-2003 fordelt på amter/regioner. Antallet er opgjort som max. antal hanner pr lokalitet/område pr år.
Distribution by counties/regions of numbers of singing Quails 1998-2003. The figures are based on the maximum number of males per locality/area per year.

	Nord- jylland	Viborg	Århus	Vejle	Ring- købing	Ribe	Sønder- jylland	Fyn	Sjælland	Loll./Fal./ Møn	Bornholm	TOTAL	
1998												144 ¹	
1999	63	5	20	10	31	5	35	1	5	7	0	182	
2000	101	1	88	18	30	16	337	10	35	15	3	654	
2001	24	0		54	16	18	25	294	1	10	16	5	463
2002	66	11	33	29	22	34	300	18	7	6	6	532	
2003	116	13	43	4	19	31	360	12	18	16	6	638	

¹ Christensen & Søby 2000

af spillende hanner under projekt *Fuglenes Danmark 1993-1996* lå betydeligt over det (den- gang) normale (Grell 1998). I Sverige har der ligeledes været en fremgang (Svensson et al. 1999), og der nævnes flere store forekomster i 2002 (www.svalan.environ.se). I de fleste andre europæiske lande er bestandene i tilbagegang (Anon. 2000a). Vagtelens bestandsudvikling i Danmark ligner Engsnarrens, om end Vagtelen forekommer i større antal i det nordligste Jylland, ved Mariager Fjord, på Djursland, omkring Ribe og i Sønderjylland. I de bedste sønderjyske områder registreres der 1-1½ spillende Vagtlere pr 100 ha, mens arten stadig er fåtalig på Øerne.

Vagtelen ankommer til Danmark pri. maj og registreres over det meste af landet med. maj. Herefter viser registreringerne topforekomster med. juni, ult. juli og med. august, hvilket menes at afspejle tre trækbølger, som også er påvist i Frankrig, idet trækket går gennem Vesteuropa til Skandinavien. Enkelte Vagtlere ses til ind i oktober.

Ved ringmærkning er der konstateret et overskud af hanner, i Danmark måske så meget som 3-4 hanner pr hun (www.perso.wanadoo.fr; P. Mur pers. medd.). I så fald er den danske bestand i størrelsesordenen 100-200 ynglepar (2001-2003), hvilket er betydeligt mere end antallet af indrapporterede kuld.

Plettet Rørvagtel *Porzana porzana*

Af Susanne Bruun & Helge Røjle Christensen. Forekomsten har været temmelig svingende i DATSY-perioden (Tabel 10), men generelt større end i de foregående årtier. I de seneste fem år er der således årligt registreret 90-206 spillende hanner (gennemsnit 138), mens der 1960-69 registreredes 43-115, og 1978-81 blot 32-55. Selvom dataind-

samlingen er forbedret som følge af DATSY, er de store tal i perioden reelle nok, hvilket de sammenlignelige optællinger i Vejlerne gennem 25 år bekræfter. Vi befinder os faktisk i den anden – og største – "højkonjunktur" for Plettet Rørvagtel i 25 år (Fig. 5).

Plettet Rørvagtel har en vestlig forekomst i Danmark. Vigtigste lokalitet er Vejlerne med 37-73% af landsbestanden. Fordelingen på de øvrige lokaliteter er stærkt svingende, jf. Tabel 10, men Skjern Enge er ved at blive en vigtig lokalitet, og Ribe Østerå har også et stort potentiale, i hvert fald i våde somre som 2002. Generelt er der sket en markant stigning i antallet af lokaliteter de seneste år. Det kan dels skyldes *Operation Natlyt* (siden 2002) og den deraf følgende øgede natakativitet blandt fuglefolk, dels at genskabte naturområder har tiltrukket både Rørvagtlere og feltornitologer.

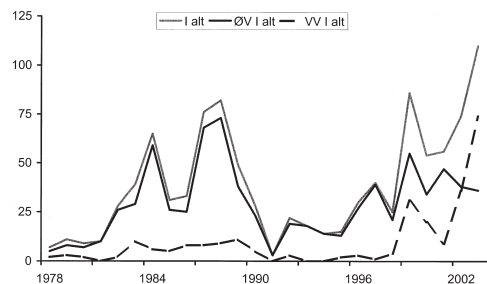

Fig. 5. Antal spillende Plettet Rørvagtel i Vejlerne 1978-2003. ØV = Østlige Vejler, VV = Vestlige Vejler.
Number of Spotted Crakes singing in Vejlerne 1978-2003. ØV eastern subarea, VV western subarea.

Plettet Rørvagtel foretrækker at yngle i afgræssede heterogene engområder. Foto: Jan Skriver.

Tabel 10. Antal af lokaliteter med Plettet Rørvagtel samt antallet af spillende hanner i 1999-2003.
Number of sites with spotted Crake, and number of singing males, 1999-2003.

	1999	2000	2001	2002	2003
Antal lokaliteter	19	19	22	49	39
Antal spillende hanner	117-121	90	106	201-206	174-177

Et spændende mønster i materialet er, at der har været to tydelige influx i alle sæsonerne: et i april-maj, og et i med. juni – med. juli. Det andet – højsommerinfluxet – har i alle årene været det største (Fig. 6), og her høres fuglene ofte helt andre steder end i april-maj (forårsinfluxet), så der kan kun i begrænset omfang være tale om øget stemmeaktivitet i forbindelse med et andet-kuld; højsommerinfluxet må i hovedsagen skyldes et tiltræk midt på sommeren. Dette er ikke ukendt blandt feltornitologer, men forbindes gerne med syd-østenvind (eller forlænget træk). Nu ser det imidlertid ud til, at højsommerinfluxet er et fast mønster i artens forekomst i Danmark. Om det så er ungfugle, der ankommer senere til Europa, eller overskydende fugle fra de store bestande i Østeuropa, der trækker videre, kan vi kun gisne om. Under alle omstændigheder tyder meget på, at de sene højsommerfugle udmærket kan yngle, således er der registreret ungefodrende fugle i Vejlerne ult. juli – august.

Materialet fra Vejlerne viser en anden interes-

sant udvikling. Af Fig. 5 fremgår det, at der de senere år har været en kraftigt forøget forekomst i de vestlige Vejler, hvor de østlige traditionelt har været vigtigst. Årsagen er, at store rørskovene i de vestlige Vejler er under omdannelse til eng, takket være afgræsning med kreaturer foranstaltet af Aage V. Jensens Fonde. Denne proces er åbenbart særdeles attraktiv for Plettet Rørvagtel.

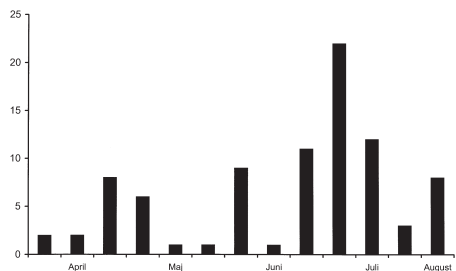

Fig. 6. Dagsmax pr tidagesperiode for Plettet Rørvagtel i Vejlerne 2003.
Daily maximum counts of Spotted Crake in 10-day periods in Vejlerne, 2003.

Engsnarre *Crex crex*

Af Knud Fredsøe.

2003 blev et rekordår for Engsnarren i Danmark med ikke færre end 508 crexende hanner på ca 250 lokaliteter – en forøgelse på ca 60% i forhold til 2002 (Tabel 11). Resultatet udtrykker både en betydelig bestandstilvækst og en stor feltornitologisk aktivitet. Forekomsterne var koncentreret i den vestlige del af landet, specielt i Nord- og Sønderjylland, der tilsammen havde 75% af samtlige registreringer. På Bornholm var antallet betydeligt under hvad der normalt registreres på øen, på trods af en målrettet indsats.

Ud over en generelt større forekomst på de kendte lokaliteter skyldes det store antal registreringer, at der ved målrettede natekskursioner blev fundet nye områder med crexende Engsnarrer, først og fremmest i Nord- og Sønderjylland. Særligt vigtige nye lokaliteter/forekomster i Nordjylland var nye områder ved Hjørring/Brønderslev (ca 50 crexende hanner), randområderne af Store Vildmose med Øster Hjerimitslev og Nørre Halne/Vadum (15-20), og Lindenberg Ådal fra Lindenberg til Gudumholm (10-15). Nye sønderjyske lokaliteter blev fundet ved Kragelund Mose (9-10), Lydersholm/Grøngård (25-30) og nordvest for Rødekro (8-10). Skønt der således skete en betydelig forøgelse af antallet af Engsnarrer i Sønderjylland i 2003, ikke mindst i et bælte lige på den danske side af grænsen, blev der ikke konstateret en lignende fremgang i Slesvig-Holsten – her gik antallet tværtimod ned i forhold til de foregående år (B. Koop, pers. medd.).

I modsætning til 2002, hvor der var to tydelige toppe i forekomsten hhv. med. juni og ult. juli, udviste observationerne i 2003 en jævn stigning frem til ult. juni, og derefter et jævnt fald. Årets første hørtes 8. maj i Magisterkøgen, årets sidste

8. august på Samsø. På lokalt plan var der nogen variation. Specielt i Sønderjylland indtraf maksimum på de østlige lokaliteter omkring 1. juni, på de centrale og nordøstlige lokaliteter ult. juni/pri. juli, og på de vest- og nordvestlige lokaliteter med. juli. Det kan måske skyldes trækbevægelser af uparrede hanner gennem landsdelen, idet hanner, der ikke udparres, kun opholder sig få dage på et sted inden de flytter og forsøger sig et andet sted; og da de kan flytte rundt over betydelige afstande, er det ikke nødvendigvis de samme hanner, som er bølget tværs over Sønderjylland (Schäffer 1999; Purkal (Nature Conservation Agency Tjekkiet), pers. medd.).

For blot få år siden var Engsnarren fåtallig i Danmark, og i perioden 1977-1997 var de årlige registreringer af kaldende hanner nede på 10-30, dog med større forekomster i 1982 (47) og 1997 (38). Siden er bestanden steget markant, til ca 100 kaldende hanner i 1998 og omkring 500 i 2003 (Fig. 7). Stigningen er ikke blot sket i Danmark, men har været mærkbar i hele Vesteuropa, selv om udviklingen ikke er forløbet parallelt i hele området – i Holland lå rekordforekomsten for perioden 1994-2002 således allerede i 1998 (K. Koffijberg, pers. medd.). Bestandsfremgangen i Vesteuropa menes at hænge sammen med en stigning i Østeuropa efter sammenbruddet i landbruget her, som skabte gode ynglebiotoper (Schäffer & Green 1997). Polen kan da også berette om betydelige stigninger i antallet af Engsnarrer (Skov 2000).

De regionale svingninger i antallet af Engsnarrer, der er konstateret i Danmark fra år til år, kan til dels hænge sammen med den feltornitologiske aktivitet, men det er ikke altid tilfældet. F.eks. blev der på Bornholm registreret 68 Engsnarrer i 1999, men kun ti i 2003, trods omfattende lynning. Tilsvarende var 2001 et mindre godt år for Engsnarren ikke blot

Tabel 11. Antallet af kaldende Engsnarrer *Crex crex* 1998-2003 fordelt på amter/regioner. Antallet er opgjort som max. antal hanner på hver lokalitet/område pr år.
Calling males of Corncrake 1998-2003 by county/region. Summed maximum numbers for localities within counties.

	Nord- jylland	Viborg	Århus	Vejle	Ring- købing	Ribe	Sønder- jylland	Fyn	Sjælland	Lolland/ Falster/Møn	Bornholm	TOTAL
1998	7	1	6	0	0	0	4	1	26	5-6	29	80
1999	37	0	11-12	9	2	2	36	7	22-24	4	68	200
2000	44-47	9-11	13-14	11	18	3	115-120	7	28	3	21	278
2001	28-32	1	4	9	20-21	6	33	2	22-23	5	16-17	150
2002	38-42	4-6	2	11	13	15	130-144	8	28-29	14-15	38	312
2003	127-145	10-12	9-13	10	26	41	215	7	36-37	6	10	508

i Sønderjylland, men også i Holland (Schoppers & Koffijberg 2001) og Ukraine (www.corncrake.net), der begge meldte om betydeligt færre end i 2000.

Andelen af de registrerede Engsnarrer, der faktisk yngler, er svær at opgøre, og de årlige ynglekuld, der indrapporteres, står næppe i forhold til den reelle ynglebestands størrelse. Og selvom der i foråret 2003 blev introduceret en metode, der skulle gøre det muligt at skelne sandsynlige ynglefremkomster fra andre forekomster vha. hannernes sangaktivitet, gav det kun et begrænset resultat – fire sandsynlige ynglefremkomster. Benyttes Schäffers kriterier (Schäffer 1999, Müller & Illner 2001) for sandsynlige ynglefremkomster (sanggrupper af flere fugle, ankomst inden 15. juni og sangaktive i mindst 3 uger), kan der udvælges 18 lokaliteter med 67-99 kaldende hanner i 2002, og 24 lokaliteter med 102-198 kaldende hanner i 2003. En kritisk evaluering af disse kriterier er imidlertid ikke foretaget. Den samlede danske bestand – ynglende og ikke-ynglende – kan desuden i visse tilfælde være overvurderet, idet opgørelserne er foretaget på baggrund af det maksimale antal hørte hanner på hver lokalitet, og der ikke er taget højde for at fugle kan flytte mellem lokaliteterne og dermed blive optalt flere gange.

Engsnarren er først og fremmest knyttet til åbent landskab med en høj vegetation af græs eller høje urter. Tidligere fandtes disse naturtyper især i ådalene og blev benyttet som høenge (Thorup 1999). Men indrapporteringerne til DATSY 1998-2003 viser, at Engsnarrerne høres fra korn- og brakmarker, både i det intensivt dyrkede agerland og i opdyrkede lavbundsområder og ådale. Også i udlandet kendes til større bestande i kornafgrøder, f.eks. i Holland (Schoppers & Koffijberg 2002, K. Koffijberg, pers. medd.) og Nordrhein-Westfalen (Müller & Illner 2001).

Engsnarren er angivet som truet på verdensplan på grund af den kraftige tilbagegang i Vesteuropa gennem 1900-tallet. Tilbagegangen er veldokumenteret i Danmark og skyldes ændringer i landbrugsdriften (Thorup 1999). For at vende udviklingen udarbejdede Skov- og Naturstyrelsen en handlingsplan (Anon. 2000b) med baggrund i de målsætninger og anbefalinger, der var angivet i BirdLife International's Action Plan for the Corncrake in Europe (www.europa.eu.int/comm/environment/nature/directive/birdactionplan/crcrex.htm). Handlingsplanen sigtede i første række mod at genoprette en regelmæssig dansk ynglebestand ved at skabe gode ynglelokaliteter for Engsnarren. Her blev der udpeget syv ker-

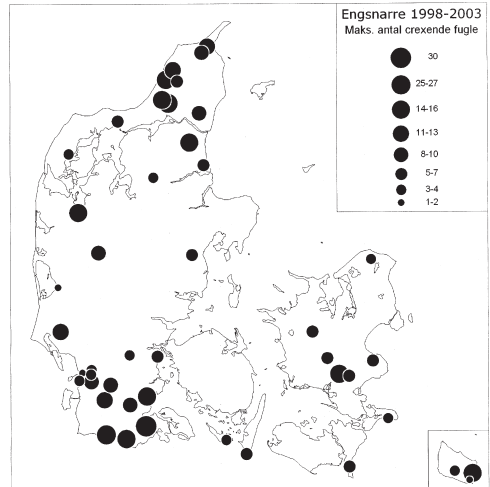

Fig. 7. Lokaliteter med stor og/eller stabil forekomst af crexende Engsnarre 1998-2003.

Sites with large numbers and/or regular occurrence of calling Corncrakes 1998-2003.

neområder (Ryå Enge, Sørig Enge, Bolle-Try Enge, Slivsvø, Brabrand Sø, Tryggvælde Ådal og Holmegårds Mose) og to interesseområder (Varde Ådal og Skjern Ådal), hvor det ved forskellige tiltag skal forsøges at genskabe en fast ynglebestand. I efteråret 2003 er der ud fra DATSYs materiale udarbejdet forslag til nye lokaliteter, som kan indtages i handlingsplanen. Indrapporteringerne fra de udpegede områder viser endnu ingen effekt af arbejdet, idet antallet af Engsnarrer stort set følger landsresultatet; i 2003 fandtes ca 12% af landets Engsnarrer i de ni områder. De fleste engsnarrelokaliteter er helt uden beskyttelse.

Trane *Grus grus*

Af Jesper Tofft.

Der er i sæsonen 2003 rapporteret 40-42 par, hvilket er en fremgang fra 31 par i 2002 (Tabel 12). I Vendsyssel var der 7-8 par (6-7 i mose- og klithedeområderne syd for Skagen samt ét i Store Vildmose). På Læsø, hvor der siden 1993 kun har været ét fast ynglepar og flere oversomrende fugle, var der hele tre par, heraf to med ynglesucces. I Thy, hvor der tilsyneladende er masser af plads til Traner, var der hele 12 par, heraf fem i Hansted-reservatet og fire på Ålvand Klithede. I Vejlerne har Tranen nu to par, og der er uden tvivl plads til flere i dette store område. I Himmerland er Lille Vildmose stadig det eneste kendte yngleområde med formentlig to par i 2003. I det sydlige Midtjylland har et moseområde på grænsen mellem

Ribe og Vejle Amter været kendt som ynglested for ét par siden 1998, og de seneste år muligvis to par. I Sønderjylland er der i 2003 for første gang konstateret ynglesucces i Frøslev-Jardelund Mose på grænsen til Tyskland, og dertil et nyt par uden unger ved Hostrup Sø. I yderligere to sønderjyske hedemoser er der tegn på indvandring, og det samme gælder Bøtø Nor på Falster og Store Åmose på Sjælland. På Bornholm er bestanden nu oppe på ni par, hvoraf de syv findes i større og mindre skovmoser i og ved Almindingen. Derimod synes parrene på Lolland og i Vestjylland, der har været kendt i nogle år, nu at være forsvundet, og der har da heller aldrig været ynglesucces på disse lokaliteter. Da enkelte par sandsynligvis er overset, formodes den reelle bestand i 2003 at have været 40-45 par.

Efter Tranens (officielle) genindvandring som dansk ynglefugl i 1952 var der helt frem til ca 1990 stadig kun omkring fire par, alle i nordjyske hedemoser. Derefter tog den markante fremgang sin begyndelse, som er fortsat frem til i dag. Atlasprojektet 1993-96 angav en bestand på op mod ti par, og i det første DATSY-år 1998 blev der fundet 13 sikre par (Vendsyssel 2, Læsø 1, Thy 5, Himmerland 1, sydlige Midtjylland 1, Bornholm 3). Bestanden er altså tredoblet på blot fem år! Den nærmest eksplosive bestandsudvikling har først og fremmest betydet en markant stigning i antallet af besatte territorier i Nordjylland og på Bornholm, men samtidig ses en vis spredning til andre landsdele. Indvandringen til Sønderjylland i 2002 må ses i sammenhæng med stigningen i den slesvig-holstenske bestand, som nu er oppe på mindst 130 par, langt de fleste dog koncentreret i det sydøstlige Holsten og Lauenburg.

Foto: Jan Skriver.

Tranen kan i de store jyske yngleområder være vanskelig at registrere som ynglefugl, og blandt observatører er der en del usikkerhed mht. sondringen mellem "par uden ynglesucces", "oversomrende par" og "mulige par". I nærværende projekt er ynglepar reelt det, som måske snarere burde kaldes "territoriepar", og som karakteriseres ved at a) ankomme tidligt til ynglepladsen (dvs. første uge af marts i Sønderjylland og på Bornholm og omkring 1. april i Nordjylland), b) straks fra ankomsten hævde territorium i hvert fald indtil august-september, c) regelmæssigt skribe i duet morgen og aften, og d) holde andre par på afstand. Ynglesuccesen måles som antallet af flyvefærdige unger, der er ret lette at registrere. En forbedret traneeovervågning i Danmark bør tage udgangspunkt i ovennævnte kriterier og derfor indebære, at a) ankomst kontrolleres i marts, b) det ca 1. maj

Tabel 12. Ynglepar af Trane *Grus grus* 1998-2003. Tal i parentes er usikre og mere baseret på skøn end på reel optælling. *Number of breeding Cranes 1998-2003.*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Vendsyssel	2	3	(4)	6	(7)	7-8
Læsø	1	1	1	1	1-2	3
Lille Vildmose	1	1	1	1	2	(2)
Thy	5	6	(6)	9	(9)	12
Vester Hanherred		1	(2)	(2)	2	4
Vestjylland			1	1	1	0
Sydjylland	1	1	1	1	1	1-2
Sønderjylland					1	2
Lolland		1	1	1	1	0
Bornholm	3	3	4	5	6	9
Total	13	17	(21)	(27)	(31-32)	41-43

undersøges, om der fortsat ses to fugle, eller om den ene kan tænkes at ruge, c) der i juni-juli kigges efter om parret er ungeførende (ofte ses familierne på marker nær ynglestedet, men de kan også vandre op til et par kilometer derfra), og d) antallet af flyvefærdige unger kontrolleres i august. Både par med og uden unger vil i denne tid typisk flyve fra ynglestedet, hvor de raster og sover, til høstede marker i omegnen.

Tranen udparres som to- eller treårig, men yngler først som i en alder af ca fem år. Unge par vil ofte opholde sig tidvis på den kommende ynglelokalitet i en eller to sæsoner før de yngler. Ikke-ynglende fugle ankommer i reglen ca tre uger efter yngleparrene og fører en mere omflakkende tilværelse, og ofte enkeltvis eller i smågrupper.

Hvidbrystet Præstekrave *Charadrius alexandrinus*

Af Ole Thorup.

Der er ikke fundet ynglende Hvidbrystet Præstekrave uden for Vadehavet i den periode, hvor DATSY har overvåget arten. I 1999-2002 ynglede der i størrelsesordenen 100 par, og det er den største bestand, der er registreret nogensinde i Vadehavet. Tre fjerdedele af dem ynglede på Rømø, og her var der særligt tætte bestande på den kortgræssede eng på Rømø Sønderland (op til 38 par) og på stranden nordvest for Lakolk (op til 30 par). I 2003 er der optalt 61 par, alle i Vadehavet: 46 par på Rømø, 12 på Fanø, ét i Margrethekog og to på forlandet ved Vidåslusen. Flere oversvømmelser af strandene i yngletiden og hård prædation på de kortgræssede enge gjorde forholdene vanskelige, og det vurderes at den reelle bestand var på 70-80 par. Ynglesuccesen kendes ikke, men formodes at have været ret lav på grund af de svære yngleforhold. Dog sås der op til 160 Hvidbrystede Præstekraver på stranden på Sydvestrømø efter yngletiden (10. august), hvilket er et stort tal her. Andelen af ungfugle i denne flok kendes ikke.

For hundrede år siden var arten vidt udbredt i Danmark, og endnu i 1969 fandtes den på mange lokaliteter langs den jyske vestkyst, i Limfjorden og på Sjælland (Dybbro 1970). De sidste to ynglepladser uden for Vadehavet var Bøvling Klit og Harboøre Tange, hvor arten ikke har ynglet siden midt i 1990erne (Grell 1998). Hvidbrystet Præstekrave kræver en kombination af vegetationsløse flader eller saltene med meget kort vegetation og begrænset forstyrrelse for at kunne yngle. Strandturisme i maj og juni begrænser arealerne af ynglehabitat til de relativt få områder med begrænset eller ingen adgang, hvor der samtidigt

er fødemuligheder for arten (Schultz & Stock 1993, Flore 1997). I Vadehavet blev flere gode yngleområder for Hvidbrystet Præstekrave og Dværgterne ude på sandstrandene indhegnet i første halvdel af 1990erne, og dette har sammen med det lukkede skydeterræn på det nordlige Rømø betydet, at der har været uforstyrrede yngleområder for Hvidbrystet Præstekrave siden. På Rømø Sønderland yngler arten på enge med kreaturer, hvor der heller ikke er nogen forstyrrelse fra turister. I det øvrige Danmark forsvandt arten som ynglefugl, før der blev etableret forstyrrelsesfrie områder. Desværre bliver de Hvidbrystede Præstekraver meget sårbare over for prædation, når de koncentrerer sig på de ret begrænsede arealer med ynglehabitat uden forstyrrelse. Således vurderes ræveprædation at være af stor betydning på Nordfanø (K. Fischer, pers. medd.), og på Rømø Sønderland er der, efter nogle sæsoner med høj ynglesucces, i 2002 og 2003 set flere ræve i kolonien og en meget lav ungeproduktion.

Da Danmark ligger på grænsen for udbredelsen af Hvidbrystet Præstekrave, er arten sikkert meget sårbar over for selv mindre ændringer i klimaet. Hård vestenvind ved springflod i ynglesæsonen og store mængder nedbør i ungeperioden er vejrtyper, der forhindrer succesfuld ynglen.

Et program i Vadehavet (www.dmu.dk) optæller alle ynglende Hvidbrystede Præstekraver årligt. Herved vurderes hovedparten af områdets ynglefugle at blive dækket, og en særlig høj dækning opnås hvert femte år (sidst i 2001), hvor alle ynglende vandfugle optælles i hele Vadehavet. På de fleste tidligere ynglelokaliteter optælles regelmæssigt ynglefugle, og det vurderes at en eventuel retablering af en ynglebestand af Hvidbrystet Præstekrave vil blive registreret med den nuværende dækning. Dog burde der foretages en mere systematisk overvågning af mulige ynglefugle i Bøvling Klit.

Hjejle *Pluvialis apricaria*

Af Ole Olesen.

Hjejlen blev i 2003 kun fundet sikkert ynglende på to lokaliteter, nemlig ét par på Vangså Hede og ét par på Agger Tange. Desuden var der et sandsynligt ynglepar på Hulsig Hede, hvor der i slutningen af maj blev observeret to fugle, der virkede ængstelige og spillede/kaldte både fra jorden og luften. Så vidt vides var der kun denne observation, og området bør overvåges de kommende år for at verificeret om Hulsig Hede er en Hjejle-lokalitet. I Hanstedreservatet blev der ikke registreret ynglende Hjejle ved optællingen i 2003, men 1-2

par kan være overset, selv om det ikke er sandsynligt. På Borris Hede blev der ikke hørt eller set Hjejle i 2003, men på grund af vanskelige adgangsforhold og dårlige muligheder for at dække de centrale dele af området kan enkelte par have ynglet uden at være opdaget.

Hjejlen har været meget fåtallig i hele DATSY perioden, men i starten (1998) var der dog 7-8 sikre eller sandsynlige par. Arten er tilsyneladende forsvundet fra Hanstedreservatet og Borris Hede. Ud fra de senere års observationer er den aktuelle ynglebestand vurderet til 2-5 ynglepar, og dette betyder naturligvis, at selv små ændringer på ynglelokaliteterne kan føre til, at arten helt forsvinder som dansk ynglefugl. Hedens tilstand er af største betydning for Hjejlels mulighed for at yngle i Danmark, men udstrækningen af hederne i Danmark er kun en brøkdel af hvad den har været. De fleste hedestrækninger, inkl. de kendte ynglelokaliteter, er beskyttet i større eller mindre omfang, men plejen er meget svingende. Afbrænding eller slåning af lyng og hugst af selsvåede træer er en nødvendighed, hvis Hjejlen skal trives på områderne, men det er nødvendigt at følge resultaterne af plejen, idet de nævnte og andre tiltag kun er baseret på formodninger om, hvad der kan hjælpe arten (Heldbjerg & Grell 2001). Det burde være muligt at overvåge de få tilbageværende ynglepar for at opnå en øget viden om parrenes ynglesucces og om de specifikke krav, arten stiller til ynglelokaliteten.

Hjejlen er ikke let at optælle, men kommer man jævnlige i et område, ser og hører man fuglen, hvis den findes på lokaliteten. Flere af artens ynglelokaliteter ligger i områder, der er mere eller mindre lukkede for offentligheden. Her kan DOF ikke komme regelmæssigt, hvorfor vi er afhængige af statsskovdistrikternes optællinger. Det gælder således Hanstedreservat, men Thy Statsskovdistrikt tæller kun ynglefuglene i de ulige år. På Borris Hede kan man kun komme med lange mellemrum, og da kun på udvalgte veje, så man ikke kan optælle arten i den centrale del af området.

Svaleklire *Tringa ochropus*

Af My Størup og redaktionen.

For 2003 foreligger der følgende meldinger fra artens traditionelle yngleområder, bortset fra Bornholm: Frederiksborg amt 14 sikre/sandsynlige ynglepar, heraf fire kuld med unger, samt to mulige ynglepar; Københavns amt ét muligt ynglepar; Vestsjællands amt ét sandsynligt

ynglepar; og Århus amt ét sandsynligt og tre mulige ynglepar. I alt 16-22 par, men da arten kun er målrettet eftersøgt enkelte steder, er der tale om et minimumstal. I Jægerspris Nordskov i Frederiksborg amt har der tidligere været en lille bestand, men i de seneste år er 20-50 egnede vandhuller undersøgt uden resultat; formodentlig skyldes tilbagegangen mangel på reder, da Sangdroslen også er gået tilbage i området.

Svalekliren kom først med i DATSY fra og med 2001, og er heller ikke blevet målrettet eftersøgt i de første to år. I DATSYs fase 2 bør der gås anderledes ambitiøst til værks med optællinger i yngleområderne, da indsatsen i 2001-2003 dårligt kan kaldes en overvågning.

Tinksmed *Tringa glareola*

Af Egon Østergaard.

I 2003 er der registreret 81-83 par, alle i den vestlige del af Jylland. Omkring 90% af bestanden findes i dag i Thy; den største koncentration er i Hanstedreservatet, der er lukket for offentligheden i yngletiden. Herudover er der kendt 6-7 andre lokaliteter med en fast bestand på to par eller mere.

Der er ikke konstateret store udsving i perioden 1998-2003, men der er tilsyneladende sket en forøgelse af bestanden på flere af hederne i Thy, efter at bestanden her i 1993 og 1994 blev optalt til henholdsvis 54 og 64 par. Dette kan tilskrives en målrettet arealpleje foretaget af Skov- og Naturstyrelsen for midler bevilget af EU til projektet "Forvaltning af nordeuropæiske heder i relation til EFs fuglebeskyttelsesdirektiv". Den aktuelle ynglebestand anslås på baggrund af Tabel 13 til 102 par. Bestanden varierer dog fra år til år, bl.a. i relation til nedbørsmængden.

Tinksmeden har tidligere været en udbredt ynglefugl i de jyske hedemoser, men i takt med hedeopdyrkningen forsvandt ynglebiotoperne, og i dag findes yngleparrene da også næsten udelukkende i fredede eller på anden vis beskyttede, større hedeområder. Linnet (2001) nævner, at Tinksmeden undgår at yngle ved søer, der ligger nærmere end 80 meter fra skovbryn, og at den først i en afstand af 200-300 meter fra skovbevoksninger yngler med samme tæthed som ved søer omgivet af åben hede. Alene dette begrænser den danske ynglebestand væsentligt og forklarer måske, hvorfor der i dag mangler ynglende Tinksmed i flere ellers oplagte yngleområder. Det er også påvist, at ynglende Tinksmede er helt afhængige af en høj grundvandstand, og det er afgørende for en tæt bestand, at hedebiotopen ikke

Tabel 13. Ynglepar af Tinksmed *Tringa glareola* 1998-2003.
Breeding pairs of Wood Sandpiper 1998-2003.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Maks. 1998-2003	Maks. 1982-84
Viborg	58	72	min. 3	85	min. 2	71	85	38
Hanstedreservatet	42	45	?	46	?	35		23-27
Ålvand	16	14	?	15	?	15		7-8
Vangså	?	5	min. 2	5	min. 1	6		0-1
Lyngby	?	8	?	18	?	15		2
Vang Sø	?	?	1	1	?	?		?
Bulbjerg	?	?	?	?	1	?		?
Sønderjylland	5	8	3	min. 5	2-3	4-6	8	8
Hønning Mose	3	5	?	min. 1	?	3-5		1
Kongens Mose	2	3	3	3	2	?		6
Sølsted Mose	0	0	0	min. 1	0-1	1		1
Ribe	4	0	3	2	1	4	4	7
Oksbøl	4	0	3	2	1	4		6-7
Ringkøbing	4-5	1	?	min.1	?	min.2	5	8
Borris Hede	4-5	1	?	min.1	?	min.2		5-8
I alt	71-72	81	9	93	5-6	81-83	102	61

tørre ud i yngletiden. Der er tilsyneladende også en positiv sammenhæng mellem stor nedbørsmængde og antallet af ynglende Tinksmede. En tilkastning af drængrøfter har også i flere tilfælde haft en positiv effekt på bestanden. Artens biotopvalg er i øvrigt beskrevet af Jensen & Brøgger-Jensen (1995).

Ynglende Tinksmed registreres ret let i månedsskiftet maj/juni, idet fuglene da normalt er meget sangaktive. Det kan dog være vanskeligt på lokaliteter med flere par at adskille de enkelte par fra hinanden og dermed opgøre bestanden nøjagtigt. Desuden kan nordiske trækfugle på vej mod ynglepladserne spille og udvise yngleadfærd på gennemtrækket i maj. På flere gammelkendte ynglelokaliteter træffes jævnligt Tinksmed i maj, uden at dette senere fører til yngleforsøg. Det vurderes, at antallet af registrerede par 1998-2003 giver et godt billede af ynglebestandens størrelse, idet de fleste lokaliteter er dækket. Der er dog enkelte områder i Vendsyssel, der ikke er talt op, men her findes formentlig kun ganske få par. De manglende lokaliteter forsøges dækket i de kommende år ved en mere målrettet indsats.

Stenvender *Arenaria interpres*

Af Palle A.F. Rasmussen og redaktionen.

Bestanden på Læsø blev i 2003 optalt i dagene 21-23. juni. Optællingsmetoden var den samme som har været anvendt siden 1987, en grundig gennemgang af alle småøer og holme syd for Rønnerne, inklusive Stokken og Sdr. Nyland. I alt blev der registreret 50 par, hvilket er det højeste antal, der er optalt i området. Formentlig er der tale om en reel fremgang, dog lå optællingstidspunktet ca to uger senere end ellers, men det har næppe haft indflydelse på resultatet.

Der er ikke modtaget brugbare oplysninger om ynglefugle fra andre steder. På Saltholm var der dog et enkelt muligt par, men som i tidligere år er registreringstidspunktet (medio maj) for tidligt til at parret kan regnes som sikkert. Da øen er et oplagt yngleområde for Stenvender, burde der gennemføres en målrettet optælling omkring midten af juni.

Landsbestanden for 1998-2002 kan pga. manglende optællinger ikke opgøres, men ligger antagelig omkring 40 par på tre ynglelokaliteter, se Tabel 14. Bestandsniveauet på Læsø i 2000

Tabel 14. Yngleforekomst af Stenvender *Arenaria interpres* 1998-2003.
Breeding occurrence of Turnstone 1998-2003.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Rønnerne, Læsø	?	?	37	?	?	50
Mandø	2	0-1	0	0	1	0
Saltholm	0	0	0-4	3-5	?	0-2

svarede til niveauet ved tidligere optællinger i 1990 og 1996, mens Mandø først blev ynglelokalitet i 1995. Ynglefundene på Saltholm er de første siden 1980'erne. At Læsø er Stenvenderens eneste faste yngleplads i Danmark skyldes sandsynligvis øens dynamik i forbindelse med den generelle landhævning i landets nordlige del (Hansen 1994). Der dukker hele tiden nye holme op ved Læsø, og dem foretrækker Stenvenderen, når der først er indvandret vegetation, især hindebæger. Hertil kommer, at der ikke yngler Sølvmåger på Læsø, samt at Stenvenderen næsten altid yngler i tilknytning til kolonier af Havterne, som der er mange af på Læsø.

At arten så småt er begyndt at yngle på Saltholm igen kan måske hænge sammen med, at der også her dukker mange nye småholme op pga. den ændrede dynamik i sundet, som er en følge af byggeriet af Øresundsbroen.

Stenvender yngler i Danmark kun på nogle få stenede småøer og holme, oftest i tilknytning til ternekolonier.
Foto: Jan Skriver.

Sorthovedet Måge *Larus melanocephalus*

Af Lars Hansen.

Sorthovedet Måge har ynglet i Danmark gennem de sidste seks år (Tabel 15). I 2003 blev der fundet tre sikre ynglepar i Vadehavet og på Fyn, og mindst to af dem fik unger: et par i Sneum Klægggrav ved Esbjerg (N. Knudsen, pers. medd.) og to par på Fyn, dels et kuld halvstore unger på Fiskeholm i Helnæs Bugt i juni (J. Gregersen & L. Hansen, pers. medd.), dels mindst én flyvedygtig unge på Svelmø sidst i juni (L. Hansen). På seks andre lokaliteter blev der set adulte fugle, som dog ikke ynglede, bl.a. på Skalø i Odense Fjord, Siø ved Langeland og i Holmesø ved Køge Bugt.

Ynglefundene i 1998 var de første siden 1989. I dag tæller bestanden 3-4 kendte par, hvortil kommer ikke-ynglende fugle 2-3 steder. Der er ikke umiddelbare tegn på, at bestanden vil stige yderligere. Artens økologi ligner Hættemågens, og den vil i de rette omgivelser danne endog meget store kolonier.

Siden midten af 1900-tallet er verdensbestanden steget fra ca 30 000 par til små 400 000 par, og mens arten tidligere var begrænset til Sortehavet, har den nu bredt sig over en stor del af Europa, med kerneområder flere steder i Middelhavet og i Nordvesteuropa. Den aktuelle indvandring til Danmark er formentlig sket fra Holland, hvor der nu yngler over 1000 par; desuden er flere hundrede par fordelt i det sydlige England, Belgien og det nordvestlige Tyskland. Disse bestande er i fortsat fremgang.

De danske Sorthovedede Måger yngler udelukkende på øer og holme i kolonier af Hættemåge eller Stormmåge. Arten er i stand til at mase sig godt ind i sådanne kolonier og derved opnå god beskyttelse mod prædation. Danmark synes umiddelbart at rumme rigeligt med egnede ynglepladser, selv om mange hættemågekolonier er forsvundet gennem de sidste 15 år. Hættemågens tilbagegang skyldes muligvis den voldsomme strukturændring i dansk landbrug gennem de seneste årtier, der synes at have fjernet et

Tabel 15. Yngleforekomst af Sorthovedet Måge *Larus melanocephalus* 1998-2003.
Breeding occurrence of Mediterranean Gull 1998-2003.

År	Lokalitet	Region	Resultat
1998	Langli Sneum Klæggrav	Vadehavet	Yngleforsøg
1999	Mejlø Siø	Fyns Hoved Langeland	Rede nedtrampet af kvæg Ikke-ynglende par
2000	Siø Holmesø	Langeland Køge Bugt	Unger
2001	Skalø	Odense Fjord	Yngleforsøg
	Siø	Langeland	Unger
	Skalø	Odense Fjord	
	Båggø	Lillebælt	Mulig yngel
	Sneum Klæggrav	Vadehavet	Ikke-ynglende par
2002	Holmesø	Køge Bugt	
	Katholm	Als	
	Langli	Vadehavet	Unger
	Sneum Klæggrav		
	Holmesø	Køge Bugt	
2003	Sydfyn	Sydfyn	Sandsynlig yngel
	Skalø	Odense Fjord	Par med rede
	Sneum Klæggrav	Vadehavet	Sandsynlig yngel
	Fiskeholm	Sydfyn	Unger
	Svelmø		
	Skalø	Odense Fjord	Ikke-ynglende par
	Siø	Langeland	
Holmesø	Køge Bugt		

væsentligt fødegrundlag i det åbne land. Men hvor Hættemågen også fouragerer i kystzonen, menes Sorthovedet Måge næsten udelukkende at være knyttet til det åbne land; heri ligger måske forklaringen på den hidtil udeblevne vækst i den danske bestand.

Næsten alle ynglefund skyldes overvågning af hættemågekolonier, hvor ungerne er fundet i forbindelse med ringmærkning. På afstand er ungerne vanskelige at registrere, fordi der som regel vokser højt græs op før klækningen. I mange tilfælde er der til gengæld iagttaget udflyjende unger. Det er meget muligt, at der gemmer sig enkelte oversete par i hættemågekolonier, som ikke overvåges. Ynglefuglene har et meget stort fourageringsterræn og flyver gerne over 50 km væk på fødetogter til landbrugsområder. Her burde det være muligt at observere enlige, adulte fugle fra midt i maj til sidst i juni. Der foreligger dog kun få observationer af denne type, så det er ønskeligt med flere, meget gerne med oplysning om hvilke typer marker og afgrøder, fuglene fouragerer på.

Dværghmåge *Larus minutus*

Af Henrik Haaning Nielsen.

I 2003 var der igen yngleforsøg af Dværghmåge i Vejlerne. Et par forsøgte i midten af maj at etablere sig i en mindre hættemågekoloni i Firkanten i Tømmerby Fjord, men forsvandt efter få dage. Parret kan således have været blandt de fire par, der efter midten af maj etablerede sig på Bygholmengen. Her blev der 10. juni fundet tre reder med æg, og yderligere én rugende fugl blev registreret, alle i tilknytning til en havterne- og hættemågekoloni. Ingen af parrene havde imidlertid ynglesucces, idet de alle var forsvundet fra yngleområdet i begyndelsen af juli.

På trods af 1-4 yngleforsøg i Vejlerne (Bygholmengen, Kogleakssøen og Tømmerby Fjord) hvert år siden 1999, er der kun produceret flyvefærdige unger i 1999. Årsagen til Dværghmågens ringe ynglesucces i Vejlerne kendes ikke, men forhold som for lav vandstand og prædation er de mest oplagte. For lav vandstand har påvirket mange ynglesæsoner for andre arter i Vejlerne, og

det drastiske fald i vandstanden gennem maj i 2003 var sandsynligvis årsagen til at hele kolonier af Klyde og Hættemåge opgav. Der er ikke tvivl om, at høj vandstand med en mosaik af vanddækkede pander er af allerstørste betydning for de vigtige bestande af kolonifugle, og dermed også for Dværghmågen.

I projektperioden er der ikke rapporteret om ynglefund uden for Vejlerne.

Sandterne *Gelochelidon nilotica*

Af Ole Thorup.

Der blev registreret ét sikkert ynglefund af Sandterne i 2003: 5. juni sås en rugende fugl på Mandø, men reden blev tilsyneladende oversvømmet under et højt højvande, enten samme dag eller 9. juni. Ud over yngleparret sås mindst seks fugle midt i artens yngletid fra midten af maj til slutningen af juni, uden at noget yngleforsøg blev registreret. En fugl sås af og til på Rømhø Sønderland fra 17. april til 29. juli, 1-2 fugle sås regelmæssigt ved det sydlige Fanø, et par sås ved flere lejligheder langs Vestkysten i Ribe og Ringkøbing amter, mens tre fugle sås i en hættemågekoloni i Himmerland. Fra 22. juli til 2. august sås en voksen Sandterne med to årsunger ved Sønderhø på Fanø, og yderligere en voksen med en årsunge sås i Margrethekog 1. august. Det vides ikke, hvor disse fugle har ynglet, og dermed heller ikke om det var inden for landets grænser.

I perioden 1998-2003 er arten gået tilbage fra otte par til at være en tilsyneladende uregelmæssig ynglefugl med blot 0-3 par i 2001-2003. Sandteren har ikke fået flyvefærdige unger på de overvågede lokaliteter i perioden, mens der i de fleste år er set 1-2 familier med flyvende unger fra en ukendt yngleplads. De danske ynglefugle udgør den nordligste del af en bestand, der også yngler i Tyskland. Frem til 1950erne fandtes alle ynglefugle – 300-400 par – i Danmark, men herefter slog en stigende andel sig ned i Tyskland, og ved den sidste dækkende optælling af Vadehavet i 2001 ynglede 59-63 af i alt 60-65 par i Tyskland (Vlek 2002, B. Hälterlein in litt.).

Årsagen til tilbagegangen i Danmark kendes ikke med sikkerhed. Møller (1975) foreslog udtørring, tilplantning og opdyrkning af heder som hovedårsagerne til tilbagegangen mellem 1940erne og 1974, men gav også tørke i vinterkvarteret, forstyrrelse og indsamling af æg en del af skylden. I 1980erne og 1990erne blev prædation anset for at være af tiltagende betydning (Rasmussen & Fischer 1997). I mindst én sæson 1998-2003 blev Sandternernes rede ødelagt af kreaturer

på Rømhø Sønderland, den sidste lokalitet, der vides at have produceret flyvefærdige unger i Danmark (i 1995; Thorup & Rasmussen 1999).

Siden 1996 er alle kolonirugende ynglefugle i Vadehavet blevet optalt hvert år, og alle kendte ynglelokaliteter besøges mindst tre gange i artens yngletid. Dette program (http://www.dmu.dk/1_om_dmu/2_afdelinger/3_vibi/nyhedsbreve/Vadehavet2003.pdf) vurderes at dække bestanden i Vadehavet ganske godt, mens Ringkøbing Fjord dækkes af DMUs feltstation på Tipperne. Omfattende hedepleje i Himmerland vil måske skabe nye ynglehabitater her, og en systematisk overvågning af hættemågekolonier i Himmerland og den østlige Limfjord må anbefales (J. Skriver, pers. medd.).

Dværghterne *Sterna albifrons*

Af René Christensen.

I 2003 var bestanden af Dværghterne på ca 300 par. I forhold til 2002 var det en nedgang på ca 130 par, hvilket formentlig skyldes at kolonierne blev oversvømmet tre gange i løbet af maj/juni (O. Thorup, pers. medd.); i så fald vil det næppe have betydning for bestandsstørrelsen i de kommende år. Der er for tiden fire hovedområder for arten: Vadehavet, vestkysten mellem Hvide Sande og Agger Tange, Kattekat-kysten mellem Frederikshavn og Hals (inkl. Læsø og Anholt), samt det sydlige Øresund, Køge Bugt og området herfra ned til Præstø Fjord og det nordøstlige Møn. I 1960erne og 70erne var der også store bestande (2-300 par) i det Sydfynske Øhav, Storebælt og Smålandsfarvandet, men de er næsten forsvundet (0-20 par). Arten er meget mobil og flytter gerne til nye områder, hvis der opstår egnede ynglelokaliteter som f.eks. havneopfyldningsområder eller nydannede sandøer.

Dværghterne vælger typisk strande og småøer som yngleområde. Foto: DOFarkiv.

Tabel 16. Regional fordeling af ynglepar af Dværgterne *Sterna albifrons* 1998-2003.
Regional distribution of breeding pairs of Little Tern 1998-2003.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Vadehavet	199	254	279	247	232	101
Vestkysten	34	31	89	76	38	32
NØ-Jylland	21	49	47	63	36	41
Øresunds-regionen	68	87	19	56	25	63
Øvrige Danmark	51	42	16	39	50	61

Bestandsudviklingen 1998-2003 har for de enkelte områder været som følger. *Vadehavet* har de sidste årtier været artens vigtigste yngleområde som regel over halvdelen af den danske bestand, primært på Rømø og Fanø. Tallet har svinget mellem 200 par i 1998 og 280 par i 2000; i 2003 var bestanden dog så lav som ca 100 par. De vigtigste kolonier (med max. antal par) er Vest Keldsand (63), Grønningen/Fanø (36), Peter Meier Sand (35), Søren Jessens Sand (74), Rømø Vesterstrand (40), Rømø Nordveststrand (75) og Juvre Sand (28). Det er vigtigt at opretholde afspærringerne på den meget trafikerede strand på Rømø for at sikre bestanden her. *Vestkysten* har en meget svingende bestand, hvilket primært skyldes menneskelig aktivitet i nærheden af tre vigtige kolonier (Hvide Sande, Bøvling Klit og Agger Tange). I gode år kan disse kolonier hver især indeholde 20-40 par. En afspærring i lighed med den på Rømø vil derfor være ønskelig. Området rummer 10-15% af den danske bestand, ca 50 par. *NØ-Jylland* har ligeledes 10-15% af den danske bestand, i hovedsagen samlet i fem større kolonier. Områdets vigtigste og mest konstante koloni findes på Anholt og rummer oftest 15-20 par, enkelte år dog flere (31 i 2002). Der er en betydelig udskiftning mellem hovedlokaliteterne på Nordjyllands østkyst, nemlig (med max. antal par) Læsø (22), Stensnæs (23), Gerå (14) og Nordmandshage/Hals (18). Der er ikke oplyst noget om trusler mod disse kolonier. Endelig har *Øresundsregionen* to vigtige ynglepladser, Saltholm og Sækkesand ved Møn, der tilsammen rummer 50-70 par, svarende til 15-20% af den danske bestand. Begge kolonier svinger meget i antal, idet de er følsomme over for ekstraordinære højvander; Saltholm mellem 9 og 42 par, Sækkesand mellem 5 og 39 par. I forbindelse med bygningen af Øresundsbroen flyttede hele Saltholm-bestanden i løbet af 2002 og 2003 til den kunstige ø Peberholm. Der er også nogle få par ved Kongelunden (5-10) og i Køge Bugt (0-5). Der er ingen akutte trusler mod kolonierne i regionen.

I det øvrige Danmark findes kun spredte par og småkolonier samt en enkelt stor, idet der er sket det glædelige, at en vandstandshævning i Tissø i Vestsjælland med dannelse af nogle småøer har resulteret i, at der her er opstået en koloni på ikke færre end 42 par.

I artens fire kerneområder er bestandsvurderingen (Tabel 16) temmelig præcis, da der i disse områder foretages årlige optællinger. I forhold til projekt *Fuglenes Danmark* er bestandsniveauet opretholdt, men arten er koncentreret til færre kolonier. Hovedproblemet for Dværgterner ser ud til at være artens valg af strande og småøer som yngleområder, steder som samtidig er yndede fritidsområder for mennesker.

Sortterne *Chlidonias niger*

Af Knud N. Flensted.

I hele landet ynglede der i 2003 68-69 par fordelt på fire lokaliteter. I *Vejlerne* ynglede 46 par fordelt på to kolonier (36 par centralt i Bygholm Vejle og ti par i Kogleakssøen i den nordlige del af Bygholm Vejle). Der blev kun registreret 7 juvenile fugle, så ynglesuccesen ser ud til at have været meget lav for andet år i træk. I *Tøndermarsken* er bestanden opgjort til 18 par, alle i Gammel Frederikskog (DMU, pers. medd.). Ved *Husby Sø* ynglede fire par, der fik mindst to unger på vingerne. Det eneste tilbageværende yngleområde uden for Jylland er *Ramsødalen* på Sjælland, hvor der blev iagttaget mindst tre fugle med yngleadfærd i maj, men de forsvandt efter få uger.

Den danske ynglebestand har i de seneste år vist tegn på stabilisering, men det skyldes helt overvejende forbedringen af forholdene i *Vejlerne*, hvor bestanden har været i fremgang siden slutningen af 1990'erne. I resten af landet er bestanden forsvundet eller næsten forsvundet (Kongens Mose ved Draved og Ramsødalen). Specielt i 1999 og 2000 havde Sortterne i *Vejlerne* god ynglesucces. Da Sortterne er tilbøjelige til at returnere til deres fødested, underbygger bestandsfremgangen i 2001 hypotesen om, at de forbliver i vinterområderne i

Vestafrika den første sommer og først to år gamle vender tilbage til yngleområdet (Flensted 1993).

Sortternen har været i drastisk tilbagegang over store dele af Europa (Anon. 2000a). Den palæarktiske bestand er på få årtier reduceret fra over 100 000 par til nu godt 50 000 par, og navnlig i Vesteuropa har tilbagegangen været alarmerende (Flensted 1993, Anon. 2000a). I 1800-tallet, da der var flest ynglende Sortterner i Danmark, talte bestanden formodentlig 3000-7000 par fordelt på 300-500 lokaliteter; omkring 1925 ynglede 2000 par, omkring 1950 800 par, omkring 1960 500 par, omkring 1970 300 par, og omkring 1975 250 par (Flensted 1993). I 1976-92 blev bestanden reduceret fra knap 250 til ca 100 par, og i 2000 var bestanden helt i bund med kun 28-35 par. Her var "den danske bestand" dog formentlig lidt undervurderet, idet de "danske" ynglefugle fra Tøndermarsken dette år flyttede til Tyskland umiddelbart syd for grænsen på grund af de utilfredsstillende forhold for eng- og sumpfuglene i Gammel Frederikskog.

Sortternens krav til ynglelokaliteten er skrappe. Der skal være rigelig adgang til velegnet ungeføde, dvs. helst store vandinsekter, specielt guldsmedenymfer og vandnymfer. Det kræver en god vandkvalitet med klart vand og rigelig undervandsvegetation samt helst fravær af store bestande af fisk. Desuden skal der være gode redesteder (hængesæk, flydebladsvegetation el.lign. uden adgang for rovdyr) inden for kort afstand fra de gode fourageringsområder (Flensted 1993). Tilgroning med tagrør og høje sumpplanter er ofte et problem i de lavvandede habitater, som Sortternen foretrækker. Det kan i nogen grad modvirkes ved græsningsdrift på de tilgrænsende lavbundsarealer, hvis man undlader at opsætte kreaturhegn mellem engen og sumpen. Herved får kreaturerne mulighed for at vade ud i sumpen og holde vegetationen i ave. Det lysåbne sumpområde med åbent vand og sparsom sumpvegetation kaldes engsumpen eller "det blå bånd", og er et meget attraktivt fourageringsområde for en lang række sårbare eng- og sumpfugle. Dynamisk vandstandsvariation med vinter- og forårsoversvømmelser og faldende vandstand i løbet af sommeren er ofte medvirkende til at fastholde det successionsstadium, som Sortternen foretrækker, ligesom sommerudtørring sidst på sommeren kan reducere de fiskebestande, der ellers kan være fødekonskurrenter (Flensted 1993).

Siden 1976 er så godt som samtlige ynglekolonier og ynglepar optalt årligt. Det vurderes derfor, at overvågningen har været meget dæk-

kende. Ynglesuccesen er det derimod vanskeligere at få overblik over, men navnlig fra Vejlerne foreligger der en god tidsserie. Det ville være ønskeligt om ynglesuccesen i Tøndermarsken kunne overvåges årligt.

Turteldue *Streptopelia turtur*

Af Jesper Tofft.

Der er kun indsendt et meget begrænset og ufuldstændigt materiale til DATSY-projektet i 1998-2003. For at gøre status over Turtelduen som dansk ynglefugl er det derfor nødvendigt at sammenholde med andre oplysninger såsom iagttagelser indgået til DOF-Sønderjyllands årsrapporter, DOF-basen osv. (Tofft 2004). Det kan konstateres, at skønt der hvert år ses Turtelduer i de nordlige og østlige dele af landet, er der stadigvæk tale om en sønderjysk specialitet, idet næsten hele den samlede bestand findes inden for Sønderjyllands amt. Dertil kommer regelmæssigt et mindre antal par i de sydlige dele af Ribe amt. Bestanden er primært koncentreret til et bælte af granplantager i de midtvestlige dele af Sønderjyllands amt. Der er altså intet der tyder på, at der er sket en udvidelse af yngleområdet mod nord, sådan som det er set for andre sydlige arter.

Bestandsmæssigt viser analysen, at der i DATSY-perioden har været en lidt mindre bestand end i første halvdel af 1990'erne. Bestanden svinger en del, så den i gode år har ligget på ca 110 par, mens den i andre år har været nede på 60-70 par (ca 90% i Sønderjyllands amt). En kurrende han på en typisk lokalitet inden for det traditionelle yngleområde er her regnet som et par. Der er ikke indgået oplysninger om ynglebiologi, som giver anledning til at revidere tidligere beskrivelser (Grell 1998).

Slørugle *Tyto alba*

Af Klaus Dichmann.

I 2003 talte bestanden 214 kendte par, hvilket er 30% mere end året før (Fig. 8); den reelle bestandsstørrelse kan anslås til 225-250 par. I 1990 havde man kun kendskab til ca 25 par i hele landet, de fleste i Syd- og Sønderjylland. Den markante stigning gør det nu til en realistisk tanke, at niveauet fra 1960'erne på ca 300 par kan nås eller endda overgås inden for få år.

Danmark ligger på nordgrænsen for Sløruglens udbredelse, og arten er således følsom over for klimatiske svingninger, hvor især isvintre kan gøre store indhug i bestanden. De milde vintre gennem den sidste snes år har således begunstiget Sløruglen. En anden faktor er de kræfter, et stort

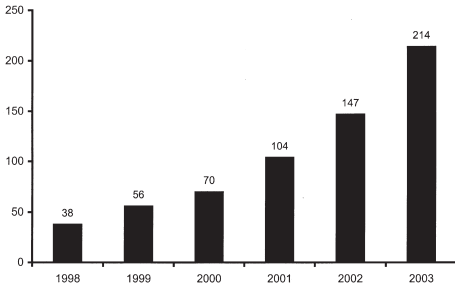

Fig. 8. Antal kendte ynglepar af Slørugle 1998-2003. *Known breeding pairs of Barn Owl, 1998-2003.*

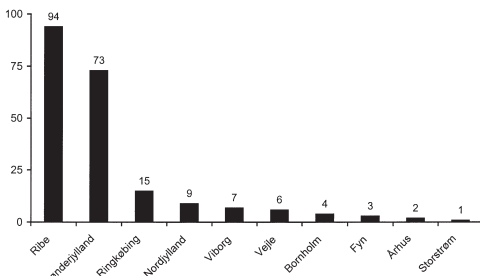

Fig. 9. Antal kendte ynglepar af Slørugle 2003 fordelt på amter.

Known breeding pairs of Barn Owl in the Danish counties in 2003.

antal frivillige har lagt i *Projekt Slørugle* siden slutningen af 1990'erne, hvor gennem oplysningsarbejde og opsætning af mårsikre ynglekasser på egnede lokaliteter har sikret bedre ynglebetingelser for Sløruglen. Fremgangen har især været tydelig i det sydlige Jylland, dvs. Sønderjyllands, Ribe og Ringkøbing amter (Fig. 9); der er kun få par i resten af landet, og på Sjælland kendes ikke et eneste. Bestanden i Slesvig-Holsten har i de senere år svinget mellem 500 og 1000 ynglepar, afhængigt af gnaverbestanden.

Sløruglen yngler i Danmark udelukkende i bygninger: på kirkeloftet, i kirketårne, i store lader og på hølofter. Mange lader og kirketårne er i dag lukkede, så Sløruglen ikke længere har adgang til dem. Samtidig er levedemulighederne for Sløruglen også på andre måder forringet gennem dræning og opdyrkning af vådområder, enge og overdrev. Denne reduktion af småbiotoper har resulteret i færre markmus og spidsmus, der tilsammen udgør hovedparten af Sløruglens føde. Et stort antal gylp indsamlet af artskoordinatoren i forskellige egne af Sønderjylland har vist, at 98,3% af Sløruglens byttedyr er mus og spidsmus (Naturhistorisk Museum in litt.). Iflg. en britisk undersøgelse baseret på 717 dødfundne Slørugler er der sket en stigning i andelen af ugler med rodenticider i leveren, fra 5% i 1983-84 til 36% i 1995-96 (Newton i Tickell 1999). Det er dog ukendt, om

Opsætning af ynglekasser har medvirket til den positive udvikling i ynglebestanden af Slørugle i Danmark. Foto: Klaus Dichmann.

rodenticider på nogen måde påvirker den danske bestand, der jo er i markant fremgang.

Sløruglen kan hjælpes på en forholdsvis simpel måde, bl.a. ved at give den adgang til laden gennem et indflyvningshul i gavlmuren eller via et manglende vindue. Derved får Sløruglen mulighed for at yngle i bygningen og for at fange mus her, når jorden udenfor er dækket af sne. Mange Slørugle-værter har oplevet, at antallet af mus i laden mindskedes markant, når Sløruglen flyttede ind. Slørugler yngler villigt i opsatte ynglekasser, som placeres højt oppe i et mørkt og fredeligt hjørne. I 2003 ynglede således 80% af de danske sløruglepar i kasser.

Sløruglen kan kun registreres ved målrettet eftersøgning, da den lever en skjult og tilbagetrukket tilværelse på gårde og i kirker og kun i ly af mørket flyver ud og fouragerer på marker og engdrag. Alligevel kan arten herhjemme betegnes som veldækket, da mange frivillige i de etablerede uglegrupper landet over har eftersøgt den på dens foretrukne levesteder og her bl.a. ledt efter tegn på dens tilstedeværelse i form af gylp, fjer og andre efterladenskaber. Mange interessante henvendelser på baggrund af en landsdækkende informationskampagne om arten siden 1997, baseret på en hjemmeside og på foldere og medieomtale i bl.a. tv, har sammen med årlig kontrol af et betydeligt antal af de skønsmæssigt 800-900 ynglekasser, som er sat op spredt omkring i landet, givet et realistisk billede af den faktiske ynglebestand herhjemme.

Stor Hornugle *Bubo bubo*

Af Hans Pinstrup.

Stor Hornugle har siden genindvandringen til landet i begyndelsen af 1980'erne bredt sig til store dele af Jylland og yngler således i alle jyske amter (Tabel 17). I 2003 blev der registreret 22 sikre ynglepar, hvoraf de 18 fik mindst 35 unger på vingerne.

I perioden 1998-2003 er arten truffet ynglende på mindst 45 lokaliteter (Tabel 18). Den årlige indrapportering til DATSY-projektet har i hele perioden lydt på 20-24 par. Dertil kommer næsten hvert år enkelte par, som ikke er blevet indberettet til DATSY, men som senere er oplyst gennem bl.a. DOFs lokale årsrapporter. På grundlag af de årlige indrapporteringer kan bestanden karakteriseres som stabil. Der er tilsyneladende flere par nu end tidligere, som får udflyjende unger. Imidlertid er antallet af unger ret lavt (Tabel 18) sammenlignet med f.eks. bestanden i Slesvig-Holsten, som er væsentlig mere produktiv (Anon. 2003). Den lave

Tabel 17. Amtsvise fordeling af lokaliteter med ynglende Stor Hornugle *Bubo bubo*.
Distribution by county of localities with breeding Eagle Owl.

Amt	Antal lokaliteter 2003	Antal ynglelokaliteter 1998-2003
Nordjyllands	2	5
Viborg	2	3
Ringkøbing	4	8
Århus	3	9
Vejle	5	6
Ribe	1	2
Sønderjyllands	5	12
I alt	22	45

ungeproduktion er måske forklaringen på, at den forventede vækst i bestanden er udeblevet.

I indvandringens første år ynglede arten næsten udelukkende i råstofgrave, men nu har den også taget de store skove og plantager i besiddelse. Det har vanskeliggjort registreringen, og den aktuelle ynglebestand skønnes derfor at være på mindst 25-30 par.

Stor Hornugle har bredt sig til store dele af Jylland siden genindvandringen. Foto: Klaus Dichmann.

Tabel 18. Stor Hornugles *Bubo bubo* yngleforhold 1998-2003. *Breeding statistics of Eagle Owl 1998-2003.*

	Antal par	Antal par m. unger	Antal unger	Unger pr par	Unger pr par med succes
1998	23-24	7	15+	0,65	2,14
1999	22-24	11+	19+	0,87	1,82
2000	20	11	25+	1,25	2,27
2001	22	11	19+	0,86	1,73
2002	23	14	25	1,09	1,79
2003	22	18	35+	1,59	1,94

Kirkeugle *Athene noctua*

Af Lars Holm Hansen.

Kirkeuglen kom først med i DATSY-projektet fra 2003, så kendskabet til bestandsudviklingen er beskedent. Alt tyder på at arten er forsvundet fra Fyn, selv om der i starten af maj blev fundet en antagelig trafikdræbt Kirkeugle ved Tommerup. I Jylland huser nu kun Salling og Himmerland rimelige bestande. Bestanden for 2003 er opgjort til 30-31 par, der fik mindst 34-37 unger (Tabel 19). Dette er selvfølgelig kun de kendte par, og der er ingen tvivl om, at Viborg og Nordjyllands amter huser flere ynglepar; bestanden her er den absolut tætteste i Danmark, og L.B. Jacobsen, der har studeret den i næsten 25 år, anslår den til 50-70 par. I så fald kan landsbestanden vurderes til 70-90 par. I Slesvig-Holsten er en langvarig tilbagegang afløst af stabilisering og endog fremgang i visse områder (Anon. 2003).

Da Kirkeuglen først blev DATSY-art i 2003, findes der ingen konkrete yngletal fra de foregående år. I Ringkøbing amt har bestandsudviklingen været fulgt de sidste 10-12 år, og er bestandsudviklingen her dækkende for i det mindste de sydlige amter, er den klart negativ. Amtet husede 15-20 par frem til den kolde vinter 1995-96, hvorefter bestanden dykkede til ti par i 1998, ni par i 1999, 3-4 par i 2000, fem par i 2001, tre par i 2002 og fire par i 2003. Altså en reduktion på 75% siden atlasundersøgelsen i 1993-96 (Grell 1998). Disse bestandstal kan næppe overføres til hele Jylland, men det er klart, at f.eks. en hård vinter er værre for en lille bestand end en stor, idet overlevende fugle får svært ved at finde en ny mage. Dette resulterer i en ø-effekt, hvor kun de allerbedste lokaliteter fortsat er besat, hvilket også kan føre til indavl.

Den væsentligste trussel mod Kirkeuglen menes at være landbrugets udvikling mod industrielle forhold, som bl.a. medfører, at landbrugslandet bliver mere og mere monotont. Også sprøjtegift er en væsentlig trussel, både direkte (døde fugle) og

indirekte (mindre fødeudbud). Andre trusler er tillukning af bygninger, færre bygninger med huller til redeplacering, fældning af gamle hegn og læbælter, samt fremgang for mår.

Kirkeuglen er svær at registrere, idet den herhjemme nu næsten udelukkende yngler på landbrug, nedlagte landbrugsejendomme, i landsbyer og enkelte steder i industrikvarterer. Disse lokaliteter er alle privat-ejede, hvorfor det er nødvendigt at tage kontakt til ejerne, hvilket i praksis gerne forudsætter, at man på en eller anden vis har fået nys om uglernes tilstedeværelse. Kirkeuglen færdes desuden inden for et lille ynglerevir, så man yderst sjældent "falder over den". Grundet dens levevis vil det som regel være personer med speciel interesse, som skaber og vedligeholder kontakt til ynglelokaliteterne, så relevante data kan indsamles. Der vil derfor uden tvivl være oversete ynglepar, jf. den anslåede ubestemthed for Viborg/Nordjylland ovenfor.

Kirkeuglens negative bestandsudvikling kan måske modvirkes ved opsætning af redekasser og udbredelse af information f.eks. om vigtigheden af at holde bygninger åbne. Men der er et stort behov for en grundig analyse af årsagerne til den kontinuerede nedgang i bestanden. Først når disse årsagssammenhænge kendes, er det muligt at gennemføre en målrettet indsats for de danske Kirkeugler.

Mosehornugle *Asio flammeus*

Af Niels Knudsen.

Den danske ynglebestand af Mosehornugle varierer stærkt fra år til år, og en væsentlig årsag hertil er udbuddet af føde. Tidligt på året tegnede 2003 til at blive en god ynglesæson. Der blev konstateret store musebestande, og i det tidlige forår var der flere territoriehævdende Mosehornugler end normalt. Men i løbet af maj forsvandt flere par, der ellers havde udvist tydelig yngleadfærd, formodentlig fordi fødeudbuddet alligevel ikke var tilstrækkeligt. Alligevel blev 2003 det bedste år

Tabel 19. Amtsvis fordeling af ynglende Kirkeugle *Athene noctua*.
Breeding Little Owl in Denmark.

	DATSY Ynglepar	DATSY Unger	L.B. Jacobsen Ynglepar
Fyn	0	0	
Sønderjylland	3	?	
Ribe	8	13-15	
Ringkøbing	4	5	
Vejle	0	0	
Århus	6	4-5	
Viborg	3	≥ 4	50-70 (begge amter tilsammen)
Nordjylland	6-7	≥ 7	
Total	30-31	34-37	

siden DATSY-projektets start i 1998, idet der blev registreret 11 ynglepar på landsbasis. Et 20×20 km område i vadehavsregionen udgør et kerneområde med fem par, mens de øvrige par var fordelt med to i Nordvestjylland, to på Sjælland, et på Fyn og et på Lolland. I DATSY-periodens første fem år svingede ynglebestanden mellem 3 og 10 par (1998 6-8, 1999 10, 2000 3, 2001 5-6, 2002 5).

Det er sandsynligt, at nogle ynglepar er overset. Selv om Mosehornuglen er delvis dagaktiv og relativt synlig i sin fourageringsadfærd, er der andre faktorer, der gør det vanskeligt at registrere den som ynglefugl. Ved selve redepladsen er den meget lidt synlig, og ungerne forlader tidligt reden og spredes i vegetationen. Desuden yngler arten meget ustabilt, og dens tilknytning til ynglelokaliteterne er derfor flygtig – den kan pludselig optræde på en lokalitet, for blot at forsvinde året efter. Samtidig kan det være svært at skelne mellem trækkende og ynglende fugle. Den danske ynglebestand etablerer sig allerede i marts/april, mens de nordskandinaviske fugle fortsat trækker gennem landet til helt hen i slutningen af maj. Det er derfor muligt at opleve træk- og ynglefugle på samme lokalitet og tidspunkt. På den anden side har ornitologer rundt i landet været meget hjælpsomme og villige til at bidrage med observationer og yngleoplysninger. Den årlige bestandsopgørelse i forbindelse med DATSY-overvågningen giver derfor nok alligevel et rimeligt billede af den danske bestands størrelse og variation.

I atlasperioden 1971-74 blev Mosehornugle registreret som muligt ynglende i 63 kvadrater (5×5 km), og i begyndelsen af 1990erne blev antallet af ynglepar anslået til 5-20. I dag er bestanden 5-11 kendte par og det reelle antal næppe mere end 10-20% højere. Samtidig med svingerne udviser den danske ynglebestand altså en klart nedadgående tendens. En tilbagegang har kunnet spores gennem de sidste 50 år, og årsagerne

skal findes i ændringer af artens foretrukne ynglebiotoper – åbne hede- og mosearealer samt strand- og marskenge. Disse biotoper er i vid udstrækning forsvundet eller gjort mindre attraktive for Mosehornugle pga. tilgroning, beplantning samt ikke mindst øget færdsel og bebyggelse.

Det er nok ikke realistisk at tro, at antallet af ynglepar igen når niveauet for 50 år siden. Derimod vil opretholdelse af en bestand på 5-15 par nok være muligt gennem pleje af allerede eksisterende, potentielle ynglebiotoper. Uden en helhjertet indsats her vil den i forvejen meget lille ynglebestand helt forsvinde.

Perleugle *Aegolius funereus*

Af Hanne Tøttrup og redaktionen.

I 2003 var den eneste observation i et potentielt yngleområde en Perleugle, der 15. marts blev set og hørt i Klemensker Plantage på Bornholm. Status for 2003 må følgelig være ét muligt ynglepar. Den danske perleuglebestand er indskrænket til Bornholm, hvor arten sandsynligvis har været begunstiget af den store forekomst af Sortspætte, idet den gerne yngler i sortspættehuller. I DATSY-perioden er bestanden vurderet til 0-4 mulige par årligt, og til trods for, at de bornholmske ornitologer tilbringer mange timer med at lytte efter Perleugle i det tidlige forår, har anstrengelserne givet meget pauvre resultater i de senere år. Enkelte ynglepar kan være overset, men alligevel må det anses for usandsynligt, at Perleuglen yngler hvert år i Danmark. Det sidste sikre ynglefund stammer fra 1987 (Tøttrup 2001).

For at hjælpe Perleuglen er der sat kasser op til den i en række skove og plantager på Bornholm (og i Storstrøms amt). Dette skulle desuden gøre det lettere at registrere ugerne. Men Perleuglens bornholmske bestand er kun en randpopulation, og en sporadisk optræden som ynglefugl er derfor at forvente.

Biæder *Merops apiaster*

Af Magnus Bang Hansen.

I 2003 har Biæderen for sjette år i træk haft yngle-succes i Danmark, og for første gang ynglede der Biædere samtidig på Sjælland og Fyn og i Jylland. 11. maj sad fire fugle ved den gamle koloni i Ulstrup på Røsnæs, men de forsvandt igen efter to dage; men 3. august registreredes der et par med to unger i en grusgrav i Bjergsted kommune, 25 km øst for Ulstrup. 13. maj indfandt to fugle sig i den grusgrav ved Ringkøbing, hvor arten ynglede første gang i 2002; de forblev på stedet hele sommeren, og 7. august forlod 2-3 unger redehullet. På Midtjylland ankom en flok på seks fugle til et grusgravsområde 22. juni, og her fik et par to unger på vingerne så sent som 10. september.

Det skabte ornitologisk sensation, da der i sommeren 1998 blev fundet beboede redehuller af Biæder fem steder på Røsnæshalvøen. De første 14 fugle blev set jage insekter over de gule rapsmarker 23. maj. Mindst tre par fik i alt seks unger på vingerne, og flere ikke-ynglende fugle holdt også til i området. 29. august sås 18 fugle, men 1. september var de alle forsvundet. Igen i 1999 ankom de første Biædere til yngleområdet 23. maj, og i hvert fald tre par ynglede på to lokaliteter. De fik i alt ti unger, og 16. august kunne man se en flok på 16 fugle på insektjagt over Ulstrup i selskab med Digesvaler; de sidste sås 23. august. I 2000 ankom en flok på 15 Biædere til Ulstrup 26. maj. Fire par vides at have ynglet på to lokaliteter, men det antages at flere par ynglede på Røsnæs denne sommer, for 24. august sås i alt 31 unge og voksne fugle, den største danske flok nogensinde. I 2001 er der atter Biædere i Ulstrup 25. maj, men det ene kendte redehul trampes itu af kreaturer, og fuglene forsvinder. Imidlertid opdages et redehul med tre unger 5. august, 300 meter fra grusgraven, men igen er uheldet ude, for natten mellem 22. og 23. august graver en ræv reden ud og æder to af ungerne. I dagene derefter observeres tre fugle omkring ynglestedet, så årets resultat bliver én unge. I 2002 er der atter Biædere i Ulstrup, fem fugle ankommer 25. maj, men forlader kort efter lokaliteten. Men 25 km mod øst, i grusgraven i Bjergsted kommune, slår et par sig ned og får to unger. Dette år er begivenhedernes centrum dog forlagt til Jylland, i en grusgrav ved Ringkøbing er syv fugle i gang med 3-4 reder, og ét par får 2-3 unger på vingerne.

Det er selvfølgelig meget usikkert om Biæderen har bidt sig fast i Danmark. I de seks år blev der registreret mellem 3 og 5 ynglepar, og det reelle tal kan have været lidt højere. Men spredningen til

nye lokaliteter på Fyn og i Vestjylland gør i det mindste Biæderen mindre afhængig af en enkelt kolonis skæbne. DATSY-projektet støttes godt af feltornitologer landet over, så bestandsvurderingen er formentlig ganske god. Den stærkt stigende brug af DOF-basen vil givetvis forbedre overvågningen yderligere.

Fra i Europa at have været knyttet til Middelhavsregionen har Biæderens gennem mere end 200 år bredt sig til Centraleuropa med store og mangeårige kolonier i Ungarn, Frankrig, Tjekkiet og Polen. I 1990 startede så et nyt fremstød til Syd- og Østtyskland, med udløbere til Nordtyskland, Belgien og Danmark, og med en kortvarig gæstetoptreden i Sydsverige og England. Danmark er således artens nordgrænse, og med blot tre ynglepar er bestanden formentlig afhængig af tilskud udefra. I Østtyskland var der mellem 1970 og 1990 kun ganske få par, der med års mellemrum fik unger. Først efter 1992, hvor bestanden kom op på 13 par, er det gået støt fremad, og i 2002 var der 97 par.

Ynglebiotoper har vi nok af her til lands med vore utallige grusgrave og klinger. Mht. føden viste undersøgelser udført i 2000 og 2001 af artskoordinatoren og Zoologisk Museum, at Røsnæs-fuglene fodrede deres unger med nøjagtigt den samme insektsammensætning, som blev fundet ved tilsvarende undersøgelser i Dnejr-dalen i USSR i 1966 (Jazenna 1966); så vi har også den rigtige føde til Biæderne, men måske ikke nødvendigvis i de rigtige mængder. At de sidste års ungekuld har været små (2-3 unger) behøver dog ikke at have noget med fødemængden at gøre, men kan skyldes, at Biæderen som koloniruger fungerer bedst i selskab, og da Røsnæs-kolonien var på sit højeste, så vi faktisk kuld med fire og fem unger. Endelig er der spørgsmålet, om det danske sommervejr er godt nok. Det er det måske, for i 1998, da Biæderne startede kolonien på Røsnæs, var det en elendig sommer med regn og blæst. Måske skal vi blot tålmodigt vente på, at de tyske kolonier vokser sig endnu større.

Vendehals *Jynx torquilla*

Af Leif Novrup.

Status for 2003 lyder på syv sikre ynglefund, heraf seks i redekasser. Derudover er der registreret 16-18 sandsynlige ynglepar (syngende hanner på egnede biotoper) samt ét muligt. Fem af de beboede redekasser blev registreret på Borris Hede, tilsyneladende landets eneste faste ynglelokalitet. Fra fire kasser kom 32-37 unger på vingerne, mens den femte blev præderet. 29/5

Vendehalsen udhugger ikke selv sit redegul, men benytter gamle spættehuller og også gerne redekasser. Foto: Klaus Dichmann.

fandtes 1-10 æg pr rede, 8/6 var der 10-12 æg pr rede samt en nyklækket unge, 27/6 var der 7-10 unger pr rede. De to øvrige sikre ynglefund var i Sønder Omme Plantage, Ribe amt, og i en have ved Tinglev, Sønderjyllands amt. Sidstnævnte sted havde man også ynglefund i 1997, og i Sønder Omme Plantage har der de sidste ti år næsten årligt ynglet Vendehals i redekasser; én kasse var altså beboet i 2003. De 16-18 sandsynlige par fandtes i Ringkøbing amt 5-6, Ribe 5, Viborg 2-3, Sønderjylland 1, Vejle 1, Århus 1 og Nordjylland 1.

Vendehalsen har været med i DATSY-projektet siden 2001, hvor der blev rapporteret fire sikre ynglepar, alle i Ringkøbing amt, samt 11 syngende fugle på potentielle ynglelokaliteter i Ringkøbing, Viborg og Vejle amter. 2002 lå på samme niveau med fire sikre ynglepar i Ringkøbing amt og syv sandsynlige par i Ringkøbing, Ribe og Vejle amter. I forhold til atlasprojektet 1993-96, med 21 sikre og 46 sandsynlige ynglepar, har der tydeligvis været en stor tilbagegang. I 1999 var der 7-14 ynglepar, alle i Jylland, i 2000 6-8 ynglepar, heraf ét på Bornholm. Antallet af sikre ynglepar på Borris Hede 1998-2003 har været fem, seks, fem, to, tre og fem. I de forløbne tre år har arten så vidt

vides kun ynglet i Jylland, mens der under atlasprojektet var en lille bestand i Nordsjælland. Den seneste europæiske status viser, at arten er i tilbagegang næsten overalt (Hagemeyer & Blair 1997).

Vendehalsen vanskelig at registrere pga. dens spredte forekomst og dens skjulte levevis. Sikre ynglefund gøres næsten udelukkende i redekasser, og artens sangperiode er ganske kort (og sangen desuden ukendt af mange). Det er derfor uvist i hvilken grad de indrapporterede ynglefund afspejler den reelle bestandsstørrelse. Men ud fra ovenstående anslås den aktuelle ynglebestand til at ligge på 30-50 par i gode år.

Lille Flagspætte *Dendrocopos minor*

Af Uffe B. Nielsen.

Der er indgået oplysninger om tre sikre, 13 sandsynlige og 33 mulige yngleforekomster i 2003, to mere end året før. Kun fem af de 49 registreringer er fra Jylland, og i lighed med 2002 er der ikke indberettet ynglefund fra Fyn (Tabel 20).

Territoriehævdende enlige fugle er registreret som mulige ynglefugle, da de evt. alligevel har været udparrede uden at det er konstateret, f.eks. på grund af for få besøg på lokaliteten. Udviklingen i indberetningerne i løbet af DATSY-perioden har været: 1998) 33-35 sandsynlige/mulige par; 1999) 12-26 par; 2000) 16 par (4 sikre, 2 sandsynlige, 10 mulige); 2001) materiale mangelfuldt; 2002) 45-47 par (1 sikkert, 7-9 sandsynlige, 37 mulige); og som sagt 2003) 49 par (3 sikre, 13 sandsynlige, 33 mulige).

I alle årene er der tale om mangelfuld registrering. Lille Flagspætte yngler i ufremkommelige elleskove og andre sumpede områder, hvor færdsel er vanskelig; især er det vanskeligt at registrere arten i private skove, moser og ådale, hvor færdsel uden for stier ikke er tilladt. En væsentlig forbedret registrering af yngleforekomsterne vil således kræve en meget betydelig feltornitologisk indsats. De indsamlede data kan således ikke antages at afspejle den faktiske ynglebestand, og ynglefundene er i nogen grad er præget af tilfældigheder. Derimod er der ikke tvivl om, at indberetningerne afspejler udbredelsen ganske godt, dvs. en klart østlig udbredelse plus nogle få par i Øst- og Sønderjylland.

Det må fremover overvejes, om overvågningen af Lille Flagspætte bedst sker under DATSY-projektet, eller om de yngleforekomster, som indsamles i projektet, ikke lige så godt kunne indsamles via DOF-basen, måske endda med bedre dækningsgrad.

Tabel 20. Regional fordeling af ynglepar af Lille Flagspætte *Dendrocopos minor* 2003.
Regional distribution of breeding pairs of Lesser Spotted Woodpecker in 2003.

Hovedstadsområdet	Øvrige Sjælland	Lolland/Falster og Møn	Bornholm	Sønderjylland	Østjylland	Total
20	7	10	7	2	3	49

Toplærke *Galerida cristata*

Af Anders Østerby.

Status for Toplærken år 2003 er meget over-skuelig, idet arten kun er registreret ynglende i Hirtshals. Der blev i foråret og sommeren observeret fire territoriehævdende par, hvoraf det ene blev iagttaget med én unge. Ved en total-optælling i byen i marts blev der registreret 11-12 fugle. Desuden blev der set fugle uden tegn på yngel i Hjørring (1), Løkken (2), Skagen (1-2), Frederikshavn (1-2), Skejby ved Århus (1), Næstved (1) og Stensbæk Plantage, Gram (Sønderjylland) (1). Lokale observatører har løbende indsendt observationer til både DOF-basen og artskoordinatoren, så risikoen for at ynglepar skulle være overset i de traditionelle "toplærke-byer" er forsvindende lille.

Siden 1998 er arten forsvundet som ynglefugl fra Århus, Ålborg, Skagen og Løkken. Desuden var det sidste sikre ynglefund i Frederikshavn i 2001. Oplysninger om flere syngende fugle i Hanstholm i 1999 virker lidet troværdige, da de ikke er bekræftet af nogen af de mange andre ornitologer, der færdes i området. Et ynglefund i Rønne i 1999 vidner dog om, at arten kan dukke op som ynglefugl på uventede lokaliteter.

Siden 1998 er Toplærken forsvundet som ynglefugl fra en række lokaliteter og yngler nu kun i Hirtshals. Foto: Erik Thomsen.

Toplærken indvandrede til Danmark i 1800-tallet. Da den i 1860erne var nået frem til Vendssyssel, spåede ornitologen J.C.H. Fischer (citeret efter Løppenthin 1967), at "...den efter kortere eller længere Tid igjen [ville] forsvinde og indskrænke sig til sit gamle sydlige Hjem". Bestandsudviklingen ser ud til inden længe at ville give Fischer ret i hans forudsigelse, men måske noget senere, end han havde troet.

Det er forholdsvis enkelt at registrere de territoriehævdende par, idet fuglene er både synlige og hørbare i det tidlige forår. Til gengæld kræver det et større eftersøgningsarbejde at finde reder og unger. Erfaringer fra optællingerne i Hirtshals antyder, at arten er mere sårbar over for prædation end angivet i litteraturen – både kat og mink er set på lærkernes territorier.

Markpiber *Anthus campestris*

Af Knud Pedersen.

Det er ikke muligt at give et sikkert billede af Markpiberens ynglebestand i Danmark i 2003 ud fra de indkomne oplysninger. Den geografiske udbredelse er dog uændret at arten kun yngler på to vel adskilte lokaliteter – Skagen Odde og Anholt. Fra Skagen Odde er der meldt om et ynglepar ved Spirbakke Mile tæt ved Skagerrakkysten, hvor der 7. juli blev set en fugl i sangflugt samt en anden fugl med føde i næbbet, hvilket erfaringsmæssigt indicerer et sikkert ynglepar. Desuden er der ved flere lejligheder i maj og pri. juni observeret en territoriehævdende fugl i Sandmilen, og 6. juni blev der set to fugle her. Ved flere besøg i juni-juli fandtes dog ingen Markpiber her, så formodentlig er yngleforsøget mislykkedes. Sandmilen har ellers været en sikker ynglelokalitet for 1-2 par. Mere tilfældigt blev en syngende Markpiber observeret på Grenen om morgenen 21. juni, mens der ingen meldinger er om Markpiber i Råbjerg Mile. Planer om en grundig inventering af Markpiber på Anholt i juni-juli måtte desværre aflyses på grund af sygdom, så den eneste melding fra dette, efterhånden vigtigste, yngleområde i Danmark (9-11 par i 2002) blev to rastende fugle ved flyvepladsen 12. maj. Herudover er der oplysninger om en fouragerende fugl ved Storedal på Læsø 28. juli, men dette fund tyder mere på en

Tabel 21. Regional fordeling af ynglepar af Markpiber *Anthus campestris* 1998-2003.
Regional distribution of breeding pairs of Tawny Pipit 1998-2003.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Skagens Odde	8-10	8-10	6-7	7	4	2
Læsø	3-4	3-4	0	0	0	0
Anholt	7-10	7-10	?	4	9-11	?
Total	18-24	18-24	13-14?	11	13-15	11?

omstrefjende fugl end en ynglefugl. De meget få observationer af arten i det hele taget tyder på, at den negative bestandsudvikling er fortsat, og at landsbestanden nu næppe tæller over ti par.

Overvågningen i 1998-2003 bærer præg af en meget svingende indsats, og det er derfor svært at give et præcist og kontinuert billede af bestandsudviklingen (Tabel 21). Men tendensen synes fortsat at være nedadgående, og det må frygtes, at Markpiberen vil forsvinde som dansk ynglefugl inden for de næste ti år. Anholtts lille bestand er dog ikke gået tilbage siden 1998 og kunne eventuelt overleve på noget længere sigt.

Arten registreres lettest ved at eftersøge syngende hanner i egnede ynglehabitater i perioden maj-juli. Men det kan være en tidskrævende opgave at inventere arten tilfredsstillende, da veletablerede ynglepar ofte optræder meget diskret i yngleområdet. Territoriehævdende hanner foretager en iøjnefaldende sangflugt, men sangintensiteten kan periodevis være overraskende lav, og det ser ud til, at det er de uparrede hanner, der synger mest aktivt. Desuden ligger de få tilbageværende ynglelokaliteter i store, isolerede klitområder, som sjældent besøges af ornitologer. Det betyder, at nogle ynglepar let undgår at blive registreret, med mindre der foretages målrettede besøg spredt over ynglesæsonen. Det har ikke været muligt at opfylde dette krav fuldt tilfredsstillende i DATSY-projektet. Alligevel virker det usandsynligt, at et større antal ynglepar skulle være overset.

Markpiberen er i Danmark nøje knyttet til åbne klitområder med lav vegetation og nøgne sandede partier. Sker der en tilgroning, bliver områderne uegnede for arten. De tilbageværende ynglepladser på Skagen Odde og Anholt hører til de mindst påvirkede klitområder i Danmark hvad angår kvælstofnedfald fra luften og dermed gødskning og efterfølgende tilgroning. Artens tilbagegang i Danmark – og i hele Vesteuropa – i 1900-tallets sidste halvdel kan skyldes forringelse af artens foretrukne biotop, tørre og åbne landskaber med sparsom vegetation. Denne naturtype

er blevet voldsomt indskrænket i de vestlige og centrale dele af Europa, og det har begrænset mulighederne for, at en isoleret randpopulation som den danske vil få et tilskud af fugle fra Syd- og Østeuropa. Artens fremtid i Danmark er derfor særdeles usikker.

Øget forstyrrelse fra turister i klitområder er også nævnt som en trussel mod Markpiberen, men da arten er forsvundet fra flere lokaliteter, der ikke har været påvirket af øget færdsel, er dette næppe en væsentlig årsag til tilbagegangen. Arten virker da også tillidsfuld og tolerant over for mennesker som færdes i yngleområderne. Gennem mange år fandtes således flere ynglepar i et klitområde med ret tæt sommerhusbebyggelse ved Gl. Skagen.

Vandstær *Cinclus cinclus*

Af Peter Lange.

Ynglebestanden i 2003 var mindst fem par, fire i Vejle amt og ét i Århus amt. Alle fandtes på lokaliteter, hvor arten også tidligere har ynglet. Mindst tre par fik unger på vingerne, mens resultatet er ukendt for ét par; det sidste par opgav sandsynligvis inden æglægningen. Hertil skal lægges et muligt par, idet en fugl er set i maj på Djursland nær et sted, hvor der i sommeren 2002 blev set en fugl i juli. En lokalitet ved Vejle, hvor der de senere år har ynglet 1-2 par i kasser, er ikke besøgt i 2003.

Ynglebestanden har i DATSY-perioden ligget på et lille, men meget stabilt niveau. De fleste ynglesteder bruges år efter år, et har således været i brug alle seks projektår, et andet i fem år, to i fire år, og to i tre år. I alt er Vandstæren fundet sikkert ynglende på 11 lokaliteter i projektperioden, alle i Jylland (Tabel 22). Da de ynglende Vandstære i Danmark ikke ringmærkes, er det ikke muligt med sikkerhed at afgøre, hvorvidt det er de samme fugle eller deres afkom, der vender tilbage.

Alle ynglesteder er beliggende ved vandløb, der er over tre meter brede og har god forårsvandføring med strækninger med friskstrømmende vand og stenet bund i nærheden af redestedet. Det er i næsten alle tilfælde lokaliteter, hvor

Tabel 22. Amtsvis fordeling af ynglepar af Vandstær *Cinclus cinclus* 1998-2003 (kun verificerede observationer).

Distribution by county of breeding pairs of Dipper 1998-2003 (verified records only).

Amt	Sikre ynglepar	Mulige ynglepar
Nordjylland	0	2
Ringkøbing	2	0
Århus	4	1
Vejle	5	4
Frederiksborg	0	1
Bornholm	0	1
Total	11	9

Vandstæren også forekommer regelmæssigt om vinteren. Redens præcise placering varierer: i tre tilfælde har reden været placeret i en bygning ved vandløbet, i fire tilfælde på en bjælke el.lign. under en bro, og i andre fire i en redekasse under en bro. På én lokalitet har Vandstæren både ynglet på en afsats på en mur og i en opsat redekasse under en bro. Der er således i alle tilfælde tale om menneskeskabte ynglesteder, og formodentlig er det kun på Bornholm, at der findes vandløb af en sådan beskaffenhed, at Vandstæren kan finde naturlige redesteder. Redestederne ligger oftest (8 af de 11 lokaliteter) tæt ved eller umiddelbart over opstemninger, så der er et vandfald i redens umiddelbare nærhed; de resterende tre lokaliteter er alle ved broer, hvor vandløbet er hurtigstrømmende (stryg).

På baggrund af artens krav til redested vurderes det, at registreringen i projektperioden har omfattet mindst 75% af yngleparrene. Den bedste registrering er opnået, hvor det er lykkedes at etablere kontakt til beboere i fuglenes yngleområder. Med en meget begrænset indsats vil være muligt at opretholde dette kontaktnet i de kommende år og derved sikre den gode registrering af arten.

Der er ingen tvivl om, at Vandstæren kan hjælpes ved opsætning af redekasser. I Sydsverige er der opsat mange redekasser, f.eks. i et område i Blekinge, hvor over 90% af Vandstærene efterfølgende blev fundet ynglende i kasserne (Tägtström 2000). I projektperioden er der opsat over 100 redekasser i Danmark.

En trussel mod Vandstærens redesteder kan paradoksalt nok være vandløbsrestaureringer, hvis disse udføres således, at alle bygværker og opstemninger fjernes! Herved fjernes både potentielle redesteder og den opstemning med tilhørende styrt, som Vandstæren helt åbenbart tiltrækkes af! Der bør derfor tages hensyn til Vandstæren, når en vandløbsrestaurering planlægges, så eventuelle "vandfald" bevares og bygninger med hulrum efterlades, og opsatte redekasser, hvis broer eller bygninger restaureres. Moderne betonbroer med helt glatte undersider og vægge er ikke egnede redesteder! Der er kendskab til mindst to tilfælde af vandløbsrestaureringer, hvor man i faunapassagens hellige navn har fjernet broer, bygninger og opstemninger, hvor Vandstæren tidligere har ynglet.

Vandstæren er en fåtallig ynglefugl ved åer i Østjylland. Foto: Poul Reib.

Blåhals *Luscinia svecica cyanecula*

Af redaktionen.

I 2003 er det desværre ikke lykkedes at få et overblik over ynglende Blåhalse i det sydvestlige Jylland, men der er næppe tvivl om, at bestanden er i fortsat fremgang. Blåhalsen genindvandrede til Danmark i 1992 og har i slutningen af 1990'erne etableret sig med en fast ynglebestand, der nu formodentlig tæller 50 par eller mere. Kerneområdet er omkring Tøndermarsken, men arten yngler desuden fast ved Varde Å og i bunden af Ho Bugt.

Blåhalsen yngler i tilknytning til fugtige områder som grøfter, kanaler, søer og åbredder, gerne med tagrør og spredte pilebuske, og fouragerer bl.a. på omliggende dyrkede marker. Da sådanne biotoper findes i rigt mål i hele marsken og et stykke ind i landet, er Blåhalsen utvivlsomt overset i ikke ubetydeligt omfang, bl.a. er det påfaldende, at den ikke er fundet ynglende mellem de to nævnte områder. Bestandsfremgangen er sket parallelt med en tilsvarende fremgang syd for Danmark; f.eks. er bestanden i Holland tidoblet siden midten af 1970'erne til nu cirka 10000 ynglepar (Meijer 2002). I Slesvig-Holsten voksede bestanden fra 0-5 par omkring 1990 til 300-500 par i 2001 (Bruns & Berndt 2002). Årsagen til den markante fremgang er stort set ukendt.

Blåhalsen har etableret en fast bestand i det sydvestlige Jylland. Foto: Poul Reib.

Der findes næppe nogen trusler mod Blåhalsen i Danmark, og der er således heller ingen særlige tiltag, der kan anbefales for at sikre arten som dansk ynglefugl. Det vil være interessant at følge den videre ekspansion i Danmark, og det vil derfor være ønskeligt, at der i de kommende år bliver foretaget målrettede eftersøgninger på relevante steder mod nord i hvert fald til Ringkøbing Fjord.

Sortstrubet Bynkefugl *Saxicola torquata*

Af Jesper Tofft.

I 2003 er der indsamlet oplysninger om 28-30 ynglepar af Sortstrubet Bynkefugl, hvorved bestanden efter en lettere negativ udvikling i 2001-2002 er tilbage på niveauet fra 2000. Ved ynglepar forstås her par, syngende hanner, eller territoriehævdende, varslende eller ungeførende fugle set efter 10. april på typiske biotoper som heder og hedemoser. Bestandsopgørelsen er primært baseret på feltarbejde i Sønderjylland og oplysninger indhentet via Internettet, især DOF-basen. Ses bort fra den efterhånden faste ynglelokalitet i Nordsjælland, Melby Overdrev ved Frederiksværk (ét par), er samtlige fund fra heder og hedemoser i Jylland: Nordjyllands amt 6 par (2 i Himmerland og 4 ved vestkysten af Vendsyssel), Viborg amt 6 par (alle ved kystnære lokaliteter, 4 i Thy og 2 i Hanherred), Ringkøbing amt 2 par (begge Holmsland Klit), Ribe amt 3-5 par (2-3 ved kysten), og Sønderjyllands amt 10 par (alle i indlandet). Der var således ingen fund i Århus og Vejle amter, der husede mindst ét par hver i 2002. Der kunne noteres en fremgang nord for Limfjorden med i alt ti rapporterede ynglepar, hvilket atter bekræfter, at arten har bidt sig fast som ynglefugl i landets nordligste kystregioner. Derimod ser det ud til, at den forholdsvis lave bestand i Ribe og Ringkøbing amter er reel. De ti par fra Sønderjyllands amt er en fordobling i forhold til 2002, men det hænger sammen med, at alle hederne ved Hønning og omkring Stensbæk Plantage blev gennemgået i maj-juni, hvilket ikke var tilfældet i 2002.

Den Sortstrubede Bynkefugl har længe været en uregelmæssig ynglefugl i Danmark og begyndte at yngle fast i Jylland i 1992. Siden er bestanden steget, fra 10-11 par i et af årene i atlasperioden 1993-96 og en vurderet landsbestand på mindst 20 par i DATSY-projektets første år, 1998 (13-16 par registreret). I 1999 var der 24-25 kendte par, inkl. de første ynglefund nord for Limfjorden i Hanherred og Vendsyssel. I 2000 rapporteredes 30 par, heraf fire nord for Limfjorden, og landsbestanden blev anslået til ca 40 par. Der var nu tale om et sam-

menhængende udbredelsesområde fra grænsen mod nord til omkring Ringkøbing. I 2001 blev der registreret 24 par, heraf ikke mindre end ni nord for Limfjorden. I 2002 kunne man konstatere en yderligere tilbagegang til kun 18 kendte par, og på en række tidligere benyttede lokaliteter blev arten eftersøgt forgæves. Tilbagegangen blev dog ikke bemærket i Slesvig-Holsten, som har haft en konstant stigende bestand (G. Pfeifer, pers. medd.). I 2003 var bestanden så som nævnt tilbage på det tidligere niveau med 28-30 kendte par. Det vurderes dog, at der er en del oversete par, bl.a. på de midt- og vestjyske heder, hvoraf en del er lukket for offentlig færdsel, og den reelle danske bestand efter 2000 er skønnet til 40-50 par i de bedste år.

Det kan konkluderes, at den Sortstrubede Bynkefugl nu er en fåtallig, men veletableret ynglefugl i hedemose, heder og klitheder i de midt-vestlige dele af Jylland (Fig. 10). Landets bedste lokalitet er Frøslev-Jardelund Mose ved den danske-tyske grænse, hvor der årligt findes 3-5 par på den danske side af mosen samt 1-3 par på den tyske side. Den sønderjyske bestand er ikke steget mærkbart siden 1999.

De danske ynglefugle menes at tilhøre den centraleuropæiske underart *rubicola*, som er trækfugl. De fugle, der årligt overvintrer langs den jyske vestkyst, tilhører formodentlig den britiske *hibernans*, som også forekommer i Norge. De danske ynglefugle overvintrer formodentlig i Sydeuropa. De første ankommer midt i marts og resten i løbet af de følgende uger, og fugle set på typiske biotoper efter 10. april regnes for ynglefugle. Den Sortstrubede Bynkefugl ankommer således godt en måned før Bynkefuglen.

Ynglepladserne er stort set altid at finde på næringsfattig, ikke for våd, bund. Biotopen er oftest åben hede, klithede eller hedemose med spredte småbuske. Hvor der afgræsses, f.eks. i forbindelse med naturpleje, er yngleterritoriet ofte placeret i skellet mellem ugræssede og græssede arealer. I Sønderjylland er stort set alle ynglefund fra heder og hedemose i indlandet, mens klitheden er den foretrukne biotop i Vest- og Nordjylland. Der foreligger kun få ynglefund fra de store midt- og vestjyske indlandsheder. En stor rydning i en granskov er også en mulig ynglebiotop, som det er kendt fra Sønderjylland. Det første kuld unger flyver normalt fra reden sidst i maj eller først i juni, det andet kuld i sidste halvdel af juli; to kuld er således helt normalt. Der er et enkelt eksempel på et tredje kuld, idet et sønderjysk par i 1999 varslede for nyudfløjne unger så sent som 3. september, muligvis inspireret

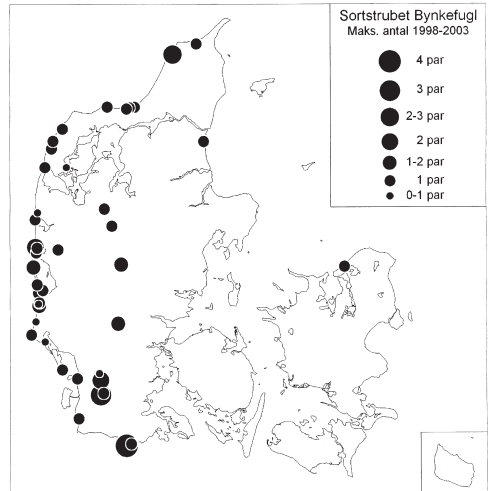

Fig. 10. Ynglelokaliteter for Sortstrubede Bynkefugl 1998-2003.

Breeding of sites for Stonechat 1998-2003.

af den meget varme sensommer dette år. Antallet af udflyjende unger pr kuld ligger generelt på 3-5. I løbet af august forsvinder både voksne og unger fra yngleområderne.

For at registrere ynglefuglene bør alle åbne hedestrækninger, hedemose og klitheder gennemses systematisk. Dette bør især finde sted i de perioder af ynglecyklussen, hvor fuglene er mest synlige: efter ankomsten ca medio april, og når der er nyudfløjne unger og varslende voksne fugle som angivet ovenfor.

Savisanger *Locustella luscinioides*

Af Martin Iversen.

I 2003 er der registreret 20 forskellige individer på 13 lokaliteter. I samtlige tilfælde har det drejet sig om syngende hanner, og der er således ikke fundet endegyldige ynglebeviser; men da kernelokaliteter som Magisterkogen og Selbjerg Vejle har huset stationære, syngende hanner fra sæsonens start, har arten antagelig ynglet på disse lokaliteter. Mod sædvane er der ikke hørt Savisanger ved Maribosøerne, mens der ved Gammel Havdrup Mose syd for København er konstateret to stationære fugle i perioden medio maj til medio juli. Det første individ ankom til Selbjerg Vejle allerede 21. april; fem fugle ankom i dagene 8-10. maj (fire i Magisterkogen og én i Gammel Havdrup Mose). Alle disse var stationære i mindst to måneder. Medio maj dukkede yderligere tre fugle op, hvoraf to var

Tabel 23. Forekomst af syngende hanner af Savisanger *Locustella luscinioides* 1998-2003. Tal i **fed** skrift angiver stationær forekomst (>30 dage).*Occurrence of singing males of Savi's Warbler 1998-2003. Numbers in bold indicate stationary birds (>30 days).*

Amt	Lokalitet	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Viborg	Selbjerg Vejle	1	7		2+1	3	2+1
Ringkøbing			1			3	
Århus						1	
Vejle		1			1		
Ribe			1			2	
Sønderjylland	Magisterkogen	2	3	3	2+1	5	4
Sønderjylland	Andre lokaliteter	1	3			3	1
Fyn			1				4
Vestsjælland		1					
Hovedstadsområdet		2			2	1	2+4
Storstrøm	Maribosøerne		2		1+1	2	
Storstrøm	Andre lokaliteter	1		1			2
Ukendt			10	19			
Total		9	28	23	11	20	20

stationære. I slutningen af maj registreredes tre individer kortvarigt, og sidst i juni blev yderligere fire fugle registreret, alle kun for en kort periode. Endelig dukkede et nyt kontingent på fire fugle op med.-ult. juli. I alt har 8 af de 20 individer opholdt sig på lokaliteten i 30 dage eller mere. Der er en klar overvægt af Savisanger på sydlige og østlige lokaliteter, idet 17 af fuglene er registreret syd for en linje Esbjerg-København. I Sønderjylland har der været fem fugle, på Fyn fire, mens Sjælland og Lolland-Falster tegner sig for tilsammen otte. Eneste nordlige lokalitet er Vejlerne, som kunne mønstre tre individer.

Selbjerg Vejle, Magisterkogen og Røgbølle Sø (en af Maribosøerne) har stort set hvert år stationære fugle og udgør de eneste egentlige ynglelokaliteter (Tabel 23), idet syngende hanner, der ankommer til lokaliteten mellem ult. april og ult. maj, og som er fast territoriehævdende i mere end 30 dage, formodes at være ynglefugle. Der er dog ikke gjort sikre ynglefund i DATSY-perioden. Ud over 5-10 individer på de faste lokaliteter registreres årligt 5-20 syngende hanner, som kun optræder én-få dage på lokaliteten. Ankomst-tidspunktet for disse fugle strækker sig over hele perioden maj-juli. Det er i overvejende grad de sydlige og østlige lokaliteter, der besøges, og der er sandsynligvis tale om forlænget træk af ikke-udparrede hanner fra artens hovedudbredelses-område. Tit vil perioder præget af højtryksvejr med lune, kontinentale, sydøstlige vinde resultere i et øget influx af Savisanger.

Danmark udgør et randområde for arten. Den har de seneste 30-40 år været under indvandring, uden at den har kunnet etablere nogen større fast bestand.

Drosselrørsanger *Acrocephalus arundinaceus*

Af redaktionen.

I 2003 blev der observeret 12-14 syngende hanner på 12 lokaliteter. Flere var stationære i længere perioder, men på ingen af lokaliteterne blev der registreret sikre ynglefund. I Storstrøms amt blev 3-5 stationære hanner set i maj/juni ved Nakskov Indrefjord, Røgbølle Sø og Hårbølle (Møn). Ved Gundsømagle Sø på Sjælland blev en syngende han observeret dagligt i perioden 21. maj – 12. juni, og en anden sås dagligt ved Strødam nær Hillerød 17. maj – 9. juni. Ved Brændegård Sø på Fyn, Brabrand Sø ved Århus og Lakolk Sø på Rømø blev der observeret stationære hanner i slutningen af maj og starten af juni. Fra Vejlerne er der ingen observationer, mens der fra Bornholm blot er enkelte observationer af syngende hanner ved Bastemose og Olsker. Årets resultat anslås til 5 sandsynlige og 4 mulige ynglepar.

I perioden 1998-2003 er lokaliteten ved Røgbølle Sø på Lolland den eneste, hvor der årligt er observeret mulige eller sikre ynglepar af Drosselrørsanger. Generelt har såvel antallet af syngende hanner som antallet af mulige ynglelokaliteter været meget varierende. Antallet af sandsynlige og

mulige ynglepar har således svinget mellem 5 og 14. I praksis er det vanskeligt at afgøre, om stationære fugle et givet sted yngler eller ej, men det er sandsynligt, at Drosselrørsangeren yngler årligt i Danmark med ganske få par, og dens situation er i disse år meget lig to andre sydøstlige arters, Gulirisk og Pirol. Arten har været i jævn tilbagegang siden den første atlasundersøgelse i 1971-74, hvor i alt 57 ynglefund blev registreret (inkl. sandsynlige og mulige). Drosselrørsangeren indgår ikke i DATSY-projektets fase 2.

Høgesanger *Sylvia nisoria*

Af Per Schiermacker-Hansen.

Heller ikke i 2003 ynglede Høgesanger i Danmark. De seneste ynglefund daterer sig tilbage til 1998 og 1996, og meget tyder derfor på, at arten er helt forsvundet som dansk ynglefugl efter en vedvarende tilbagegang siden 1930'erne. Der er dog selv i de seneste år, også i 2003, set enlige syngende hanner på flere af de traditionelle ynglepladser i Storstrøms Amt, så håbet om fremtidige yngleforekomster er ikke helt opgivet. I 2003 blev der dog kun gjort én dansk forårsobservation: en enlig 2K ♂ 29. maj på Østmøn, der sang ivrigt det meste af dagen. Den blev grundigt, men forgæves eftersøgt her de følgende dage. I august-september blev der sædvanen tro set et antal rastende fugle, formodentlig på omvendt træk eller spredning fra ynglepladser øst eller sydøst for os.

Høgesangeren har lige siden 1970'erne, hvor bestanden blev anslået til 10-30 par (Dybbro 1976), og 1980'erne (ca 10 par, Schiermacker-Hansen 1984) været nede på så lavt et antal, at selv små udsving i livsbetingelserne har haft store konsekvenser for bestanden. Vejrforholdene omkring fuglenes ankomsttidspunkt indvirker givetvis på, hvor mange fugle der når frem til landet. I begyndelsen af 1990'erne var der kun 5-6 par tilbage, fordelt på Sydsjælland, Lolland, Falster og Møn, og samtlige forekomster i yngletiden 1998-2003 har været koncentreret til Østmøn, stort set til kun én lokalitet, og der er som sagt kun ét sikkert ynglefund i perioden. Dette det sidste ynglefund i landet forløb som følger. Hannen ankom 29. maj 1998, fra 1-27. juni sås et par, og fodring af unger sås 20. og 24. juni. Foruden yngleparret sås en syngende fugl så tidligt som 9. maj på stedet, men den forsvandt igen. Også 1. juni optrådte en enlig fugl sammen med yngleparret, og på en anden traditionel østmønsk ynglelokalitet sås en enlig fugl 20. juni. Ingen af de enlige fugle sås mere end en enkelt dag trods grundig eftersøgning.

I 1999 var der kun to forårsagttagelser i landet,

begge på ynglelokaliteten fra 1998: 21. maj sang en 2K ♂ ivrigt, og 31. maj blev en hørt. I 2000 var der én yngletidsforekomst, en syngende 2K på en tidligere østmønsk ynglelokalitet 31. maj. I 2001 blev ingen yngletidsforekomster registreret, men i 2002 sås 8. juni en syngende 3K+ og desuden en 2K på ynglelokaliteten fra 1998, og 1-2 fugle sås også 9-10. juni, men ikke senere. Med kun én sikker dansk yngleforekomst i perioden 1998-2003 er der altså ikke meget håb om en mere stabil ynglebestand i landet.

Høgesangeren var i Danmark knyttet til kystnære, varme, sydvendte læsteder med overdrevskaraktter, bevokset med buskadser af rose, tjørn, slåen eller brombær, og gerne med større løvtræer i nærheden, der i den korte sangperiode kan bruges som sangpost. Det er svært at se konkrete grunde til Høgesangerens tilbagegang. Ganske vist er overdrevslignende områder ikke en almindelig biotype i Danmark, og mange steder er der sket ændringer i form af tilgroning, ophør af kreaturafgræsning, eller opdyrkning; men der er fortsat adskillige gode områder, der ikke har ændret sig væsentligt de seneste 15-20 år. De østmønske lokaliteter ligger der stadig og må kunne friste enhver strejfende Høgesanger, og det samme gælder mange lokaliteter på Lolland, Falster og Sydsjælland. Menneskers færden synes heller ikke at genere arten, som udmærket kan yngle tæt på beboelser. Betingelsen er, at biotopen er til stede. Høgesangeren skal nok finde rundt i krattet, uden at folk lægger mærke til det.

Den egentlige årsag til tilbagegangen skal nok søges i klimaændringer, der især rammer randbestande og i Danmark især kontinentale arter, der kræver varme og tørre somre. Selv ændringer, som for os er umærkelige, kan have stor effekt på fugle, der i forvejen lever på grænsen af, hvad de kan klare.

Rødtoppet Fuglekonge *Regulus ignicapillus*

Af Jesper Tofft.

På europæisk plan er den Rødtoppede Fuglekonge en sydlig art. Fra det nordlige Tyskland strækker der sig en gren af udbredelsesområdet op i det sydlige Jylland, således at Sønderjylland må betegnes som artens hovedområde i Danmark. Desuden viser rapporterede observationer fra projektperioden, at den optræder mere eller mindre regelmæssigt som ynglefugl i skove på det sydlige Falster, på det sydøstlige Sjælland, på Møn og på Bornholm. Derimod er der meget få meldinger fra Fyn. Iagttagelser uden for disse områder må

betegnes som tilfældige, selvom der udmærket kan være reelle yngleforekomster nordligere i landet.

På grund af artens skjulte færden højt til vejs i trækroneerne, bemærkes den især på sin sang, og hvis den ikke synger, blive den normalt ikke opdaget. Det foreliggende materiale er derfor meget ufuldstændigt, og det er ikke muligt at følge bestandsstørrelsen fra år til år. Men set over en år-række foreligger der så mange iagttagelser fra Sønderjylland, at det må vurderes, at arten her findes med mindst et par i stort set alle lidt større skove med et vist indslag af både løv og nål. En ret grundig undersøgelse af den 400 ha store Lindet Skov i ynglesæsonen 1999 – før orkanen – gav således hele syv syngende hanner. Det betyder, at man må regne med en sønderjysk bestand på mindst 30-50 par årligt. Dertil kommer måske 10-15 par i landets sydøstlige hjørne, og i betragtning af de vanskelige registreringsforhold og det faktum, at langtfra alle potentielle lokaliteter undersøges årligt, er landets bestand snarere på mindst 50-70 par og territoriehævdende hanner. Bestanden er således vurderet højere end i atlasperioden 1993-96 (Grell 1998). Eftersom trækket begynder i marts og fortsætter i april, bør man kunne regne syngende hanner efter 1. maj på typiske lokaliteter i de sydlige dele af landet som ynglefugle og ikke som rastende trækfugle. Der er ikke tilgået projektet oplysninger om artens ynglebiologi, som giver anledning til at ændre ved tidligere angivelser, idet observationerne bekræfter den Rødtoppedede Fuglekonge som blandskovens fugl

Fyrremejse *Parus montanus*

Af Jesper Tofft.

Fyrremejsen er en af de spredt forekommende arter, hvis bestandsforhold det har været vanskelig at få overblik over i DATSY-projektet. Fra intet af årene foreligger et materiale, som gør en bestand-søgørelse mulig. Men de rapporterede iagttagelser i projektperioden 1998-2003 viser en stadig udvidelse af udbredelsesområdet mod nord i Jylland, mens den endnu ikke er indvandret til øerne.

Arten har stadig sin største tæthed i Sønderjylland, hvor langt de fleste par findes på den magre jord vest for israndslinjen. Her træffes den regelmæssigt på mindst 30 lokaliteter med en samlet, anslået bestand på 200-300 par. Der er ikke noget, der tyder på, at Fyrremejsen er blevet mere talrig eller udbredt i Sønderjylland i projektperioden, så det antages, at området er mættet. Frem til 2000 havde Fyrremejsen spredt sig til en række lokaliteter i Ribe amt og den sydlige del af Vejle amt (Vedel 2001). Siden er den truffet også i den nordlige del af Vejle amt og i Ringkøbing amt, så man med udgangen af 2003 kan konkludere, at arten er udbredt i Sønderjyllands amt og pletvist forekommende i det øvrige Jylland op til ca linjen Horsens-Holstebro. Der foreligger ikke mange ynglefund fra de nye områder i f.eks. Vestjylland, men da Fyrremejsen er en stand- og strejffugl, må man gå ud fra, at der er tale om lokale bestande med en god spredningsevne. Redefund gøres vanskeligt i de ofte utilgængelige, tætte krat på ynglepladserne; nemmere er det at støde på

Fyrremejsen yngler i tilgroede moser. Den største bestandstæthed findes i Sønderjylland. Foto: Tage Stampe.

udfløjne kuld fra primo til medio juni.

lagttagelserne i projektperioden har bekræftet, at Fyrremejsen især opsøger tilgroede moser med birk og pil på mager tørvebund samt pilekrat i de vestgående ådale, undertiden dog også pilekrat i mere næringsrige egne. Desuden træffes den i egekrat og plantager på tør sandet bund med et vist indslag af løvtræer, f.eks. i skovbryn af eg og bævreasp. En analyse fra et område ved Lindet Skov (Toftlund), hvor både Sumpmejsen og Fyrremejsen forekommer, viste at Sumpmejsen udelukkende fandtes i løvhøjskoven og Fyrremejsen i mose- og kratbevoksninger på mere eller mindre fugtig bund (Tofft 1999).

Pirol *Oriolus oriolus*

Af Gert Fahlberg.

Bestanden i 2003 er vurderet til 4-11 par (to sikre, to sandsynlige og 6-7 mulige), dvs. en lille fremgang i forhold til året før, og med hovedvægten på Fyn og Langeland. Grundige registreringer viste, at arten er meget fåtallig på Lolland-Falster og Møn, og helt mangler på Als og Sundeved. Den voldsomme tilbagegang er således reel, og den anslåede ynglebestand ligger nok ikke langt fra det reelle tal. Bestandsudviklingen i DATSY-perioden har været som følger: 1998) Utilstrækkelige oplysninger. 1999) 13-19 par med kerneområde på Lolland-Falster samt 1-3 par på Fyn og enkelte på Sjælland og Møn samt i Sønderjyllands og Århus amter. 2000) 17-20 par med hovedvægt i den sydøstlige del af landet. 2001) 3-8 par med hovedvægten i Storstrøms og Vestsjællands amter, men med mulighed for oversete par i flere syddanske kystskove. 2002) 2-9 par med hovedvægt i Fyns amt, dog med usikkerhed omkring kystskove på Langeland og i Storstrøms amt. Traditionelle ynglelokaliteter på Als og Sundeved blev grundigere undersøgt, men var forladt.

Pirolen indvandrede i 1850erne til Sønderjylland og i 1870erne til Lolland-Falster. Fra disse områder spredte arten sig først til Fyn, Langeland og Sydsjælland, herefter til resten af Øerne og Sydøstjylland. Under atlasprojekterne 1971-74 og 1993-96 blev bestanden opgjort til hhv. 200-400 og 75-100 par. I Slesvig-Holsten er set en lignende udvikling, idet arten har en stabil bestand sydøst for Kiel, mens den nærmere den danske grænse er i tilbagegang og nu mange steder forsvundet.

Meget tyder på, at tilbagegangen er klimatisk betinget, ligesom f.eks. for Høgesangerens vedkommende. Danmark ligger i udkanten af udbredelsesområdet, og selv små variationer i klimaet kan forårsage ændringer. Tilbagegangen i den

nordlige del af Slesvig-Holsten bekræfter dette. Der er ikke noget, der tyder på, at driften af de danske kystskove har skabt dårligere vilkår for arten – en analyse af tidligere yngleskove på Als og Sundeved viser ingen væsentlige ændringer af forholdene her. Landets sydlige kystskove er ikke velbesøgte i yngletiden i højsommeren, så ynglebestanden kan være undervurderet, men næppe i afgørende grad – alt tyder på, at Pirolen fra at være en udbredt ynglefugl i de østdanske skove lidt upåagtet er ved at forsvinde som regelmæssig dansk ynglefugl.

Stor Tornskade *Lanius excubitor*

Af Niels Peter Brøgger.

År 2003 blev på alle måder et rekordår for Stor Tornskade. Der blev fundet 13 sikre ynglepar, mod 2-6 i hvert af de foregående fem år. Desuden var der 16-17 sandsynlige og mulige par. Der blev også set flere unger, 26, mod 7-13 i de foregående år. Antallet af lokaliteter med ynglepar var ca 13, og landsbestanden er anslået til ca 30 par (25-35). Over 90% af yngleparrene findes i Ringkøbing og Ribe amter. Derudover er der formentlig hvert år nogle få par i Viborg, Århus og Vejle amt, mens arten ikke findes på Øerne og kun med års mellemrum yngler i Nordjyllands og Sønderjyllands amter.

En af årsagerne til det gode resultat i 2003 var, at der så vidt vides for første gang blev foretaget en grundig undersøgelse i hele Ribe amt (P. Olsen, pers. medd.). Ved talrige besøg på især Oksbøl skyde- og øvelsesterræn blev der fundet hele syv par; hvoraf fem blev set med tilsammen 14 udflyjende unger. Tidligere har der blot af og til været indberetninger om 1-2 par i amtet, og i vurderingen af landsbestanden de senere år er det skønnet, at amtet kunne rumme 2-4 par.

Fem andre lokaliteter havde også to eller flere par. Tre af dem er militære øvelsesområder ligesom Oksbøl, nemlig Karup, Holstebro og Borris, og disse fire militære områder rummer mere end halvdelen af landsbestanden. Herudover er der 7-9 lokaliteter med hver et enkelt par. Det har ikke tidligere været kendt, at der yngede så mange par på de militære øvelsesområder, men der er ingen grund til at tro, at forekomsten her er af ny dato.

Indberetningerne gennem i perioden 1998-2003 har været næsten konstant stigende hvad angår både ynglefund, antal udflyjende unger og antal lokaliteter, og også fremgangen før 2003 er formentlig udtryk for en bedre dækning snarere end en reel stigning i bestanden. Sidst i 1980erne blev

denne vurderet til kun 10-20 par (Olsen 1992), mens den i 1990'erne formodedes at ligge stabilt på 18-27 par (Grell 1998). I 1997 blev det for første gang kendt, at der yngede Stor Tornskade på Karup øvelsesterræn, idet der i forbindelse med udarbejdelse af en plejeplan for området blev optalt 3-4 par. Hvert år siden har artskoordinatoren fået tilladelse til at besøge det i øvrigt lukkede område 1-3 gange for at optælle bestanden, som ligger på 1-3 par årligt. I 2000 registrerede Skov- og Naturstyrelsen – ligeledes under udarbejdelse af en plejeplan – Stor Tornskade på Holstebro øvelsesterræn, som også i de efterfølgende år har huset nogle par.

De nærmeste nordtyske ynglepladser ligger 400 km syd for det danske kerneområde i grænseområdet til Mecklenburg, hvor bestanden har været i nogen tilbagegang de senere år (J. Tofft, pers. medd.). Den jyske bestand forekommer således at være isoleret både fra de tyske bestande i syd og de skandinaviske i nord. Bestandene i det øvrige Europa har ligeledes været præget af tilbagegang i

perioden 1970-1990, primært som følge af biotopforandringer.

Stor Tornskade lever på åbne, øde heder og overdrev, gerne med læbælter og enkeltstående træer eller trægrupper. Sådanne områder findes især på militære øvelsesområder, som formodes at være relativt godt beskyttede gennem de plejeplaner, der i disse år er under udarbejdelse. I forbindelse med de årlige registreringer har det vist sig, at ynglestedet næsten altid befinder sig i en afstand af 50-150 meter fra vand, som kan være en sø, en bæk eller blot fugtig bund med kæruld. Dette er bekræftet af de aktuelle optællinger i Ribe amt (P. Olsen, pers. medd.). I de øde hedeområder, der kun sjældent besøges af ornitologer i maj og juni, lever Stor Tornskade et ret stille liv, og uden en målrettet eftersøgning opdages parrerne ofte ikke. Alligevel vurderes det, at næsten alle lokaliteter med ynglende Stor Tornskade efterhånden er kendt, idet det gennem årene er lykkedes at få en række personer til at besøge de mulige yngleområder, hvis antal jo er ret overskueligt.

Stor Tornskade yngler med cirka 30 par på øde, tørre heder og overdrev i Jylland. Foto: Ulrik Bruun.

Nøddekrige *Nucifraga caryocatactes*

Af Ole Jensen.

Der er ikke i 2003 registreret ynglende Nøddekriger i Danmark, men der kan stadig gemme sig enkelte par i bl.a. Silkeborg-skovene. De meget få observationer i foråret gør dog, at arten må anses som forsvundet fra Danmark. Som sædvanligt var der flere observationer i efteråret, men langt fra noget der mindede om en invasion. Efter invasionerne tidligt i 1990'erne er antallet af ynglepar konstant faldet, og heller ikke en mindre invasion i de østlige egne i 1999 formåede at vende billedet. De tidligere ynglepladser har fortrinsvis ligget omkring Silkeborg og Ry samt på Sydøstmøn og Bornholm, mens andre områder kun har været sporadisk besat. Alt tyder på, at Nøddekrigen kun er i stand til at opretholde en lille bestand i en begrænset periode efter en større invasion. Det bliver spændende at se, om den næste store invasion giver os en ny ynglebestand, og hvor længe den vil overleve.

Gulirisk *Serinus serinus*

Af Lars Munk.

I projektperioden er der kun gjort sikre ynglefund på Syd- og Østsjælland samt Lolland-Falster, i overensstemmelse med at Danmark udgør nordvestgrænsen for udbredelsen. Artens omkringfarende levevis – også på ynglepladsen – og dens valg af levested i spredt beplantning med nåletræer ved kystnær bebyggelse gør det ikke muligt at sætte tal på den reelle ynglebestand; manglende afrapportering kan evt. være et yderligere problem. Ynglesæsonen 2003 vurderes dog som den hidtil bedste i DATSY-perioden, otte sikre eller sandsynlige ynglepar med tilsammen 5-13 udfløjne unger. På Præstø Fed sås flere par med unger, i Marielyst på Falster ét par med unger plus mindst én syngende han, og på Sydlangeland et sandsynligvis ungeførende par. Området omkring Nykøbing F har siden 2000 haft 1-3 par, i 2003 således et stedfast par i Sundby, hvor der i 2002 sås 3-4 unger. Den centraleuropæiske bestand når kun akkurat over Østersøen med en lille randpopulation i Storstrøms amt.

Nøddekrige yngler fåtalligt i Danmark i de første år efter invasioner. Foto: Vibeke Tofte.

Summary

Rare and threatened breeding birds in Denmark, status 1998-2003

An overview is given of the occurrence and population trends of 57 threatened or rare Danish breeding bird species, summarizing the experience and results obtained by the working group on threatened and rare breeding birds since it was founded in 1998. The group was formed by the Danish Ornithological Society - BirdLife Denmark (Dansk Ornitologisk Forening (DOF)) to implement a monitoring project covering these species. The project is organised as a network of co-ordinators, each of which collects breeding records and other data of one or a few species. After the breeding season the data are sent to a central coordinator, who prepares a final report. Formerly published annual reports are listed in an appendix to this paper.

It is the intention of the project organisers that the data and acquired knowledge of the project should be used to produce management plans for the most critically endangered species. So far management plans for White Stork (Grell 2000a), Golden Plover (Heldbjerg & Grell 2001), Crested Lark (Grell et al. 2002) and Red Kite (Grell 2003) have been produced, along with a special management plan for improved protection of Dunlin, Ruff and Black-tailed Godwitt (Thorup 2004).

The main content of the present report is the species accounts where the breeding status 1998-2003 is summarised along with the present knowledge of protection and threat status. With a few exceptions, the contributions are written by the coordinators for the species in question. In the course of the survey period we witnessed significant changes in the Danish avifauna. Some species declined steeply or even vanished completely, others recolonized Denmark or experienced a population increase.

Two species, Black Grouse and Barred Warbler, have now disappeared from the Danish fauna, and White Stork, Golden Plover, Gull-billed Tern and Crested Lark are on the verge of doing the same. Little Owl, Tawny Pipit and Golden Oriole may shortly join the same category, since they have declined steadily for a long time and now have critically small populations. The Short-eared Owl, always a marginal species in Denmark, has been fluctuating at a very low level.

With the exception of the Golden Oriole, these extinct or critically endangered species depend on different types of open habitats, such as meadows, dry grasslands, heaths or dunes, and the main reason why they are unable to maintain their populations at present is a general impoverishment of their habitat. Extensive utilization of meadows and dry grassland, e.g. as grazing areas, is no longer an integral part of land use and management in Denmark, and such habitats are prone to be overgrown by shrub and trees. The situation is aggravated by the increasing deposit of airborne nitrogen, not least stemming from the exceedingly high stock of pigs for pork production these years. The persistence of the remaining open

grassland habitats requires that farmers, through special subsidies, are encouraged to maintain extensive farming practices including grazing and hay harvest.

Very few pairs of Osprey, Hen Harrier and Fulmar bred during the study period. Denmark should also be within the natural range of the Black Stork, yet the species has not been found breeding during the survey period. Around 1850 at least 150 breeding sites were known. It appears that the population pressure from neighbouring populations is too low to support an immigration to and re-settlement of the species in Denmark.

A number of rare breeding birds, including species which have recently colonized or recolonized Denmark, have increased in numbers and/or spread to new parts of the country. This applies to Goldeneye, White-tailed Eagle, Crane, Barn Owl, Mediterranean Gull, Southern Bluethroat, Stonechat and Willow Tit. For Corncrake and Quail the situation is peculiar. Both species occurred very sparsely until about 1997, but have since exhibited a remarkable increase. Due to a considerable effort during the survey period, the last few years have produced record-breaking counts of up to 600 singing Quails per season, and over 500 singing Corncrakes. The suddenness and extent of the change is strikingly illustrated by the fact that the Corncrake was declared extinct in Denmark in the national red data book of threatened bird species (Stoltze & Pihl 1998). Unfortunately, it is not possible to establish to which extent these species actually breed in the country.

Examples of previously extinct species that returned during the survey period are Spoonbill and Peregrine Falcon. The former last bred in 1969 but is now established in two colonies in Jutland, and the Peregrine Falcon has re-occupied its former site on Møns Klint at the Baltic coastline where it last bred in 1972. On the verge to return is the Red-crested Pochard which has not bred regularly since 1972, but seems to be in the process of reestablishing itself on Langeland and Lolland in southern Denmark.

Regular occurrences of Bee-eater (5-7 pairs since 1998) and Golden Eagle (one pair since 1999, two since 2003) represent unexpected additions to the Danish bird fauna. In addition, one pair of Whooper Swans bred in northern Jutland in 2002-2003. The forthcoming years will show whether these new breeders will establish thriving populations in this country. Slavonian Grebe, Widgeon, Little Gull, Tengmalm's Owl, Greenish Warbler and Nutcracker have not had regular breeding populations in the survey period. These are northern and eastern species that will only occasionally breed in Denmark.

Generally our knowledge of the specific habitat requirements of the threatened breeding species is insufficient, and well-planned studies of such matters are necessary for establishing the foundations on which rational management policies can be built. For one species, the Red Kite, much-needed information will be gained during the coming years through a 2-year M.Sc. project initiated in 2004 at the Zoological Museum of

Copenhagen. The same species is going to profit from the steps taken by the National Forest and Nature Agency under the Ministry of the Environment to work out a national action plan, based on a proposed management plan for Red Kite mentioned above.

Referencer

- Anon. 2000a: European bird populations: Estimates and trends. – BirdLife Conservation Series No. 10, BirdLife International & European Bird Census Council.
- Anon. 2000b: Handlingsplan for bevarelse af den truede fugleart engsnarre *Crex crex*. – Skov- og Naturstyrelsen.
- Anon. 2002: Jagd und Artenschutz. Jahresbericht 2002. – Ministerium für Umwelt, Natur und Forschung des Landes Schleswig-Holsteins.
- Anon. 2003: Eulenkreis 2003. – Landesverband Eulenschutz in Schleswig-Holstein e.V.
- Anon. 2004: Jagd und Artenschutz. – Jahresbericht 2003, Ministerium für Umwelt, Natur und Forschung des Landes Schleswig-Holsteins: 54-55.
- Bakken, K. & M. Nielsen 1999: Fuglelokaliteter i Ribe Amt. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Bentz, P.-G. & A. Wirdheim 1993: Fågelåret. – Vår Fågelvård, suppl. 19.
- Berndt, R.K., Koop, B. & B. Struwe-Juhl 2002: Vogelwelt Schleswig-Holsteins Bd 5, Brutvogelatlas. – Wachholz Verlag.
- Bomholt, P. 1997: Bestanden af Rød Glente *Milvus milvus* i et censusområde i det sydøstlige Jylland, 1980-1995. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 91: 53-58.
- Bruns, H.A. & R.K. Berndt 2002: Aktuelle Verbreitung, Bestandsentwicklung und Habitatwahl des Weisssternigen Blaukelchens (*Luscinia svecica cyaneola*). – Corax 19: 93-104.
- Christensen, K. & E. Søby (red.) 2000: Fugle i Danmark 1998. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 94: 101-144.
- Dybbro, T. 1970: Hvidbrystet Præstekrave (*Charadrius alexandrinus*) som ynglefugl i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 64: 205-222.
- Dybbro, T. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Fahlberg, G. 2001: Stor Skallesluger som ynglefugl i Sønderjylland. – Panurus 35: 57-58.
- Flensted, K.N. 1993: Sortternens *Chlidonias niger* tilbagegang og årsagerne hertil. – Specialrapport, Zoologisk Museum, Københavns Universitet.
- Flore, B.-O. 1997: Brutbestand, Bruterfolg und Gefährdungen von Seeregenpfeifern (*Charadrius alexandrinus*) und Zwergseeschwalben (*Sterna albifrons*) im Wattenmeer von Niedersachsen. – Vogelkdl. Ber. Niedersachs. 29: 85-102.
- Forslund, P. & K. Larson 1991: Breeding range expansion of the Barnacle Goose *Branta leucopsis* in the Baltic area. – Ardea 79: 343-346.
- Fransson, T. & J. Pettersson 2001: Svensk Ringmärkningsatlas. Vol. 1, Lommer-Rovfugle. – Naturhistoriska Riksmuseet & Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
- Grell, M.B. 1998: Fuglenes Danmark. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Grell, M.B. 2003: Forslag til en forvaltningsplan for rød glente *Milvus milvus* i Danmark. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Hansen, J.M. 1994: Læsøs tilblivelse og landskaber – om øen der rokker og hopper. – Danmarks Geologiske Undersøgelser, Miljø- og Energi ministeriet.
- Hagemeyer, E.J.M. & M.J. Blair (red.) 1997: The EBCC Atlas of European breeding birds: their distribution and abundance. – T. & A.D. Poyser.
- Heldbjerg, H. & M.B. Grell 2001: Forslag til forvaltningsplan for Hjejle *Pluvialis apricaria* i Danmark. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Heredia B., L. Rose. & M. Painter 1996: Globally threatened birds in Europe. – Council of Europe, Strassbourg.
- Jazenja, O.S. 1966: Die Nahrung des Bienenfressers im mittleren Dnjepr-Tal. Pp 140-146 i Ekologia ta istorija chrebetnich fauni Ukraini. – Kiev.
- Jensen, F.P. & S. Brøgger-Jensen 1995: Trane *Grus grus*, hjejle *Pluvialis apricaria* og Tinksmed *Tringa glareola* – status og valg af ynglebiotop i Danmark og Europa. – Ornis Consult.
- Jørgensen, H.E. 1989: Danmarks Rovfugle. – Frederiksborg.
- Jørgensen, H.E. 1991: Fugle ved Maribosøerne 1975-1990. – Storstrøms Amt, Teknisk Forvaltning.
- Jørgensen, H.E. 1996: Vandfugle ved Maribosøerne 1991-1995. – Storstrøms Amt, Teknik- og Miljøforvaltningen.
- Jørgensen, H.E. 2001: Ynglefugle ved Maribosøerne 1985-2000. – Storstrøms Amt, Teknik- og Miljøforvaltningen.
- Klafs, G. & J. Stübs 1987: Die Vogelwelt Mecklenburgs. – V.E.B. Gustav Fischer Verlag.
- Knudsen, B., P. Knudsen & T. Clausen 2000: Kongeørn *Aquila chrysaetos* som ynglefugl i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 94: 97-98.
- Linnæus, A. 2001: Status for ynglebestande af Trane *Grus grus*, Hjejle *Pluvialis apricaria* og Tinksmed *Tringa glareola* samt lidt om andre hede-fuglearter i Thy og på Mors. – Naturnyt 2001(2).
- Løppenthin, B. 1967: Danske ynglefugle i fortid og nutid. – Odense Universitetsforlag.
- Meijer, R. 2002. Blauworst *Luscinia svecica*. Pp 346-347 i Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. – Nederlandse Fauna 5, Leiden.
- Müller, A. & H. Illner 2001: Erfassung des Wachtelkönigs in Nordrhein-Westfalen 1998 bis 2000. – LÖBF-Mitteilungen 2001(2): 36-51, Landesanst. Ökol., Boodenord. u. Forst., NRW.
- Møller, A.P. 1975: Sandternens *Gelochelidon n. nilotica* Gmel. bestandsændringer i Danmark og analyse af nogle bestandsregulerende faktorer. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 69: 81-88.
- Odsjö, T. & J. Sondell 2001: Population Status and breeding success of Osprey *Pandion haliaetus* in Sweden, 1971-1998. - Vogelwelt 122: 155-166.
- Olsen, K.M. 1992: Danmarks fugle – en oversigt. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Peters, J.O.O. R. Klose, N. Schmidt, X. Hempel & R. Bornemann 2002: Bestandsentwicklung des Rotmilans (*Milvus milvus*) in Schleswig-Holstein von 1975 bis 2000. – Corax 19: 39-48.
- Rasmussen, L.M. & K. Fischer 1997: The breeding population of Gull-billed Terns *Gelochelidon nilotica* in Denmark 1976-1996. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 91: 101-108.
- Schiermacker-Hansen, P. 1984: Projekt Status 82-84: Høgesanger 1984. – Dansk Ornitologisk Forening.

- Schoppers, J. & K. Koffijberg 2001: Resultaten van beschermingsmaatregelen voor kwartelkoningen in Nederland in 2001. – SOVON Informatierapport 2001(12).
- Schoppers, J. & K. Koffijberg 2002: Resultaten van beschermingsmaatregelen voor kwartelkoningen in Nederland in 2002. – SOVON Informatierapport 2003(3).
- Schultz, R. & M. Stock 1993: Kentish plovers and tourists: competitors on sandy coasts? – Wader Study Group Bull. 68: 83-91.
- Schäffer, N. 1999: Habitatwahl und Partnerschaftssystem von Tüpfelralle *Porzana porzana* und Wachtelkönig *Crex crex*. – Ökol. Vögel 21: 1-267.
- Schäffer, N. & U. Gallo-Orsi 2001: European Union action plans for eight priority bird species. – European Commission, Luxembourg.
- Schäffer, N. & X. Green 1997: Schwerpunkt Wachtelkönig. – Vogelwelt 118: 115-116.
- Skov, S. 2000. Engsnarren – lyt efter den i sommer. – DOF-Nyt 6(3): 4.
- Sondell, J. 2001: Jämförelse av inventerings- och sträckdata för fiskgjuse. – Anser 40: 86-87.
- Stoltze, M. & S. Pihl 1998: Rødliste 1997 over planter og dyr i Danmark. – Miljø- og Energiministeriet.
- Sudfeldt, C., J. Wahl & M. Boschert 2003: Brutende und überwinternde Wasservögel in Deutschland. – Corax 19: 51-81.
- Svensson, S., M. Svensson & M. Tjernberg 1999: Svensk fågelatlas. – Vår Fågelvärld, suppl. 31.
- Sørensen, U.G. & T. Dybbro 1985: Counts of birds on 50 Danish "EEC-localities" and annual statements on a number of Annex I species from the EEC-Directive on the Protection of Wild Birds. – EEC contract no. ENV 515 DK, Dansk Ornitologisk Forening.
- Sørensen, U.G. 1995: Sjældne og truede danske ynglefugle 1976-1991. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 89: 1-48.
- Thorup, O. 1999. Engsnarrens *Crex crex* yngleforhold i kulturlandskabet, og artens fortid, nutid og eventuelle fremtid i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 93: 71-81.
- Thorup, O. 2004: Status of populations and management of Dunlin *Calidris alpina*, Ruff *Philomachus Pugnax* and Black-tailed Godwit *Limosa limosa* in Denmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 98: 7-20.
- Thorup, O. & L.M. Rasmussen 1999: Ynglefugle-optælling 1998, Vadehavet. – Arbejdsrapport fra Danmarks Miljøundersøgelser nr. 104.
- Tickell, O. 1999. It's a rat trap - poison aimed a rodents is killing their predators instead. – New Scientist 23.01.99 p. 4.
- Tofft, J. 1999: Lindet-Hønning Naturområde: status og perspektiver. – Sønderjyllands Amt, Åbenrå.
- Tofft, J. 2004: Turtelduen – en sønderjysk specialitet. – Panurus 38: 16-21.
- Tägtström, I. 2000: Uppsättning av holkar ökar antalet häckningar. – Cinclus Scandinavicus 13: 21.
- Tøttrup, H. 2001: Optælling af bornholmske perleugler og skovhornugler i år 2000. – Gaddisjøn 22: 14-25.
- Vedel, N. 2001: Fyrremejser i 25 år. Pp 78-79 i M. Iversen m.fl. (red.): Pejlinger i det sønderjyske fugleliv. – Panurus 35.
- Versluys, M. 2002: Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*. Pp 156-157 i Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000.– Leiden.
- Viñuela, J. & R. Villafuerte in press: Predators and rabbits in Spain: a key conflict for European raptor conservation. I Thompson, D.B.M., S. Redpath, A. Fielding, M. Marquiss & C.A. Galbraith (red.): Birds of prey in a changing environment. – Stationery Office, London.
- Vlek, R. 2002: Lachsterns *Gelochelidon nilotica* op slaapplaatsen rond het noordelijk IJsselmeergebied. – Limosa 75: 147-158.

Antaget 20. maj 2004

DATSY, Vesterbrogade 138-140, 1620 København V

Appendix 1

Arter og artskoordinatører i projektet 1998-2003. *Species and species coordinators.*

Nord. Lappedykker	<i>Podiceps auritus</i>	Henrik Haaning Nielsen (2000-2003), Jørgen Peter Kjeldsen (1999)
Mallestuk	<i>Fulmarus glacialis</i>	Henrik Haaning Nielsen
Sort Stork	<i>Ciconia nigra</i>	Jørgen Jensen (2000-2003), Tau Rasmussen (1998-1999)
Hvid Stork	<i>Ciconia ciconia</i>	Hans Skov
Skestork	<i>Platalea leucorodia</i>	Jan Skriver
Sangsvane	<i>Cygnus cygnus</i>	Bjarke Laubek
Bramgås	<i>Branta leucopsis</i>	Chr. Ebbe Mortensen
Pibeand	<i>Anas penelope</i>	Palle A.F. Rasmussen (2000-2003), Jørgen Peter Kjeldsen (1998-1999)
Rødhovedet And	<i>Netta rufina</i>	Hans Erik Jørgensen (2001-2003), Nis Rattenborg (2000)
Hvinand	<i>Bucephala clangula</i>	Johannes Bang
Stor Skallesluger	<i>Mergus merganser</i>	Jan Blichert-Hansen (2003), Palle Nygaard (1998-2002)
Rød Glente	<i>Milvus milvus</i>	Per Bomholt
Havørn	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Benny Gensbøl
Kongeørn	<i>Aquila chrysaetos</i>	Benny Gensbøl
Blå Kærhøg	<i>Circus cyaneus</i>	Keld Bakken
Hedehøg	<i>Circus pygargus</i>	Erik Ehmsen (2000-2003), Ole Thorup (1998-1999)
Fiskeørn	<i>Pandion haliaetus</i>	Per Bomholt
Lærkefalk	<i>Falco subbuteo</i>	Jesper Tofft (2001-2003), Kurt Storgaard (1998-2000)
Vandrefalk	<i>Falco peregrinus</i>	Niels Peter Andreasen
Urfugl	<i>Tetrao tetrix</i>	Christian Hjorth
Vagtelt	<i>Coturnix coturnix</i>	Knud Fredsøe (2001-2003), Peter Mæhl (1998-2000)
Plettet Rørvagtelt	<i>Porzana porzana</i>	Susanne Bruun/Helge Røjle
Engsnarre	<i>Crex crex</i>	Knud Fredsøe (2002-2003), Søren Skov (1998-2001)
Trane	<i>Grus grus</i>	Niels Odder Jensen (2003), Terje Seidenfaden (1998-2002)
Hvidbr. Præstekrave	<i>Charadrius alexandrinus</i>	Ole Thorup
Hjøjle	<i>Pluvialis apricaria</i>	Ole Olesen
Svaleklire	<i>Tringa ochropus</i>	My Størup
Tinksmed	<i>Tringa glareola</i>	Egon Østergaard
Stenvender	<i>Arenaria interpres</i>	Palle A.F. Rasmussen
Sorthovedet Måge	<i>Larus melanocephalus</i>	Lars Hansen (2001-2003)
Dværgmåge	<i>Larus minutus</i>	Poul Hald Mortensen
Sandterne	<i>Gelochelidon nilotica</i>	Ole Thorup
Dværgterne	<i>Sterna albifrons</i>	René Christensen
Sortterne	<i>Chlidonias niger</i>	Knud Flensted
Turteldue	<i>Streptopelia turtur</i>	Michael Grell (1999-2003), Jesper Tofft (1998)
Slørugle	<i>Tyto alba</i>	Klaus Dichmann (2001-2003), Jørgen Terp Lauersen (1998-2000)
Stor Hornugle	<i>Bubo bubo</i>	Hans Pinstrup
Kirkeugle	<i>Athene noctua</i>	Lars Holm Hansen
Mosehornugle	<i>Asio flammeus</i>	Niels Knudsen
Perleugle	<i>Aegolius funereus</i>	Hanne Tøttrup (2000-2003), Torben Kure (1998-1999)
Biæder	<i>Merops apiaster</i>	Magnus Bang Hansen (1999-2003), Kasper Thorup (1998)
Vendehals	<i>Jynx torquilla</i>	Leif Novrup Lille
Flagspætte	<i>Dendrocopos minor</i>	Uffe B. Nielsen (2002-2003), Niels Peter Andreasen (1998-2001)
Toplærke	<i>Galerida cristata</i>	Anders Østerby (2002-2003), Dennis Broe Nielsen (1998-2001)
Markpiber	<i>Anthus campestris</i>	Knud Pedersen
Vandstær	<i>Cinclus cinclus</i>	Peter Lange
Blåhals	<i>Luscinia svecica</i>	Hans Harrestrup Andersen (1998-2002)
Sortstr. Bynkefugl	<i>Saxicola torquata</i>	Jesper Tofft
Savisanger	<i>Locustella luscinioides</i>	Martin Iversen
Drosselrørsanger	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	Søren Haugaard
Høgesanger	<i>Sylvia nisoria</i>	Per Schiermacker-Hansen
Lundsanger	<i>Phylloscopus trochiloides</i>	Per Schiermacker-Hansen
Rødtop. Fuglekonge	<i>Regulus ignicapillus</i>	Søren Nygaard
Fyrremejse	<i>Parus montanus</i>	Niels Vedel
Pirol	<i>Oriolus oriolus</i>	Gert Fahlberg (2002-2003), Klaus Dichmann (2000-2001), Kurt Bonde (1998)
Stor Tornskade	<i>Lanius excubitor</i>	Niels Peter Brøgger
Nøddekrige	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	Ole Jensen
Gulirisk	<i>Serinus serinus</i>	Lars Munk (2001-2003), Finn Jensen (1998-2000)

Appendix 2

Liste over publikationer udgivet som et led i projektet

1) Årsrapporter fra DATSY

Truede og sjældne ynglefugle i Danmark i 2002. Red.: Michael Borch Grell og Birgitte Rasmussen. DOFT 97 (2003): 175-192.

Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 2001. Red.: Michael Borch Grell. DOFT 96 (2002): 43-67.

Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 2000. Red.: Michael Borch Grell. DOFT 95 (2001): 51-68.

Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 1999. Red.: Michael Borch Grell. DOFT 94 (2000): 55-72.

Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 1998. Red.: Michael Borch Grell. DOFT 93 (1999): 105-126.

2) Forvaltningsplaner

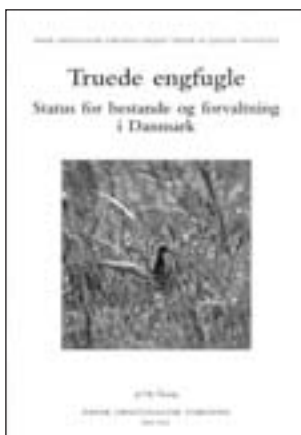
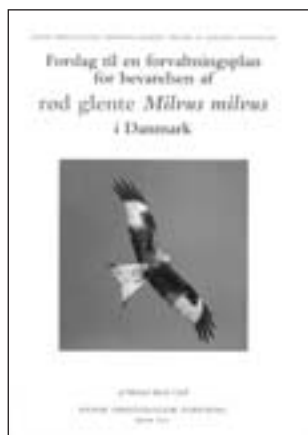
Ole Thorup (2003): Truede engfugle – status for bestande og forvaltning i Danmark. Dansk Ornitologisk Forening.

Michael B. Grell (2003): Forslag til en forvaltningsplan for bevarelsen af Rød glente *Milvus milvus* i Danmark. Dansk Ornitologisk Forening.

Henning Heldbjerg & Michael B. Grell (2002): Forslag til forvaltningsplan for den danske ynglebestand af Hjejle *Pluvialis apricaria*. Dansk Ornitologisk Forening.

Michael B. Grell, Jannik Hansen & Birgitte Rasmussen (2000): Overvågning af den akut truede ynglefugl, Toplærken *Galerida cristata* – med en gennemgang og vurdering af Toplærkens danske ynglehabitater år 2000. Danmarks Miljøundersøgelser.

Michael Borch Grell (1999): Forvaltningsplan for hvid stork *Ciconia ciconia* i Danmark. Dansk Ornitologisk Forening.

Forvaltningsplaner udgivet i Dansk Ornitologisk Forenings Projekt Truede og Sjældne Ynglefugle.

3) Artikler om truede og sjældne fugle i Fugle i Felten og DOF-Nyt

DOF NYT 1/98. Knud Flensted: DOF vil have tal på de få.

DOF NYT 1/99. Michael Borch Grell: Flot start for projektet – overvågningen fortsætter i 1999.

DOF NYT 2/99. Benny Génsbøl: Tid til at tjekke de truede ynglefugle.

DOF NYT 3/99. Michael Borch Grell: Truede og sjældne ynglefugle – observationer efterlyses.

DOF NYT 4/99. Johannes Bang: Hvinanden.

DOF NYT 1/00. Peter Lange: Vandstæren.

DOF NYT 2/00. Poul Hald-Mortensen: Dværgmågen – en østlig indikator for insektrige og lavvandede sumpe.

DOF NYT 3/00. Søren Skov: Engsnarren – Lyt efter den i sommer.

DOF NYT 4/00. Michael Borch Grell: Sjældne ynglefugle.

Fugle i Felten 1/01. Klaus Dichmann: Sløruglen – en ugle i fremgang.

Fugle i Felten 2/01. Jesper Tofft: Den Sortstrubede Bynkefugl – ny karaktérfugl på jyske heder.

Fugle i Felten 3/01. Magnus Bang Hansen: Danmarks smukkeste ynglefugl: Biæderen.

Fugle i Felten 4/01. Ole Jensen: Danmarks skjulte kriger (Nøddekrigen).

Fugle i Felten 1/02. Jan Skriver: Fri indflyvning for skovens stork (Sort Stork).

Fugle i Felten 2/02. Hans Harrestrup Andersen: Blåhalsen, den svenske Nattergal.

Fugle i Felten 3/02. Jesper Tofft: Tranen breder sig til hele landet – upåagtet fremgang og indvandring til nye landsdele.

Fugle i Felten 4/02. Hans Pindstrup: Skovens hersker Stor Hornugle.

Fugle i Felten 1/03. Egon Østergaard: Stor Tornskade – banditten på den jyske hede.

Fugle i Felten 2/03. Jesper Tofft: Lærkefalken – næsten ukendt som dansk ynglefugl.

Fugle i Felten 2/03. Magnus Bang Hansen: Biæderne i Danmark 2001-2002 – hvad æder de danske Biædere.

Fugle i Felten 3/03. Niels Knudsen: Mosehornuglen – den stille gæst.

Fugle i Felten 4/03. (S)toplærken i Danmark.

Fugle i Felten 1/04. Sorthovedet Måge – en indvandrer bider sig fast!

Foto: Erik Thomsen.

Retningslinjer for bidragydere til DOFT

DOFT trykker originalt videnskabeligt materiale, især sådant, der har relation til danske, færøske og grønlandske forhold. Oversigtsartikler trykkes også. Artikler, der overvejende har dansk (nordisk) interesse, skal være på dansk; de forsynes med et engelsk resumé. Artikler på engelsk accepteres også, såfremt de skønnes af væsentlig interesse for international ornitologi. Sådanne artikler forsynes med et fyldigt dansk resumé.

Manuskriptet skrives på A4-ark, med dobbelt linjeafstand, bred margen (ca 40 mm) og typer ikke mindre end 11 pkt. Kursivering angives ved understregning.

Manuskriptet sendes i to eksemplarer til Kaj Kamp, Sindshvilevej 8, 3.th, 2000 Frederiksberg. Desuden bedes en samlet fil (manus, tabeller, figurtekster) sendt til adressen kkamp@mail.dk, eller vedlagt papirversionen på diskette. Brug venligst et af de gængse systemer (helst WP eller Word); eventuelt kan bruges rent tekstformat.

Fuglenavne. Første gang en art nævnes, anføres både dens danske og latinske navn, derefter kun det danske. Som hovedregel anvendes navnene i foreningens sidst udkomne fugleliste eller Voous (1973, 1977). Ved opremsninger/artslister benyttes rækkefølgen i en af de nævnte lister. Racenavne angives undtagelsesvist, hvor det er nødvendigt.

Latinske navne understreges (kursiveres). Der sættes ikke parentes om de latinske navne. Danske artsnavne skrives med stort begyndelsesbogstav.

Figurer og tabeller. Figurer disponeres således, at de kan tåle en reduktion til spaltebredde (63 mm) eller to spalter (130 mm). De bør tegnes i mindst dobbelt størrelse. Bogstaver og tal bør efter reproduktion have en højde på mindst én mm.

Alle figurer og tabeller leveres på særskilte ark. Dette gælder også figurtekster, mens tabeltekster skrives på samme ark som tabellen over denne. Figur- og tabeltekster skal være både på dansk og engelsk. Engelske tekster understreges. Figurer trykkes direkte, mens tabeller sættes under trykningen af tidsskriftet.

Litteratur. Citering af andre forfattere sker i artikelteksten ved angivelse af forfatternavn og udgivelsesår, evt. også side. Den anvendte litteratur samles bagest i en litteraturliste, hvor forfatterne opføres i alfabetisk orden efter følgende system:

Birkhead, T. R. & P. J. Hudson 1977: Population parameters for the Common Guillemot *Uria aalge*. – *Ornis Scand.* 8: 145-154.

Salomonsen, F. 1967: Fuglene på Grønland. – Rhodos, København.

Vedr. udformningen i øvrigt anbefales det at konsultere de nyeste numre af tidsskriftet. Mere detaljerede regler og anvisninger kan rekvireres hos redaktionen. Se evt. også s. 213-219 i bogen Se på fugle (G. E. C. Gad/DOF, København 1987).

Sjældenheder. Meddelelser om fund af nye eller sjældne fugle skal forelægges Sjældenhedsudvalget (SU), før antagelse finder sted; jf. SUs seneste liste.

Korrektur. Forfattere af artikler modtager en 1. korrektur, og normalt også en 2. korrektur. Rettelser imod manuskriptet afholdes fuldt ud af forfatteren.

Særtryk. Forfattere af artikler modtager 50 gratis særtryk. Ekstra særtryk betales af forfatterne og bestilles hos redaktøren i forbindelse med 1. korrektur.

Afsender:
Dansk Ornitologisk Forening
Vesterbrogade 138-140
1620 København V

Magasinpost

Grell, Michael Borch, Henning Heldbjerg, Birgitte Rasmussen, Michael Stabell, Jesper Tofft &
Thomas Vikstrøm: Truede og sjældne ynglefugle i Danmark 1998-2003
*(With a summary in English: Rare and threatened breeding birds in Denmark,
status 1998-2003)* 45